

1327

Soc. 2016.66 e 5/5

VI

F

GE

VERHANDELINGE

VAN HET

BATAVIASCH

GENOOTSCHA

V. DEEL.

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIASCH GENOOTSCHA

DER

KUNSTEN EN WEETENSCHAPPI

VYFDE DEEL.

TE BATAVIA,

Gedrukt in d'E: Compagnies Boek-drukker
By PIETER VAN GEEMEN 179

VOORBERIG

§ 1.

Eindelyk ziet dit Vde Deel
zer Verhandelingen het lic
der prysvraagen, welke tot
opgegeven bleeven onbeantwoo
van het gebrek aan stof, e
dit ontstond, sterker den y
der Dirigeerende Leden, eenig
van Hun teegen zelve aan het we
en zo komt dit Deel, voornaa
lyk uit den eigen boezem van
Genootschap te voorschyn.

§ 2.

Volgende de bepaaling by
jongst Programma aangekondig
hielde het Genootschap eene alg
meene Vergadering op den
Maart, den 42sten verjaardag van Z
ne Doorluchtige Hoo
heid, Nederlands Stad
houder, Onzen Opperb
windhebber. Niets ontbr
aan den luister der plegtighe

de tegenwoordigheid van den Voorzittende Heer Directeur MOENS, die ongelukkig ziek was: De Heeren Dirigeerende Leden kwamen des ten zeven uuren 's morgens ten huyze van den Vice-Presi. VERMEER te zamen, en reeden vervolgends en Corps na het Gouvernement Generaal in het Kasteel, alwaar zy de eer hadde Zyne Hoog-Edelheid den Heer Gouverneur Generaal gezamenlyk aan de koets te ontvangen, en na het vertrek dat voor de Hooge Regeering afgezonderd was, te geleiden; De andere Heeren der Hooge Indiasche Regeering werden alle eensgelyks door twee Leden aan Hunne koetzen ontvangen en binnen geleid; waar na Hunne Hoog-Edelheden zig na Hoogst derzelver vergaderplaats begaven; terwyl de Dirigeerende Leden in eene daar toe afgezonderde kamer van 't Gouvernement vertoefden, tot dat de ver-

gadering Hunner Hoog-Edelhe
geeindigd en Dezelve weder in
voorig vertrek gekeerd zynde,
Dirigeerende Leden de eer hac
hunne opwagting by Hoogst de
ve te maaken, en van daar te
men na de bestemde vergaderp
te treden, waar een zeer aanz
lyk getal van Mede leden Hen
zelde: de Heer Vice-præses ver
zyne Hoog Edelheid en de an
Heeren der Hooge Regeering
op de aangewezen eer-gestoe
te willen plaatzen; de verdere I
ren Leden namen vervolgends z
zitting, en gemelde Vice-pi
gunstig verlof van zyne Hoog E
heid verkregen hebbende, op
de vergadering met de volg
rede:

HOOG EEDEL GROOT ACTBAAR HEER OPPER BESTURER,

WEL EEDEL GROOT ACHTBAAR

EN

WEL EEDELE GESTRENGE HEEREN BESTURERS,

EN

WEL EEDELE ZEER GELEERDE HEEREN MEEDELEEDEN VAN DIT GENOOTSCHAP.

Is de Mens, dat blinkend cieraad der natuur, de Vorst deezer beneeden-Weereld, 't beeld der hoge Godheid hier op aarde; deszelfs uitmuntendheid aan 't eedel vernuft verschuldigt, waar meede Hem de milde hand zynes groten Makers beschonk; Verheft Hy zig daar door boven alle dierlyke weezens, boven den kring der aardse broosheid zelv, om met zyne vlugge bespiegelingen de kreitsen der onmeetbre Lugtgewesten te doorkruissen, eene talloze meenigte van onzigtbre weerelden te ontdekken, de

de Natuur hare diepst verholene geheime ontwringen, en als tot in hare uiterste gr zen na te speuren, den God der natuur z in zyne luisterryke volmaaktheeden te. schouwen, te bewonderen en als in de re der verheevene Heemel-Geesten te aanl den; Geen wonder dat Hy daar op bo dat voortreffelyk vermogen hoog schatte tot 't toppunt der volkomenheid poge brengen: Daar dog die eedle gaaf, ge alle andere natuur-geschenken door m lyke vlyt, oeffening en noesten arbeid schaafd, uitgebreid, en trapswyze volm moet worden, hebben Zy die hunne eig voortreflykheid gevoelden, zeedert de vr ste Weereld-Eeuwen, onder alle bescha Natien zig bevlytigd, om door onderwy oeffening hunne geest-vermogens te schaven, hunne kundigheeden uit te b den, hunne denkbeelden te vermeerde Daar van daan, zo veele in de gryze O heid beroemde Scholen der Wysheid; I van daan, die dankbare bewondering, di Weereld tot in hare Jongste geslagten, zelver Hoofden en Stichteren gewyd he als den uitmuntendsten Weldoeneren 't Mensdom; Daar van daan, die eed'le ver die zo veele Stervelingen aanprikke om anderen in vernuftige kundigheede

overtreffen en als sterren van eerste grote, onder andere flonkersterren uit te munten. Daar van daan, die weederkeerige invloed van verlichte Geesten op elkanderen, die door weederzydse meededeeling van derzelver Ligt en Glans als een zaam vereend en helder schitterend Gesternte, de flonkerendste glansen verspreiden. Dat toch de oeffeningen der Ouden zig niet, tot 't onderwys van de eerste grondbeginzelen der Weetenschappen bepaalden, dat die zelve Lustplaats van Atheenen die der jeugd ten Kweekschole gedient had, naderhand in een oeffenperk der verlichtste Wysgeeren herschapen wierd, en dus de instelling van Konsten en Weetenschappen - minnende Genootschappen van eenen alouden oorsprong zy is U allen, myne zeer geëerde Horers bekend. Dat zulke Genootschappen naar den hof waarin zy, onder 't oog van den beroemden Plato gesticht wierden, Academiën genaamd, de helderste glansen der Wysheid verspreid, de grootste Mannen voortgebragt, de voortreflykste diensten aan 't Mensdom gedaan hebben, zal zeekerlyk ook van niemand uwer ontkend worden: Men zag met derzelver verval, de eedle Weetlust by latere geslagten uitgeblust, de drieste onkunde over 't mensdom en alle menselyke geest-

ver-

vermogens zeegenpralen, de vernu
Weereld als in eenen Bajert van ver
ring ſtorten: Wat donkere Eeuwen va
weetenheid herinneren w'ons hier!
akele toneelen zweeven ons voor den g
Wat tyden voor 't mensdom, toen de
lichte Wysbegeerte de aardſe geweſter
weeken, niets dan ſombre duiſterheid
zig gelaten had; thoen 't vlug en vry
nuft door dweeperige vooroordeelen ve
ſterd, aan keetenen van ſlaafs ontzag
boeid lag, en door de dikke Wolke
't beneevelden, niet dan van tyd tot
eenige flaauwe ſtralen ſchieten konden!
uwe zaamvereende pogingen, beroe
Voorſtanders en Beoeffenaars der Wysb
zyn de voortreflyke Weetenſchappen
tweede geboorte verſchuldigt, Uwe re
by den ryzenden dageraad der verlicht
opgerichte Genootſchappen, Roemrui
Italie, hebben wyds en zyds die glanſen
ſpreid die onze ogen zo zagt ſtreelen;
uwe toortſen ontſtak Europa desſelvs na
hand zo helder ligtende fakkelen. Wien
myne geëerde Horers, is 't niet bewust,
de Weetenſchappen-minnende Maatſc
pyen in Italie, reeds vroeg in de 15 E
herboren, vervolgens haren zeetel in Vr
ryk, Engeland en Duitsland geplaatst

bende, en daar allerweeligst gekoesterd, die schatten voortgebragt hebben, die zo algemeen bewondert en geroemd zyn geworden. Vreemd moet 't schynen, dat zulke heilzame instellingen zo lange, van den noesten en thoen op de eerste vernuften der Eeuwe zo billyk bogenden Neederlander, onbeproefd gelaten zyn geweest, en wy onder de allerlaatste der Europise Natiën zyn, die dezelve ingevoerd hebben. Dan, laat ons die nationale vlek, die we toch niet uitwissen kunnen, ongeroerd laten; Was de drift tot het stichten van Genootschappen, vervolgens in laaiende vlamme onder ons uitgebarsten, zo vrugtbaar in uitmuntendheid als in meenigte van voortbrengselen, we zouden ons, schoon laat, nogtans billyk boven veele andere Natien kunnen beroemen: althans wat w'in Europa t'agter gebleeven scheenen, hebben we hier pogen in te winnen, door de eerste instelling van een Genootschap in de buiten-Europise Volkplantingen, waar door ook in deeze, van de teegenwoordige Zeetels der Geleerdheid zo verre afgeleegene Gewesten, de Weetlust aangeprikkeld kon worden, de menselyke kundigheeden uitgebreid, de eenzame Wysheid-minnaar dat zagt genoegen smaken, dat de weederkeerige invloed van

ver-

verlichte Geesten verschaft; ja den
gebaand worden tot eene allerwenschely
uitbreiding en voortplanting van den be
Godsdienst.

Eene onderneeming waarlyk stout,
die van 't geletterd Europa bewonderd
aangejuicht, reeds van anderen nagevol
onzer natie, onzen geëerden Gezagvo
ren, den kundigen Stichteren geene geri
Eere aandoed. Eene onderneeming, die
veel te meer met standvastigen yver
diende voortgezet te worden, als zy van w
gens de gesteldheid van dit gewest, gr
re zwarigheeden stond te ontmoeten.

Daar toch die Stroom die al 't ond
maanse met zig voert, hier veel sne
gaat dan elders, en de Onbestendigheid
haren lugtigen scepter over alle Weer
oorden zwaaid, hier haren hoofdze
schynd gevestigd te hebben; Is 't te
wonderen dat de rasse afwisseling
Lotgevallen, de beroving van zo ve
kundige en nyvere Mannen, de alvern
lende oorlogs-vlammen die Onze Steeden
bezittingen, met eene uiterste verwoest
bedreigden, de hartgrievende rampen
een, door tweedragt en burgertwist zo de
lyk gefolterd Vaderland, den moed ter n
gedrukt, den yver verflaauwt, en de aand

op dringender voorwerpen gevestigd hebben? Een akele nacht, myn dierbaar Neederland, had deszelfs fale vleugels over u verspreid, de glans uwer heerlykheid was door eene stik donkere wolk beneeveld; wat stralen van aanmoediging konden dan van uwen trans op ons neerschieten? Dan, treurige herinneringen, Verdwynd thands van voor onzen Geest: Kwynend Genootschap, Ge moogt op deezen dag, met 't aanvanklyk hersteld Neederland 't hooft weeder opbeuren; Dees heuglyke Geboorte-dag van uwen doorlugtigen Beschermer, wiens dagen de Heemelgunst, onder eenen ryken zamenvloed van de eedelste genoegens, verlenge en tot den hoogsten Ouderdom doe opklimmen, zy de heugelyke dag uwer tweede geboorte, en doe u alle uwe vorige Rampen vergeeten! Tot eene plechtige herstelling en vernieuwde inwyjing van Batavia 's Letterkundig Genootschap, is toch Waarde Hoorers, deeze dag en statige zamenkomst geschikt: We voelen eenen nieuwen gloed in onze aderen vlammen, We wyden onze pogingen der algemeene nuttigheid met de welmeenendste bedoelingen, We hebben reeds handen aan 't werk geslagen om 't vervallene te herstellen; En bedriegen ons onze vleiende vooruitzigten niet, spaard

de

de Engel des doods die zo meeni
onverhoeds de ysselykste verwoes
onder ons aanregtede, ons leeven en
vermogen, We vertrouwen eerlang u
ëerde goedkeuring weg te zullen dr
Dan W' erkennen 't, We hebben h
eene kragtdadige onderfteuning en v
gende aanmoediging nodig; Die verv
W' ook: We verwagten ze allereerst,
gen ze door vurige smeekbeeden ov
te doen afdalen, Albesturend Opperw
eenige peilloze Bron van alle wysh
kennis, milde Schenker van alle goe
ven en volmaakte giften, wien w'
pogingen needrig toewyen, en aan
alvermogende Bescherming en ee
Goedertierenheid w' onze belangens
moedig aanbeveelen! Dan, verwagt
ze ook, de zo hoog nodige onderfteun
aanmoediging, van U, Luisterryke
rers onzes Genootschaps, die niet
van blakenden yver voor de bevor
der eedle weetenschappen bezield
maar ook aan uw hoofd zulk eenen
treflyken kunst- en weetenschap-M
geplaatst ziet; Onze belangens met
mende redenen by U aan te dri
onze pogingen uwer bescherming
beveelen, de zaak der weetensch

kragtiglyk by U te bepleiten, was een beleedigingvoor uwe eedle denkwys en zo meenigmaal ten tone gespreide yver zugt; We zyn Uwer gevoelens bewust we maken op uwe bescherming volkomen staat, en zullen dezelve altoos met ver schuldigden dank erkennen: Spare de Hee mel alleen uw dierbaar leeven, Hy be krone U met de keur zyner Zeegeningen Hy stelle U tot eenen lang bestendige zeegen in dit Land! De voortreffelyk Wysheid uit den schoot der ware God vrugt geteeld, zy uw schat, Zy doe beërven 't geen eeuwig bestendig is!

En zouden we ook geene hulp en aan moediging van U lieden verwagten, zee Geëerde Meede-Leeden deezes Genoot schaps hier zo plegtig zaamgekomen Hebt Ge met ons 't verval onzer zaken de slagen die ons troffen, de werkeloo heid waar in we zo lange verkeerd heb ben, billyk betreurd en beklaagd, zou Ge onzen thands ontvonkten yver nie aanmoedigen; en door uwen voorzigtige raad, noesten arbeid en nutte voortbreng sels den Luister van Batavia's Genootscha herstellen en ten toppe voeren? Brav Konstgenoten, slaat met ons de handen aa 't werk, een ieder naar 't vermogen d

He

Hem geschonken is, en den kring waar Hy zig geplaatst vind. Hoe bly verw komen we U in die streelende verwagtin jongst verkorene Meede-genoten, die thands 't genoegen hebben, voor de eers reis met ons te zien zamenkomen: Uw welmeenende pogingen zullen zig met onzen vereenigen, de eedle leer-en-wy heidszugt zal onzen boezem, in de gulst eensgezintheid en tot de verheevenste b doelingen zamen-strengelen.

Zo zy Batavia, eerlang een zeetel v ware wysheid en nutte konsten, zo ve dwynen de sombre neevelen der dweep rige onkunde en grillige bygelovigheid u deeze oorden, zo werde 't Ryk der Waa heid en Deugd door ons uitgebreid; werde deeze Dag met blyde gevoelens he dagt en gevierd tot in de laatste geslagten Heemel schenk heil, schenk voorspoe Doe alle onze onderneemingen wel gelu ken!

Het behaagde zyner Hoog Ede heid op de volgende wys te an woorden:

W

Wel Edele Gestrenge Heer en Heeren, de Directeur, Dirigeerende, en verdere Heeren Leden van 't Bataviasch Genootschap!

Terwyl het my voor de eerste maal in myne qualiteit mag gebeuren, om de aanspraak van den Heer Directeur van 't Bataviasch Genootschap te beandwoorden; Zo voldoe ik daar aan met alle bereidwilligheid, en met te meer genoegen, uit hoofde der opgevatte hoop en verwagting, dat een Genootschap, 't welk in den beginne, zulke aanmerkelyke progressen scheen te zullen maaken, doch door eenen te zamenloop van ongunstige omstandigheden zederd eenige Jaaren buiten haare gewoone activiteit is geraakt, en thands weder nieuwe blyken geeft van haar yver en zugt, om nuttig te zyn voor 't gemeen, daar in haare edelmoedige oogmerken zal bereiken.

In 't byzonder verheugt het my, op dezen plegtigen dag, waar op wy het geluk hebben, de blyde verjaaring van Z. D. Hoogheid, onzen hoog geachten Opper Bewindhebber en Oppergouverneur Generaal te mogen vieren, het gemelde Batavia's Genootschap, in de aanzienlyke

tegenwoordigheid van de Hooge Regee ring dezer landen alhier vergaderd te zien om als 't ware op 't nieuw verlevendigd openlyke betuiging te doen van de zui vere geneigdheid en yver, die haar bezielt om door alle mogelyke en werkzaame poo gingen, den bloei van dit Genootschap te bevorderen.

Ik bedanke derhalven het Bataviasch Ge nootschap voor de deftige aanspraak, die de Heer Directeur haarentwegen aan de Hooge Regering heeft gelieven te doen ter bevesting van die edele voornemens om ongeacht alle zwaarigheden en ongunsti ge vooruitzigten, des niet te min, met ver dubbelde Kragten en vermogens werkzaam te zullen zyn, ter weder opbeuring van ' gemelde Genootschap en ter beantwoording aan het loflyk doelwit van deszelfs inrigting ten einde nuttig te zyn aan het gemeen, in vertrouwen, dat, daar het oog van yder thands weder, meer als ooit, op het Bata viasch Genootschap gevestigd is, men daa van eerlang weder de aangenaame vrugten mag zien te voorschyn komen.

Ik hebbe om die reden ook vrymoedig heid, uit naam van de Hooge Regeering, op 't verzoek van 't Bataviasch Genootschap het zelve van de gunstige gevoelens van Hun Hoog Edelens te verzekeren, en aan

't Ba

't Bataviasch Genootschap toe te zeggen, die bescherming en ondersteuning, waar op het zelve, by hunne yverige en werkzaame poogingen, ten nutte van 't gemeen, met regt aanspraak mag maaken.

Ik wensche ten dien einde aan het Bataviasch Genootschap toe, een' milden invloed van 's Hemels Zegeningen, een heuchlyk succes in haare welmeenende oogmerken, en eene streelende vergelding in de toejuiching van yder, die eer en deugd, kunsten en weetenschappen bemint.

Dit antwoord werd door den Heer Secretaris der Hooge Regeering Mr. VAN OVERSTRATEN der vergadering voorgelezen ; waar naa het mede Dirigeerende Lid de Heer LE DULX voorlas eene verhandeling, waar in de Kalappus-boomen, als natuurlyke afleiders van den Blikzem beschouwd en verdedigd werden, welke verhandeling mede in dit deel gegeven wordt.

Vervolgens stelde de Heer Vice Præses uit naam van Dirigeerende Leden der Vergadering voor deze twee Prysvraagen:

Eerste

'T Eerste Prysvraag,

Daar, 't zy uit zwakheid, of ander
zaaken, de moeders hier zelden haare
deren zoogen; en dit meest door Sla
meiden verrigt wordt, die onmogelyk
een bekwaam zog aan de tedere wi
geven kunnen, als derzelven Jon
Zwakheid vereischt, daar boven al t
wyls met Lighaams kwaalen en voor
moeds gebreken beheст zyn; die der
derflykfiken invloed op derzelver natuu
en zedelyke gesteldheid kunnen ma
daar tevens de aart van dit Climaa
schynt te gedoogen, dat men van de a
wyze der opvoeding door Koemelk en
van bereide pap, gebruik maake; zo
geen voedzel uit te vinden zyn, dat n
tedere maag der Jonge Kinderen gesc
en minder aan bederf, dan de melk e
woone pap, onderhevig waie, door
gebruik men de minnen zou kunnen
ten, en de onnozele Wichten van de
rige gevolgen van derzelver natuurly
zedelyke gebreken bevryden? Zo Ja;
in bestaat 't zelve? Hoe kan 't best e
maklykst toebereid, en naar den aa
dit Climaat en aanwas en toeneming der
deren gebruikt en hun toegediend wor

Tweede Prysvraag,

Welke is de beste, gemaklykste en tevens minst kostbaare wyze, om de Cacao hier in de Jaccatrase Boven- en Benedenlanden aan te kweeken, en spoedig tot volmaaktheid te brengen?

Welke vraagen van de Hoog aanzienlyke Heeren Directeuren en alle andere Medeleden werden goedgekeurd, en besloten, om die uit tegeven, ter beandwoording voor den 1 November van dit Jaar alhier; en wat de eerste vraag betreft, wyl het Genootschap daar over ook gaarn uit Nederland een voldoende antwoord ontfangen zou, zal men daar op wagten tot September 1792, onder toezegging van eenen Gouden Eerpenning ter waarde van één honderd Zilvere Ducatons, of naar verkiezing deze som zelve.

Ein-

Eindelyk verzogt de Heer Præſes alle de Leden om vrie te willen mededeelen, het ge ten beſte van dit Genootſch ter meeſte bevoordering van ſten en Weetenſchappen oo len aangewend te kunnen wo Waar naa deze plegtige Ver ring met een gewenscht geno ſcheidde.

§ 3.

Wy kunnen by deze gele heid niet nalaaten te melden het antwoord op de Prysvraag Wylen den Edelen Heer VAN P REN opgegeven, betrekkely meest grasſeerende ziekten o Eilanden Banda, welk ons uit derland was toegezonden, in Byeenkomst van den 20 May niet voldoende is bevonden, het meest zaaken in zig bevat overlang bekend zyn. Wy da

echter zeer den geëerden Schryver, wiens naam gesecreteerd blyft, voor zyne attentie, en aangewenden arbeid, dien wy met geene onverschilligheid behandeld hebben.

§ 4.

Met genoegen bedeelt men den aanleg van een' nieuwen Hortus Medicus in de nabyheid van Batavia: Men is dit verpligt aan de goedheid van het Mede-dirigeerende Lid F. SCHOUWMAN; de voorige Hortus ver afgelegen, en daar door vervallen en verwaarloosd, werd ook genoegzaam van niemand bezogt; de Nieuwe Tuin is geplaatst aan Molenvliet op een stuk gronds gemelden Heer zelven in eigendom toebehoorende, welgelegen, en onder het geduurig oog van zyn' Bestierer; van verscheiden plaatzen zo uit de Oost als West van Indien, heeft men reeds verscheiden

Krui-

Kruiden en Planten bekomen; w
neer door eene grooter meni
en verscheidenheid de Hortus
eene meerder volkomenheid zal
bragt zyn, zal men van deze
eenen Catalogus maaken en u
geven.

§. 5.

Hadden Wy het genoegen
ons jongst Programma te mog
melden, de edelmoedige gift v
een honderd goude Ducaaten
eenige Boeken aan 't Genootscha
Wy kunnen thands weder melde
hoe het Lid van dit Genootscl
H. J. S. Vincent onlangs zoo gc
is geweest, om aan dit Geno
schap ook te schenken het belai
ryk Werk van Buchoz, *Premi
Centurie de Planches enluminees
non enluminees, representant au
turel parmis les Animaux, les Ve
taux & les Mineraux, pour ser
d'intelligence à l'Histoire generale*

trois Regnes de la Nature, in twee fraaije geconditioneerde Folianten.

§ 6.

Met minder genoegen vindt men zig nog verpligt te melden, dat, met opzicht tot de Elucidatie van den gespargeerden Virgift-boom by de Nieuwe Algem: Vaderlandsche Letteroefveningen IV. Deel N°. 3, aan Ons nu van agteren gebleken is, hoe de Origineele stukken van die Elucidatie, die eigenlyk by ons opgespoord en berustende waren, zonder onze voorkennis heimelyk vervreemd zyn door den genen, aan wien dezelve ter verhandeling waren toebetrouwd.

Men verkiest liefst 's Mans naam naa zyne dood niet te noemen, en zou zig gaarn van deze bekendmaaking verschoond hebben, die wy nu noodzaaklyk oordeelen, dewyl de geleerde Waereld dus vroeger geë-

lucideerd is, dan zy door ons
lucideerd zoude zyn geworden
op dat zo veelen, als daar
gen tyd na verlangd hebben
weeten mogen, waarom die
cidatie als nu bekend, by dit
de Deel niet geplaatst is.

§ 7.

In dit Vyfde Deel zal men vi

1. De bereids gemelde verhand van den Heer LE DULX ov Klappus-boomen als natuu afleiders van den blikzem.

2. De beschryving van eene p in de Maleidsche taal gen *Rasamala*, doch in Kruid-k bekend onder den naam van *rax*.

De plant is nu op dit E voor het eerst ontdekt en kend geworden voor den S door den Heer NORONHA Spaansch' Reiziger en Botan

die in de Manilhas ook ter opspooring van Kruiden en Planten geweest zynde, tot het zelfde oogmerk herwaards kwam. De Heer NORONHA heeft aan deze plant den naam van *Altingia* gegeven, ter erkennis van de hulp, die de tegenwoordige Heer Gouverneur Generaal ALTING aan zyn E. in zyne naspooringen bewezen heeft. Deze beschryving, die Wy van den Heer NORONHA in het Latyn ontvingen, hebben Wy vervolgends in het Nederduitsch laaten overzetten.

3. Eene diergelyke beschryving van eene andere Plant, in het Maleidsch genoemd *Rangas*, en in de Botanie bekend onder den naam van *Anacardium*, mede in het Latyn ook van den Heer NORONHA ontvangen, en eensgelyks alhier in 't Nederduitsch medegedeeld.

4. Een Catalogus van de verdere Plan-

Planten, die de Heer NORO
alhier in de Jaccatrasche Bover
den opgespoord heeft, aan d
ne zyde met de Latynsche, a
andere met de Maleidsche
men, welk een en ander het
noodschap verschuldigd is aan
Heer Gouverneur Generaal
TING, die op ons verzoek
den Heer NORONHA verlo
verderen bystand verleend h
om zig na de Bovenlanden t
geven, alzo niemand, veel
een vreemdeling, zo ver daa
nen komen mag buiten by
dere vergunning van den
Heer Gouverneur Generaal,
door wy dan gemelde twee
schryvingen in dezen Catal
bekomen hebben. -- Wy ha
ons gevleid, dat de Heer
RONHA niet alleen iets van
Verzameling in de Manilhas,
ook de beschryving van all

Planten by den Catalogus v
meld ons mede gedeeld zou
hebben; dan de man, die het g
maklykst humeur niet hadt,
met wien men een meer dan g
woon geduld moest oefvene
werdt naa zyne terugkomst
de Bovenlanden gemelyk, dro
geeftig en zelfs ziekłyk, zo
hy eensklaps besloot te vertre
ken met een Fransch Schip
Mauritius, om vervolgends z
Vaderland op te zoeken, wa
hy ongetwyffeld zyne verzam
ling in het licht zou gegev
hebben, ware Hy niet, volgen
erlangde tyding, kort naa zy
aankomst op Mauritius, alde
overleden.

5. Een Berigt van Wylen den H
HOOYMAN aan het Genoo
schap gegeven wegens de Ta
gezaaid en geoogst in zynen t
op Jaccatra.

6. Een Berigt van den Heer Fr
seire, aangaande het plan
van onderscheiden zoort
Tarw; zo als daar van nad
hand op *Ceribon* en alhier pr
ven genomen zyn.

Tot opheldering dezer Berig
dient het volgende geweeten;

Voor eenige Jaaren, doe n
van de *Caap*, van *Souratta*, nc
van elders Tarw aangebragt wer
en dus hier gebrek aan dit gra
was, werdt de Heer Hooym.
een kenner en lief hebber v
van den Land-bouw, en zelf b
zitter van een uitgestrekt Lan
goed in de Bovenlanden, do
het Genootschap aangespoor
om te beproeven, of hier ge
Tarw van *Caapsch* graan zou
kunnen gewonnen worden; wa
van zyn E. ten eerste werk maa
te, met dat gevolg, dat den
Juny 1784. van zyne bevindi

aan het Genootschap verslag deedt, welk het Berigt is, dat nu in dit Deel geplaatst wordt; Zo dat men de eerste proef van Tarw-bouw alhier in de daad aan den Heer HOOYMAN verpligt is; schoon het waar zy, dat zulks vervolgends door den tegenwoordigen Heer Raad Extra Ordinair van der BEKE, toen Resident van *Ceribon*, ook ondernomen en verbeterd is, gelyk het door den tegenwoordigen Resident den Heer GOCKINGA, en op meer andere plaatzen van het Eiland *Java*, voor liefhebberei ook als nog gedaan wordt; waar van brood en beschuit gebakken zynde, zo goed bevonden worden, als of ze van *Caapsche* Tarw gebakken waren.

Dan dewyl men zederd zo te *Ceribon* als hier, niet alleen met de *Caapsche*, maar ook met ander Oosterſche Tarw, als onder

 an-

anderen met *Japansche*, *Si*
sche of *Persiaansche*, en met
causch of *Chinasch* graan al
proeven genomen hadt, zo
men het Mede-dirigeerend
den Heer TEISSEIRE ook er
in den land-bouw verzogt;
die genomen proeven aan
mede van berigt te dienen;
aan zyn E: den 1. Maart
voldaan heeft, welk het tw
berigt is, dat hier voorkomt.

7. Berigt van den Heer LE DU
wegens eene water-vrees
oorzaakt door de in hevige
de toegebragte beet van
Mensch.

8. Beschryving van den Parady
gel door den Heer CORN
Gouverneur en Directeur
Ternaten..

Welke beschryving, ho
knopt ook, aantoont, dat
niet alles waar is, het gene
van dien vogel verhaalt, om

ke reden men dan ook in de Moluccos zig daar omtrend opzetlyk geïnformeerd heeft.

9. Verhandeling over den tegenwoordigen ſtaat der Zuikermolens rondom Batavia, benevens de middelen van redres voor dezelven, in eenige aanmerkingen, zo over den ſtaat der molens, als over de middelen tot herſtelling.

Hier omtrend dient men den Lezer te herinneren, dat in het I. Deel onzer Verhandelingen gevoegd is eene verhandeling van wylen den Heer HOOYMAN, over den tegenwoordigen ſtaat van den Landbouw in de Ommelanden van Batavia, beginnende op pag: 173. waar by ook gehandeld wordt over de Zuikermolens alhier; dan dewyl de Heer HOOYMAN, hoe zeer ook een liefhebber en kenner van den Landbouw, juist geene Zuikermolens

op

op zyn Land-goed hadt, en die byzondere kennis daar van hebben kon; als een ander Zuiker-molens bestiert; zo men den Heer TEISSEIRE, op zyne Landgoederen wel Zuiker-molens bezit, aange om het artikel van de Zuiker-lens eens afzonderlyk onder-den te nemen, en omstandig tewerken, welke dan de aanlei is tot het schryven van deze handeling, die schoon voor e gen tyd reeds afgewerkt, n dit Deel gegeven wordt.

Men zou gaarn in dit V volgende Deel volgends bel by ons jongst Programma plaatst hebben den Catalogus alle de Rabbynsche Manu-sc ten, die in het Vatikaan te men bewaard worden; dan zal niet kunnen geschieden, v dat men uit Nederland de ber digde Hebreeuwsche Letters

komen heeft. Men achtte di nodig hier te melden, zo wel als dat in gemeld Programm by misslag gesteld is, dat in ge zegden Catalogus ook te vinden is de *Prophecie van Gad*, welke daa ve geeisch zou gezogt worden.

§ 8.

By het inzien der straks vol gende Naamlyst, die den tegen woordige staat der Leden van he Genootschap vertoont, zal men een merklyk verschil ontdekken van die, welke voor het III. Dee geplaatst is: Welke veranderin gen vielen zederd niet voor; veel vuldige sterfgevallen, vertrek, verplaatzingen der Leden kon den geen ander gevolg hebben Wy wyzen hier te rug na het laatst uitgegeven Programma, en stippen slegts het volgende na die uytgave voorgevallen, of ter onzer kennis gekomen aan.

De

Op Bantam;

JOHANNES REYNOUTS, *Command*

Na het Vaderland vertrokken,

Uit de Ordinaire Leden:

JAN JACOB MEYER, *Oud Schepen t*
lair en Weesmeester.

Extra - Ordinaire Leden:

ABRAHAM GOBIUS, *Koopman en Ad*
ni/lrateur te Sourabaya.

Op zyn verzoek werdt wegens hoo
Ouderdom ontslagen,

Op Ceilon,

NICOLAAS BERNARDUS MARTI
ZE, *Onderkoopman en Soldy-boekl*
der te Gale.

Wederom zyn op nieuw verkoren,

Dirigeerende Leden:

GYSBERT JACOB WELGEVARE,
perkoopman en Groot Kassier.

JEREMIAS SCHILL, *Predikant in de Luthersche gemeente.*

HENDRIK ISAAC GUITARD, *Opperkoopman en Gecommitteerde tot en over de Zaaken van den Inlander.*

JOHAN THEODOOR ROSS, *Predikant in de Nederduitsche gemeente.*

En is in ſtede van Mr. CAREL SAXE, die wegens veelvuldige Ambts-bezigheden zyn Ontſlag gevraagd en met dankbetuiging voor de bewezen dienſten bekomen heeft, aangeſteld tot

Secretaris van het Genootſchap,

JOHAN THEODOOR ROSS, *Predikant in de Nederduitsche gemeente.*

Kasſier van het Genootſchap,

GYSBERT JACOB WELGEVARE, *Opperkoopman en Groot-Kasſier*, dan Zyn Wel Edele Geſtr: kort daar op Raad Extra-Ordinair van Nederlands Indië geworden, is ook in den rang der Heeren Directeuren overgegaan.

De

NAAM LYST
DER
HEEREN
DIRECTEURE
DIRIGEEREND
EN ANDERE
LEDEN
VAN HET
BATAVIASCH GENOOTSCH DER KUNSTEN EN WEETENSCHAPPEN &c.

OPPER-DIRECTEUR:

Zyne Edelheid, de Hoog Edel Grootbaar Heer

MR. WILLEM ARNOLD ALT[illegible]

GOUVERNEUR GENERAAL VAN NEDERLANDS INDIE.

Directeur 1778. Opper Directeur 2 September 1780.

DIRECTEUREN:

De Wel Edele Groot Achtbaare Heere

HENDRIK VAN STOCKUM, *E... Raad en Directeur Generaal van ... derlands Indië*, 1778.

ADRIAAN MOENS, *Oud Directeur ... neraal van Nederlands Indië*, 177...

De Wel Edele Gestrenge Heeren.

DAVID JOHAN SMITH, *Raad Ordi... van Nederlands Indië*, 1778.

WILLEM JACOB VAN DE GRAA... *Raad Ordinair van Nederlands I... Gouverneur en Directeur van Cei...* 1778.

JOHAN GERARD VAN ANGELBE... *Raad Ordinair van Nederlands In... Gouverneur en Directeur van Ma... baar, Lid* 1779, *Dir:* 1784.

JOHANNES SIBERG, *Raad Ordinair ... Nederlands Indië, Lid* 1778; *Dir:* 1...

MR. WILLEM VAN DER BEKE, *R... Extra-Ordinair van Nederlands In... Lid* 1778, *Dir.* 1787.

ADRIAAN DE BOCK, *Raad Extra-... dinair van Nederlands Indië, Lid.* 17... *Dir.* 1787.

JAN GREEVE, *Raad Extra-Ordi...*

van Nederlands Indië, Gouvern
Directeur van Javas Noord-oost
Lid 1784, *Dir.* 1787.

MR. ISAAC TITSINGH, *Raad Ext*
dinair van Nederlands Indië, Di
in Bengalen, Lid 1778, *Dir.*

JAN HENRIK WIEGERMAN,
Extra-Ordinair van Nederlands
Lid 1778, *Dir. in* 1789.

MR. PIETER GERARDUS VAN (
STRATEN, *Raad Extra-Ordin*
Nederlands Indië, Lid 1784, *Dir*

GYSBERT JACOB WELGEVARE
Extra-Ordinair van Nederland
Lid. 1778, *Dir.* 1791.

Voor zittende Directeur by geerende Leden:

ADRIAAN MOENS, *Oud Directeu*
raal van Nederlands Indië, zeder

DIRIGEERENDE LEDE

THEODORUS VERMEER, *Pred*
de Nederduitsche Gemeente, Cur
Scholarch, Vice-Præses, Lid
Dirig. Lid. 1784, *Vice-Præs.*

FREDRIK SCHOUWMAN, *K*

*en Eerste Administrateur in den Medi-
cinaalen Winkel, Lid* 1778, *Dir. Lid*
1784.

GUILLIAM PIETER LE DULX, *Medic.
Doctor, Opper-Chirurgyn van het
Kasteel en Visitateur van de Reede,
Lid* 1788, *Dir. Lid.* 1789.

ANDRIES TEISSEIRE, *Lid van het
Eerw: Collegie van Heemraaden, Lid*
1788, *Dir. Lid* 1789.

MR. CAREL SAXE, *Raad Ordinair in
den Achtb. Raad van Justitie, en
Pro interim Advocaat Fiscaal van Ne-
derlands Indie en Water Fiscaal, Lid*
1784, *Dir. Lid* 1789.

JEREMIAS SCHILL, *Predikant by de
Luthersche Gemeente alhier, Lid en
Dir. Lid* 1790.

HENRIK ISAAC GUITARD, *Opper-
koopman, en Gecommitteerde tot en
over de Zaaken van den Inlander,
Lid* 1784, *Dir. Lid* 1790.

JOHAN THEODOOR ROSS, *Predikant
in de Nederduitsche Gemeente, Secre-
taris van het Genootschap, Lid, Dir.
Lid en Secret.* 1790.

ORDINAIRE LEDEN.

Ingekomen in het Genootschap in 1778

DIRK GOEDBLOED, *Oud eerste Secretaris der Hooge Indiasche Regeering*
CHARLES LOUIS COLMOND, *Brigadier, en Hoofd over Compagnies Militie in Indië.*
JAN ANDRIES DUURKOOP, *Oud Majoor titulair van de Infanterie.*
ERICUS JOHANNES WILTENAAR *Predikant by de Portugeesche Gemeente, Curator en Scholarch.*
WILLEM VICENT HELVETIUS VAN RIEMSDYK, *Opperkoopman en Oud Commissaris tot en over de Zaaken van den Inlander.*
JACOB VAN HEEMSKERK, *Opperkoopman en Vendumeester.*
CORNELIS DE KEYZER, *Oud Fabriek*
MR. JOHANNES CHRISTOFVEL SCHULTZ, *Oud Schepen van Batavia, en eerste Vendumeester.*
CHRISTIAAN MARTIN PROHN, *Majoor der Infanterie*
STEVEN POELMAN, *Opperkoopman en Drossard der Bataviasche Ommelanden.*
ISAAC CORNELIS DOMIS, *Oud Vista*

trateur Generaal, thands Vendumeester, Curator en Scholarch.

JAN REINIER COORTSEN, *Koopman, tweede Administrateur in het Zukker pakhuis, en Schepen dezer Stad.*

HENRIK PIETER BANGEMAN, *Koopman en Oud Administrateur in de pakhuizen op Onrust.*

JOSEPHUS GORDYN, *Koopman en Translateur in de Javaansche taal.*

MR. GYSBERTUS HEMMY, *Koopman, en groot Winkelier.*

JEAN BAPTIST PILON, *Majoor van de Artillerie.*

PHILIPPUS DE ELWYK, *Tweede Secretaris der Hooge Regeering.*

GOSE THEODORE VERMEER, *Koopman en Eerste Administrateur in de pakhuizen bezyden de Waterpoort, Schepen, Curator en Scholarch.*

GERARD JOAN RUNSTORFF, *Onderkoopman, Adjunct Eerste gezworen Klerk ter Secretary van Hun Hoog Edelheden.*

JAN DANIEL BEYNON, *Opperkoopman en Secretaris van den Achtb: Raad van Justitie*

MARTEN CORNELIS WEYERMAN, *Koopman en Secretaris van Heemraaden.*

WIL-

WILLEM CHRISTOFVEL ENGER
Boekhouaer generaal, Curator Scholarch

GEORGIUS EVERHARDUS MUNNI
Oud Onderkoopman.

HERMANNUS DE ROO, *Koopman Eerste Landmeeter.*

MR. WYBRAND DE JONGH, *Koopm en Secretaris van Schepenen.*

MR. JOHANNES NICOLAAS BES BIER, *Notaris.*

JACOBUS HERMANUS PARINGAUW
Koopman.

ARNOLDUS CONSTANTYN MON
Oud Opperkoopman van het Kastee 27. December 1779.

ANDRIES HARTSINK, *Opperkoopm 7. Februury* 1780.

DANIEL KRYGSMAN, *Oud baas te Eyland Onrust*, 8. *Maart* 1780.

EZECHIEL LOMBARD, *Stads Chiru gyn*, 1. *April* 1780.

JOHAN CASPER SPERLING, *Binn Regent van het buiten Hospitaal, Februury* 1781.

NICOLAUS ENGELHARD, *Opperkoo man, Sabandhaar en Licentmeester, October* 1784.

Ve

Verkoren den 5. November 1784.

PHILIP HENDRIK DE HAART, *Co*-
mandeur ter Zee en Opper-Equipag-
meester.

JOHAN HENRIK HOLLE, *Onderkoo*-
man en Kassier der Bank Courant
van Leening.

Mr. NICOLAUS MATTHÆUS, *Not*-
ris.

DIRK VAN HOGENDORP, *Koopman*
eerste Administrateur in de pakhuiz
op Onrust.

JOHAN GOTTLIEB JONA
SCHWARTZE, *A. L. M.*
Philos. Doct. Opzichter der Bibliothe
van het Genootschap, 13 *July* 17

Verkoren den 4. February 1790.

Mr. PAULUS ROSS, *Raad Ordinair*
den Achtbaaren Raad van Justitie.

COENRAAD MARTIN NEUN, *V*
tateur Generaal der Indische Negoti
boeken.

JOHANNES CORNELIS VAN MASSA
Majoor van de Cavallerie.

CORNELIS SINKELAAR, *Opperboo*
van het Generaale Soldy-comptoir.

ALEXANDER AGERBEEK, *Vice-pr*
sis van Heeren Schepenen.

MANUEL MORGAPPA, *Predikant*

de Portugeesche Gemeente, *do*
pen na Jaffenapatnam op Cei
DIRK JANSZ NANNINGA, *P*
in de Nederduitsche Gemeent
DANIEL BORGSTEIN, *Prediki*
Nederduitsche Gemeente.
ADRIAAN ZOMERDYK, *Pre*
de Maleidsche Gemeente.
GERARD JACOB HAESEBROE
dikant in de Nederduitsche G
BERNARDUS GYSBERT WI
BERGER, *Prdikant op 't*
Onrust.
WILLEM JACOB ANDRIESSE,
ter Zee en Onder Eqnipagie-
PIETER VAN DE WEERT, *Eersi*
taris van de Hooge Regeering
ANDREAS CANTEBEEN, *Hoo*
Chirurgie.
JACOBUS ANTHONIUS BEY
Fabriek.
YSBRAND HENRIK FRA
VINCENT, *Koopman*,
Administrateur in het Zuiker
en Schepen dezer Stad.
CHRISTIAAN LOUIS ARNOL
pen dezer Stad.
CAREL PIETER REIGERSMA
man, *eerste Administrateur*
Westzydsche pakhuizen.

JACOBUS MARTINUS BALJE, *Schepen der Stad.*

JEAN DAT, *Oud Schepen, Heemraad Curator en Scholarch.*

IGNATIUS AANZORG, *Eerste Praktcyn in het Binnen Hospitaal.*

JACOBUS THEODORUS REYNST, *Koopman en Eerste Administrateur het Provisie-magazyn.*

PIETER VAN CAMPEN AEMANS, *Koopman, Eerste Administrateur in het Graan-magazyn Schepen der Stad.*

WILLEM JACOB CRANSSEN, *Tweede Opperkoopman van het Kasteel.*

PIETER BOTERKOOPER, *Secretaris van Heeren Weesmeesteren.*

Mr. CORNELIS ADRIANUS CANTERVISCHER, *Raad Ordinair in den Achtbaaren Raad van Justitie.*

NICOLAAS VAN BERGEN VAN DER GRYP, *Notaris, Curator en Scholarch.*

LOUIS WYBRAND VAN SCHELEBEEK, *Notaris.*

JACOB GEORGE DIEDRIK PASCHEN, *Stads Apotheeker.*

JOHANNES WILHELMUS BOVEN
Practicyn in het Wees- en Armhuis
WILLEM MICHAEL DOCKERS, M
dic. Doct. Practicyn in het gesti
voor de Pennisten.
STEPHANUS DOMINICUS OLDE
ZEEL, *Eerste Gezwooren Klerk*
Secretary van Hun Hoog-Edelbea
SAMUEL VAN HOESEN, *Onderkoopm*
en tweede Administrateur in het P
visie-magazyn.
PETRUS ADRIANUS GOLDBAC
Onderkoopman en tweede Administ
teur in de Westzydsche pakhuizen.
PIETER CHRISTIAAN WI
LEM MOSSEL, *Onderkoopm*
en tweede Administrateur in het Gra
magazyn.
MR. WILLEM ADRIAAN SENN V
BASEL, *Onderkoopman en twe*
Administrateur in de Pakhuizen
Onrust.
GERARD JACOB TITSINGH, *Koopm*
en Eerste Administrateur in het nie
Kleeder-pakhuis.
JACOB HACKER, *Onderkoopman*
Klein Winkelier.
JACOBUS COENRAAD FELIX CC
Onderkoopman en tweede Administ
teur in den Medicinaalen Winkel.

W.

WILLEM BERNARD JOHAN GARRISSON, *Onderkoopman en Boekhouder op het Hospitaals Comptoir.*

PHILIP LEONARD VAN EYS, *Onderkoopman en Boekhouder op het Kostgeld Comptoir.*

JOHAN CONSTANTYN VAN SON, *Onderkoopman en Guarnizoen-Schryver.*

PIETER PHILIP DU PUY, *Onderkoopman en Secretaris van Boedelmeesteren.*

JEREMIAS OTTO CAULIER, *Onderkoopman.*

JAN JACOB VOGELAAR, *Onderkoopman.*

ALBERTUS HENRICUS WIESE, *Onderkoopman, en gezworen Klerk van Weesmeesteren.*

GYSBERT HENRICUS DE WITT, *Onderkoopman.*

JOSEPH DAT, *Oud Ouderling der Gereformeerde Gemeente.*

PAUL BERGMAN, *Hoofd-Ingeland en Heemraad.*

GUILLIAUME ELIE TEISSEIRE, *Burger.*

CAREL WILLEM VAN BOSE, *Lieutenant van de Infanterie.*

JAN

JAN JACOB VAN POLANEN DE BI
RE, *Koopman*, *en Eerste Con*
tist der Bataviasche Adminift
Boeken.

EXTRA - ORDINAIRE LEDEN
Verkoren den 4. February 1790.

Op Amboina,

JOHAN ADAM SCHILLING, *Go*
neur en Directeur, *Buiten-Dirig*
de Lid, 8. *April* 1790.

BALTHAZAR SMISSAART, *Opper*
man en Secunde.

JOHAN COENRAAD FEYE, *Pred*

JOHAN FREDERIK ROUSSELET.
dikant.

MR. DANIEL JACOB BLONDI
Koopman en Hoofd op Saparoea.

JOHANNES HOGERWAARD, *I*
man en Fiscaal.

Op Banda,

LAMBERTUS JANSZ HAGA, *Go*
neur en Directeur, *Buiten-Dirigee*
Lid, 8. *April* 1790.

ADRIAAN ANTHONY 's GRAVE
DE, *Opperkoopman en Secunde.*

PETRUS DOROTHEUS MARIA V
DER AA, *Onderkoopman en Secret*
van Politie.

Op Ternaten,

ALEXANDER CORNABE, *Gouvern*
en Directeur, Lid 1778, *Buiten-D*
geerende Lid, 8. *April* 1790.

JOHAN GODLOB WILHELM HEI
RICH, *Hoofd van de Militie,* 4. I
cember 1780.

GEORGE FREDERIK DURR, *Fisc*
en Winkelier, 4. *December* 1780.

Op Maccasser,

Verkoren den 4. February 1790.

WILLEM BETH JACOBSZ, *Gouv*
neur en Directeur, Buiten-Dirigeeren
Lid, 8 *April* 1790.

JOHAN HENRIK HAEFFELY, *P*
dikant.

BERNARD SEBASTIAAN WEN
HOLD, *Koopman en Fiscaal.*

CORNELIS MEURS, *Onderkoopman*
Resident op Bima.

Op Malacca,

ABRAHAM COUPERUS, *Gouverneur en Directeur, Buiten-Dirigeerende L* 8. *Apr.* 1790.

FRANÇOIS THIERENS, *Opperkoopman Secunde.*

AUGUST FREDRIK STAROSKY, *A dikant*

DAVID RUHDE, *Koopman*, *Fiscaal Kasfier.*

MR. JACOB VAN KAL, *Onderkoopm Secretaris van Politie, en Ontvanger Domeinen.*

THEODATUS RYNHOLD CHRISTC VEL DE WINTER, *Onderkoopm*

Op Chormandel,

NICOLAAS TADAMA, *Opperkoop en Oud Gezaghebber te Paleacatta*, 4. 1790. *Buiten-Dirigeerende Lid*, 8. *A* 1790.

JACOB SAMUEL DE RAAFF, *On koopman, Pakhuismeester, Negotie Tolboekhouder*, 1778.

WILLEM HENDRIK VAN BYLAN *Koopman en Opperhoofd te Jagern poeram*, 1778.

JACOB EILBRACHT, *Opperkoopman en Gezaghebber te Paleacatta*, 1779.
PAUL ENGELBERT VAN HALM, *Koopman en Hoofd-Administrateur te Paleacatta*, 4. *Feb.* 1790.
WILLEM HENDRIK HESHUSIUS, *Onderkoopman en Opperhoofd te Bimlipatnam*, 4. *Feb.* 1790.

Op Ceilon,

WILLEM JACOB VAN DE GRAAFF, *Gouverneur en Directeur; Directeur van het Genootschap*, 1778.
BARTHOLOMÆUS JACOBUS RAKET, *Commandeur van Jaffenapatnam*, 1778.
RUDOLPH SAMUEL TAVEL, *Onderkoopman* 6. *Sep.* 1779.
Verkoren den 7. Mai, 1781.
JOHANNES REINTOUS, *Koopman en Eerste Pakhuismeester, te Colombo.*
DANIEL BURNAT, *Oud Opperkoopman, te Colombo.*
MATTHÆUS VAN DER SPAR, *Koopman en Administrateur te Gale.*
JOHAN LODEWYK SCHEEDE, *Kapitein Militair te Gale.*
Verkoren den 4. Febr. 1790.

PIETER SLUYSKEN, *Commande*
Gale.
MATTHEUS PETRUS RAKET,
koopman en Hoofd-Administra
Colombo.
CAREL FREDRIK SCHREUDER
perkoopman en Dessave te Jaff
nam.
Mr. CHRISTIAAN VAN ANGEL
Opperkoopman en Dessave te I
JOHANNES LAMBERTUS HOFF
A. L. M. & Phil. Dr. Predi
Colombo.
CAREL FREDRIK SCHRODER
dikant te Jaffenapatnam.
FREDERICUS WILHELMUS C
LE, *Predikant te Gale.*
OLKE ANDRINGA, *Kapitein ter*
Equipagiemeester te Colombo.
DANIEL DITLOFF, GRAAF VAN
ZOW, *Koopman en Opperkoofa*
gombo en Chilauw.
WILLEM SEBASTIAAN BOER
derkoopman en Dispensier te C
JAN DAVID D'ESTANDEAU,
koopman, Fiscaal en Kassier t
ADRIAAN SEBASTIAAN V
GRAAFF, *Onderkoopman en*
hoofd te Calpetty.

Op Cabo de Goede-Hoop,

CORNELIS JACOB VAN DE GRAAFF, *Gouverneur en Directeur, Buiten-Dirigeerende Lid*, 8 *April* 1790.

JACOBUS JOHANNES LE SUEUR, *Opperkoopman en Keldermeester*, 1779. Verkoren den 4. Febr. 1790.

JOHANNES ISAAC RHENIUS, *Opperkoopman, Secunde, en Hoofd-Administrateur.*

JOHANNES NICOLAAS STEVEN, BARON VAN LYNDEN VAN BLITTERSWYK, *Opperkoopman en Independent Fiscaal.*

HOSPERUS RITZEMA VAN LIER, *A. L. M. & Phil. Dr. Predikant.*

PHILIPPUS HERMANUS GILGUYN, *Colonel en Chef der Artillerie.*

MR. CORNELIS VAN AARSEN, *Koopman en Secretaris van Politie.*

EGBERTUS BERG, *Winkelier en Ordinair Gecommitteerde by de Monstering.*

OLOF MARTINI BERG, *Onderkoopman, gezworen Klerk by Commissarissen uit den Raad van Justitie.*

OP

Op Javas Noord Oost-kust,

JAN GREEVE, *Gouverneur en Directe Directeur van dit Genootschap*, 178
Verkoren in 1778.

JACOBUS VAN SANTEN, *Opperkoopn en Hoofd-Administrateur te Samara*

LEENDERT HENRIK VERMEHR, *Colonel der Infanterie, Command. van de Militie.*

MR. NICOLAAS ALEXANDER LEI VELD, *Koopman en Resident te P calongang.*

MR. ANTHONY SCHWENKE, *K man en Resident te Grissé.*

ANTHONY BARKEY, *Opperkoopman Gezaghebber in den Oosthoek.*

MARTINUS LEONARDUS GAASW *Onderkoopman en Resident te Joan*

JOHAN FREDRIK, BARON VAN RHI DE TOT DEN PARKELER, *Op koopman, Eerste Resident te Sou carta.*

WOUTER HENRIK VAN YSSELDY *Opperkoopman en Eerste Residen Djocjocarta*, 7. *Febr.* 1780.

FREDERICUS MONTANUS, *Predik te Samarang*, 3. *July* 1780.

JOHANNES WILHELMUS CROSE, *Koopman, Eerste Pakhuismeester en Negotie-boekhouder te Samarang, 5. Feb.* 1781.

JAN LUBBERT UMBGROVE, *Koopman en Resident te Tagal,* 4 *Nov.* 1784. Verkoten den 4 Febr. 1790.

BAREND JAN VAN NIEUKERKEN genoemd NYVENHEIM, *Koopman en Fiscaal te Samarang.*

FRANCOIS VAN BOEKHOLD, *Koopman en Tweede Resident te Souracarta.*

ABRAHAM LODEWYK PALM, *Onderkoopman, Ontvanger der Domeinen en Kassier.*

GODOFRIDUS VAN MASSAU, *Onderkoopman en Resident te Rembang.*

PIERRE GUILLIAUME JOSEPH BERNARD DE CHASTEAUVIEUX, *Kapitein van de Infanterie, te Samarang.*

JOHAN GEORGE STEINMETS, *Kapitein ter Zee en Eerste Informateur in het Marine School te Samarang.*

Op Bengalen,

MR. ISAAC TITSINGH, *Directeur, Directeur van het Genootschap* 1778.

CASPARUS LEONARDUS EILB
Onderkoopman en Translate
Persiaansche en Moorsche Taa
CORNELIS VAN CITTERS ARN(
Opperkoopman en Opperhoof
simbazaar, 4. *Febr.* 1790.
ADRIANUS GERARDUS KR
HOFF, *Koopman*, *Fiscaal e*
meester te Hougly, 4. *Febr.*

Op Souratte,

MR. ABRAHAM JOSIAS SLU
Directeur, 1778, *Buiten-Di*
de Lid 8 *April* 1790.
CAROLUS LYNIS, *Onderk*
en Secretaris van Politie,
1790.

Op Sumatras Westkus

CHRISTIAAN HENRIK VON E
Koopman en Opperhoofd, 177
ten-Dirigeerende Lid, 8. *A*
JOHAN FREDRIK ZUGEL, *Bo*
en Resident op Poelo Chinco
MR. PHILIPPUS JOHANNES v
STENGH, *Onderkoopman e*
de 1779.

Op Mallabaar,

JOHAN GERARD VAN ANGELBEEK, *Gouverneur en Directeur, Directeur van het Genootschap*, 1779.

JOHAN ADAM CELLARIUS, *Onderkoopman en Pakhuismeester*, 6. *Sept.* 1779.

JAN LAMBERTUS VAN SPALL, *Opperkoopman, Secunde en Hoofd-Administeur*, 4. *Febr.* 1790.

Op Bantam.

FREDERIK HENRIK BEYNON, *Commandeur*, 1778. *Buiten-Dirigeerende Lid*, 8. *April* 1790.

Verkoren den 4. Febr. 1790.

JACOBUS VAN DEN BOGAARD, *Koopman en Administrateur.*

Op Japan.

HENRIK CASPER ROMBERG, *Opperkoopman en Opperhoofd.*

PETRUS THEODORUS CHASSE, *Opperkoopman en Opperhoofd.*

HENRIK WILLEM DRONSBERGH, Junior, *Onderkoopman en Dispensier.*

HENRIK ANDRIES ULPS, *Koopman en Pakhuismeester.*

Op Cheribon,

GODFRIED CAREL GOCKINGA, *Opperkoopman en Resident*, 4 *Nov.* 178

Op Timor,

TIMOTHEUS WANJON, *Onderkoopman, en Opperhoofd* 4 *Febr.* 1790.

Op Banjermasing,

HENRIK DU PONT, *Onderkoopman en tweede Resident*, 4 *Febr.* 1790.

Op Palembang.

PIETER WALBEEK, *Koopman en Eerste Resident*, 1779.

HENDRIK JAN SCHULER, *Onderkoopman en Tweede*, 4. *Febr.* 1790.

Leden Correspondenten in het Vaderland:

1. De Zeer Geleerde en Wydberoemde Heeren,

C. C. H. VAN DER AA, *Predikant der Luthersche Gemeente, en Secretaris der Hollandsche Maatschapy te Haarlem.*

L. BICKER, *Medic. Doctor en Secretaris van het Bataafsch Genootschap te Rotterdam.*

J. W. TE WATER, *Theol. Dr. en Professor te Leiden.*

M. TYDEMAN, *J. U. Dr. en Professor, en Secretaris van het Provinciaal Genootschap te Utrecht.*

J. A. ENGELHARD, *Procureur Generaal, en Lid van het Genootschap te Groningen.*

A. VOSMAER, *Raad en Directeur van het Natuur- en Kunst-Kabinet van Zyne Doorl. Hoogheid in 's Hage.*

N. G. SCHROEDER, *A. L. M. Theol. & Phil. Dr. en L. L. O. O. Professor te Groningen.*

J. F. HENNERT, *A. L. M. Phil. Dr. en Professor, te Utrecht.*

E. SCHEIDIUS, *L. L. O. O. & Phil. Exeg. Professor, te Harderwyk.*

S. RAU, *Theol. Dr., Theol. Typ. & Exeg. & L. L. O. O. Professor te Utrecht.*

H. A. SCHULTENS, *L. L. O. O. & Ant. Hebr. Professor te Leiden.*

G. BONNET, *Theol. Dr. en Professor te Utrecht.*

J. A. VOS, *Theol. Dr. en Professor te Utrecht.*

P. HOFSTEDE, *Professor in*
Geschiedenissen en Oudhede
Honorair Predikant te Rotte
N. L. BURMAN, *Med Dr. e*
sor Botanices, te Amsterdam
H. H. VAN DEN HEUVEL, *Griffie*
Hof Provinciaal te Utrecht.
MR. N. VAN ALPHEN, *Burg*
te Leiden.
P. M. VAN NIELEN, *Med. D*
Directeur van het Utrecht
schap.
M. HOUTTUIN, *Med. Docto*
steldam.
S. DE MONCHY, *Med. Dr. e*
sor te Rotterdam.
J. H. VAN SWINDEN, *A. L.*
Dr. en Professor te Franeke
W. MUNNIKS, *Med. Dr. en*
te Groningen.
J. C. RADEMACHER, *Contr*
uitgaande Rechten te Amste
MR. M. A. VAN GERWEN,
Burgermeester te Leiden.
F. DE WILDE, *Boekhouder a*
Compagnie te Amsteldam.
. . . NOLTHENIUS, *Eerste B*
der O. I. Compagnie te Am

B. R. RADEMAGHER, *te Middelburg.*

J. TEMMINK, *Ontvanger van den* 100. *en* 200. *Penning by de O. I. Compagnie.*

W. VAN DER MEULEN.

L. F. HOLTHUISEN.

C. STOLL, *en*

C. STYGER, *alle vyf te Amsteldam.*

D. PARS, *Colonel der Burgery te Leeuwaarden.*

J. P. FOCKER, *Lector in de Wis-Natuur-en Sterre-kunde te Middelburg.*

MR. A. G. SMITH, *Advocaat te Utrecht.*

Buitenlandsche Correspondenten:

J. BANKS, *President van de Academie te Londen.*

C. P. THUNBERG, *Professor in de Botanie te Upsal.*

J. A. EULER, *Secretaris van het Keizerlyk Genootschap te Petersburg.*

A. F. BUSSCHING, *Koninglyk Pruisisch Opper consistoriaal Raad, Director van het Gymnasium in het Grauuw Klooster te Berlin.*

MARQUIS DE CONDORCET, *Secretaris van de Academie der Weetenschappen, te Parys.*

GARNIER DE St. JULIEN, *Capitaine*

&

le Premier au Corps Royal du Gé de France, à Bayonne.

BARON DE HUPSCH, *Lid van verscl de Academien en geleerde Gen schappen, te Keulen.*

J. A. PASSINI, *te Hanau.*

In Indien

Heeft het Genootschap op elk Compt een' Correspondent onder de Leden.

In China,

De Heeren Supercargas, die zig daar b vinden.

De Missionarissen op Pekin.

Op Tranquebar,

De Deensche Missionarissen.

Op Mauritius,

Mr. CHARPENTIER DE COSIGN *Lieut: Colonel.*

's Genootschaps Gemagtigden in Nederland:

REINIER ARRENBERG, *Courantier Boekhandelaar te Rotterdam, en*

Op Cabo de Goede-Hoop,

CORNELIS JACOB VAN DE GRAAFF, *Gouverneur en Directeur, Buiten-Dirigeerende Lid*, 8 *April* 1790.

JACOBUS JOHANNES LE SUEUR, *Opperkoopman en Keldermeester*, 1779. Verkoren den 4. Febr. 1790.

JOHANNES ISAAC RHENIUS, *Opperkoopman, Secunde, en Hoofd-Administrateur.*

JOHANNES NICOLAAS STEVEN, BARON VAN LYNDEN VAN BLITTERSWYK, *Opperkoopman en Independent Fiscaal.*

HOSPERUS RITZEMA VAN LIER, *A. L. M. & Phil. Dr. Predikant.*

PHILIPPUS HERMANUS GILGUYN, *Colonel en Chef der Artillerie.*

MR. CORNELIS VAN AARSEN, *Koopman en Secretaris van Politie.*

EGBERTUS BERG, *Winkelier en Ordinair Gecommitteerde by de Monstering.*

OLOF MARTINI BERG, *Onderkoopman, gezworen Klerk by Commissarissen uit den Raad van Justitie.*

OP

Op Javas Noord Oost-kust,

JAN GREEVE, *Gouverneur en Directeur, Directeur van dit Genootschap*, 1784. Verkoren in 1778.

JACOBUS VAN SANTEN, *Opperkoopman en Hoofd-Administrateur te Samarang.*

LEENDERT HENRIK VERMEHR, *Lt. Colonel der Infanterie, Commandant van de Militie.*

MR. NICOLAAS ALEXANDER LELYVELD, *Koopman en Resident te Paccalongang.*

MR. ANTHONY SCHWENKE, *Koopman en Resident te Grissé.*

ANTHONY BARKEY, *Opperkoopman en Gezaghebber in den Oosthoek.*

MARTINUS LEONARDUS GAASWYK, *Onderkoopman en Resident te Joana.*

JOHAN FREDRIK, BARON VAN RHEEDE TOT DEN PARKELER, *Opperkoopman, Eerste Resident te Souracarta.*

WOUTER HENRIK VAN YSSELDYK, *Opperkoopman en Eerste Resident te Djocjocarta*, 7. *Febr.* 1780.

FREDERICUS MONTANUS, *Predikant te Samarang*, 3. *July* 1780.

JOHANNES WILHELMUS CROSE, *Koopman, Eerste Pakhuismeester en Negotie-boekhouder te Samarang*, 5. *Feb.* 1781.

JAN LUBBERT UMBGROVE, *Koopman en Resident te Tagal*, 4 *Nov.* 1784. Verkoren den 4 Febr. 1790.

BAREND JAN VAN NIEUKERKEN genoemd NYVENHEIM, *Koopman en Fiscaal te Samarang.*

FRANCOIS VAN BOEKHOLD, *Koopman en Tweede Resident te Souracarta.*

ABRAHAM LODEWYK PALM, *Onderkoopman, Ontvanger der Domeinen en Kassier.*

GODOFRIDUS VAN MASSAU, *Onderkoopman en Resident te Rembang.*

PIERRE GUILLIAUME JOSEPH BERNARD DE CHASTEAUVIEUX, *Kapitein van de Infanterie, te Samarang.*

JOHAN GEORGE STEINMETS, *Kapitein ter Zee en Eerste Informateur in het Marine School te Samarang.*

Op Bengalen,

MR. ISAAC TITSINGH, *Directeur*, *Directeur van het Genootschap* 1778.

CASPARUS LEONARDUS EILBRACI
Onderkoopman en Translateur in Persiaansche en Moorsche Taalen 17

CORNELIS VAN CITTERS ARNOUDS
Opperkoopman en Opperhoofd te Cassimbazaar, 4. *Febr.* 1790.

ADRIANUS GERARDUS KRAYEHOFF, *Kopman, Fiscaal en Dommeester te Hougly*, 4. *Febr.* 1790.

Op Souratte,

MR. ABRAHAM JOSIAS SLUYSKE, *Directeur*, 1778, *Buiten-Dirigeerende Lid* 8 *April* 1790.

CAROLUS LYNIS, *Onderkoopm en Secretaris van Politie*, 4. *Fe* 1790.

Op Sumatras Westkust,

CHRISTIAAN HENRIK VON ERAT *Koopman en Opperhoofd*, 1778, *B ten-Dirigeerende Lid*, 8. *Apr.* 17

JOHAN FREDRIK ZUGEL, *Boekhou en Resident op Poelo Chinco*, 177

MR. PHILIPPUS JOHANNES VAN I STENGH, *Onderkoopman en Sec de* 1779.

opgewekt gevoeld voor de aanhoudende blyken van toegenegenheid; *Met een hart, dat geheel en al aan* UWE *gunsten en gunstige Bescherming zich opdraagt*; *Met een hart, welks poging zich daar heen ingerigt gevoeld, om aan* UWE *hooge Weldaad te beantwoorden*; *Met een hart eindelyk, dat zich opgewekt bevind om voor* UWE HOOG-EDELHEIDS *en* WEL-EDELHEDENS *gezegenden Welstand, gryzen Ouderdom, en Welvaard ten nut van 't Algemeen te smeeken en te werken, word deeze Verhandeling aan* UWE HOOG EDELHEID *en* WEL EDELHEDENS *met nederigen eerbied opgedragen en toegeweid.*

Vuuriglyk smeekende, dat UWE PERSOONEN, HUISGEZINNEN, EN REGERING *eene lange reeks van Jaaren, met keur van* GODS *meest*

ge-

DE CALAPPUS-BOOMEN ALS NATUURLYKE AFLEIDERS VAN DEN BLIXEM Beſchouwd en verdedigd

Dank zy den grooten Baco, dien de hedendaagſche weetgierige Onderzoekers der prachtige Natuur als hunnen wettigen Leermeeſter hebben te beſchouwen, welke hun uit proeven, door ondervinding beveſtigd, de grondbeginzelen der Natuur heeft leeren naſpeuren, en langs dien weg vinden en door vergelykingen, of vergelykende gevolgtrekkingen, ſtandvaste wetten wysgeerig heeft leeren afleiden.

Volgens diergelyke grondbeginzelen, volgens dusdanige vergelykingen, op 't voetſpoor van beroemde Wysgeeren eenigzints hebbende leeren denken, viel my by de prachtige intrede in deeze Geweſten, op 't gezicht van de menigte hoog in de wolken uitlopende boomen, deeze volgende

vraag te binnen; vooral daar ik wist, dat milioenen krachten op deeze waereld, welken wy bewoonen, bestendig zamenwerken, om de gunstige oogmerken van den grooten Waereld-Monarch, tot liefdadig onderhoud van zyne schepselen, ter uitvoer te brengen; en te meer, daar ik meer dan eenmaal, door voorzigtige Natuuronderzoekers, met recht heb hooren aanmerken, dat de Schepper der Natuur in byzondere oorden der Waereld, op eene byzondere wyze voor zyne Schepselen zorg draagt, en eindelyk daar de gelukkige ondervinding leert, dat onder alle voortbrengsels der Natuur, 't Ryk der Planten gantsch niet 't kleinste getal voortbrengt, 't welk de Goedheid en Wysheid des Scheppers verkondigt; viel my, zeg ik, by de intrede in deeze gewesten, deeze vraag te binnen:

Waarom heeft de Goedertierene Schepper, byna alle de Warmste gedeeltens der Waereld, met dusdanige prachtige, schier regt opgaande, boven de meeste andere boomen uitstekende en aan de kruin eerst met zulke menigvuldige punten gewapende, Calappusboomen verzierd?

Deeze vraag kwam my zeer gewigtig en door geene Natuurkundigen nog beantwoord voor. Ik wist zeer wel dat deeze

Boo-

Boomen wegens hunne groote nuttighed
welke dezelve aan den Inwoonder van by
alle de heete gewesten, aanbrengen, d
aandacht der meeste en beste Natuur-o
derzoekeren hebben tot zich getrokke
geenzints nochthans, kon ik my te binn
brengen, dat dezelve reets beschouwd zy
als natuurlyke Afleiders, door de hand d
zorgende Natuur in byna alle warme lucl
streeken der aarde geplant, om den geduu
stellig geëlectrizeerden dampkring of (
dat ik duidelyker spreeke) om 't altoos ve
broken evenwigt der electrische vloeist
tusschen de Wolken en de Aarde te he
stellen, en daardoor ook zyne goedheid
liefde tot zyne Schepselen, op 't luiste
rykst te vertoonen.

Ik draalde nogthans geenzints om d
aangaande by de voornaamsten onderzoe
te doen.

Eerstelyk sloeg ik de verhandelingen o
door dit Genoodschap uitgegeeven en vo
daar in wel de beschryving van deezen boo
en de voornaamste Nuttigheden van zy
vrucht, bladen of tygen, hout en overige b
stand-deelen; (a) Maar geenzints de nutti

 he

(a) Zie verh. van 't Batav. Genoodsch. by de l
schryving van 't Koningryk Jacatra I Deel. p. 24.

heid van derzelver gestalte gevonden hebbende, begaf ik my tot de Natuurlyke Historie van den Heer LINNÆUS, en verwonderde my met den grooten Man, over 't nut dat dezelve aan Indiën aanbrengt; (b)

Hy beschouwt hem in verscheide opzichten als de nuttigste voor Oost- en West-Indiën; van zyne gestalte merkt hy aan; dat hy zyne Stam en Kruin boven de meeste andere boomen uitsteekt, dat hy tot de hoogte van 70 of 80 voeten opstygt; zyne bladsteelen, (vervolgt de Schryver,) die deszelfs kroon vormen, zyn, drie of vier voeten van hunnen oorsprong af, kaal, doch verder wederzyds bezet met lange, smalle, bladen, welke veel na die van riet gelyken, zy hebben namelyk de gedaante van eenen degen, zynde tusschen de twee en drie voeten lang, ruim twee duimen breed en spits aan 't einde, door 't midden van ieder blad loopt eene houte rib in de lengte &c.

Uit de voorgelezene regels van den Heer LINNÆUS, leeren wy wel de gestalte van den boom kennen, maar vinden geenzints de vraag beantwoord, waarom dezelve dusdanig eene gestalte, door de voorzorg van den Alwyzen Bestierder verkregen heeft

Ein-

(b) II Deel I stuk p. 305 Seqq.

Eindelyk wierd ik gaande gemaakt om den Kundigen Geneesheer RUMPHIUS in zyn Ambonsch Kruidboek na te gaan; geen antwoord vond ik op de reeds gedaane vraag; schoon daar de nuttigheden van deszelfs bestanddeelen voor den Inlander op 't naukeurigst te vinden zyn; welke alle hier ter plaatse op te noemen, my niet nodig voorkomt; alleen, zal ik de korte beschryving van dien Natuurkundigen hier aanhaalen, om uit dezelve in deese myne verhandeling 't nodig voordeel te trekken;

De Calappusboom is dan, (c) (dit zyn de woorden van RUMPHIUS,) een zeer hooge style Boom, met zyne kruin boven de andere uitstekende, met eenen regten, styven Stam eene opregte piek of sparreboom verbeeldende, groeit tot 60, 70, 80 en meer voeten, doch meest tot 60.

De bladen hebben eene styve, houtagtige zenuwe door haar midden loopen, boven uitlopende en geelagtig. Uit 't midden van de kruin komt een lange regte scheut of hoorn voort; men noemt 't ook een pyl, by de agt voeten lang, van vooren toegespitst en spits toelopende als een els. (tot dus verre RUMPHIUS,)

 Uit

(c) I Deel I Boek. I Hoofd.

Uit dit alles zien wy de voorgestelde vraag geenzints beantwoord.

Ik zal zonder de wesenlyke verdiensten van de aangehaalde Natuur-Onderzoekeren en van anderen welke zich over deszelfs nuttigheden bewondert hebben, eenigzints te willen verminderen, hier op vrymoedig antwoorden: *Dat de nuttigheid van derzelver gestalte hier in gelegen zy; dat zy dienen en geplant zyn, tot natuurlyke afleiders, waar door 't gebroken evenwigt van de electrike vloeistof herstelt, en de nadeelige gevolgen voorgekomen word, door de meerdere hoeveelheid van electriciteit van den Dampkring zacht aande Aarde weêr te geven.*

Het betoogen van deeze Waarheid is de taak, welke ik my heb voorgenomen by deese gelegenheid te verhandelen.

Om ordentlyk in dezelve voort te gaan, op dat de waarheid van 't betoog handtastelyk, overtuigende, dringende zal zyn, zal het nodig zyn, dat ik my

1°. Bepaale, tot 't betoog van de naukeurige overeenkomst, welke 'er plaats heeft tusschen de electrische vloeistof, welke men door vryving opwekt, en 't electriek vuur van den blixem. en

2°. De algemeene nuttigheden kort aanhaale van Conductores, Afleiders van den blix-

blixem en door voorbeelden bevestige, en dan

3° De puntig uitlopende boven de stompe stelle en proefondervindelyk betooge en zal als dan

4° Uit 't opgenoemde tragten te toonen, dat de gestalte van meergemelde boomen dienen, tot Natuurlyke Afleiders.

Eindelyk zal ik eenige der voornaamste nuttigheden, zo kort mogelyk, bepaalen, welke dezelve daar door aan den Mensch niet alleen, maar ook aan de minste der dieren en planten te weeg brengen; Eenige nuttige aanmerkingen zullen 't besluit van deeze verhandeling uitmaaken.

Indien men met een wysgerig oog, volgens den weg van Analogie, van overeenkomst en vergelykende gevolgtrekkingen, den Blixem, zynde 't uitwerksel der stellig (d) geëlectrizeerde wolken, met de electrike

 ke

(d) Alle lichaamen zyn met eene bepaalde hoeveelheid van electrike vloeistof, of electriek vuur, hunne natuur eigen, beladen; Indien een lichaam in zich, door byzondere omstandigheden, een grooter gedeelte van dit vuur, dan het natuurlyk toekomt, bevat, zegt men, het zelve in *meerderheid* of *stellig* of *plus* geëlectrizeerd te zyn; Indien een lichaam in tegendeel door andere toevalligheden van zeker gedeelte van dit electrick vuur zich beroofd vind, zegt men 't zelve in *minderheid* of *ontkennend* of *minus* geëlectrizeerd te zyn.

Zie

ke vonk door vryving opgewekt, naukeurig vergelykt, kan men geen ander besluit opmaaken, dan den Blixem en de electrike Vonk voor verscheinselen van eene en dezelfde Natuur aan te merken.

1°. De Blixem en de electrike Vonk brengen in een ogenblik uitwerkzelen, van gelyken aart, gelyke oorzaak hebbende, voort.

2°. Even gelyk 't vuur van den Blixem, eenen schitterenden en verlichtenden glans voortbrengt, even 't zelfde gewrogt word door de electrike vonk geboren.

3°. Op eene gelyke wyze worden onze oogen, of liever, gezigt zenuwen, door beide aangedaan.

4°. Wanneer de in meerderheid geëlectrizeerde Wolk zo wel als de stellig geëlectrizeerde Conductor of flesch zich van 't overvloedige ontlasten, bemerken wy in beide een treffend en krakend geluid.

5°. De

Zie verder omstandiger in de not. (s) op de electrische Natuurkunde van den Abt Jacquet, naar 't Fransch vertaald door C: R: T: Krayenhoff C. J. Zoon A. L. M. Med. &. Phil. Doct. Pag. 13 Seqq.

5°. De snelheid vervolgens van beide zyn zodanig verbaazend en wonderbaar, dat ze alle begrip scheint te boven te gaan; laat, om een voorbeeld van derzelver snelheid aan te toonen, een kring van 60, 80 en meer persoonen, welke elkanderen 't zy by de hand, 't zy by een ander geleidend (e) lichaam, van wat Natuur 't ook zou mogen zyn, vormeeren; dat dan de flesch, waar mede men de proef nemen wilt, met de nodige oplettenheid en naukeurigheid geladen werde, of met vuur uit den dampkring gehaald door middel eener opgelaten vlieger, of ander werktuig; of dat de flesch geladen werde met 't electriek vuur door vryving opgewekt; dat dan vervolgens op de gewone en bekende wyze de flesch ontladen en de schok gegeven werde; In beide deeze gevallen zal men haare verbaazende snel-

(e) Men noemt zelfstandigheden, wiens electriek vuur niet dan door vryving kan worden opgewekt *electrieke lichaamen*, als: glas, porcelein, harst, zwavel, zyde &c; en men noemt *niet electrieke* of *geleidende lichaamen*, zodanige, welke door enkelvoudig aanraaken van reets geëlectrizeerde lichaamen geëlectrizeerd worden; zodanige zyn alle metalen, het water, levende lichaamen &c.

Zie den ABT JACQUET L. C. p. 16. Seqq.

ſnelheid bemerken, zodanig dat de laatſte, welke den kring vormt, den doorvloed van de electriciteit of zogenaamde ſchok op gelyker tyd zal ſcheinen te gevoelen als de eerſte.

6°. Beide, 't Blixem vuur zo wel als de electriciteit volbrengen hunne uitwerkselen in 't vernielen van zommige lichaamen, door de ſterke ontlaſting der electrike vloeiſtof; en verſcheuren door de ſnelheid waarmede dat vuur een voorwerp doordringt; hier van de menigvuldige door den Blixem getroffen en geſcheurde boomen; hier van de uitwerkzelen van de electriciteit met een ſterke machine en eene geëvenredigde battery, in 't verſcheuren en verbreiſelen van lichaamen.

7°. Wanneer men vervolgens den Blixem waarneemt, ziet men zyn loop, vooral wanneer dezelve uit een donkere wolk uitſchiet, *golvende* of *ziegezagende*; even die zelfde beweging neemt men by 't electriek vuur, vooral in eene ſtik donkere kamer, waar.

8°. Op gelyke wyze volbrengen ze hunne uitwerkzelen in 't blinden van dieren.

9°. Beide dooden dezelve ogenblikkig, en

n laaten by dusdanige gevallen, de aaderen zo wel als de flagaderen met bloed opgevult na, *zo dat ze als door kunst opgespoten scheinen* en hierom afgebeeld, ter plaat gebragt, waereldkundig gemaakt zyn. (*f*)

10°. De

(*f*) By de opening der lyken vind men de flag of polsaderen *bloedledig*, de aderen in tegendeel worden *met bloed opgevuld* bevonden, en worden daar aan ook van den anderen onderscheiden; doch met de grootste verwondering heeft de Ontleedkunde, by de opening van den door den Blixem getroffenen en gedooden mensch ontdekt, dat de aaderen niet alleen, maar ook de flagaderen met bloed opgevuld waaren, en als door kunst opgespooten scheenen.

Zie hier, naar myn gedagten de reden van dit verwonderens waardig verscheinzel: De snelle doorvloed van 't electriek vuur veroorzaakt eene algemeene verlamming in alle spiervefelige deelen van 't lichaam; 't Hart 't eerst levende en laatst stervende spier, is wel de voornaamste, doch niet de eenige oorzaak van den omloop des bloeds; de bloedvaten, aderen zo wel als flagaderen bevorderen dezelve door de toetrekkende en uitspannende kragt van hunnen spiervefeligen rok; In alle spiervefelige deelen nu eene verlamming veroorzaakt zynde, is de spiervefelige rok der bloedvaten ook in eenen staat van verlamming gebragt; In 't hart nu en de bloedvaten, de beweeg oorzaaken des bloeds omloop, in een zelfde oogenblik by de algemeene verlamming, weggenomen zynde, moet de omloop des bloeds niet alleen ogenblikkig stilhouden en de gewisse dood te weeg brengen, maar alle bloedvaten moeten ook die zelfde hoeveelheid bloeds behouden, welke dezelve gehad hebben op 't ogenblik dat de mensch van den Blixem getroffen en gedood wierd, en dus moeten de aderen zo wel als flagaderen zich opgevuld bevinden.

10 De metaalen worden door beide gesmolten,

11°. Door beide word zeilsteenkragt aan 't staal mede gedeelt.

12°. Zy bezitten beide eenen zwavelreuk, ieder een genoegzaam bekend.

13°. Brandbaare zelfstandigheden worden door beide aangestoken.

14°. Beide verspreiden zich byna op 't zelfde oogenblik dat ze uitbarsten.

15° Beide verkiesen ze liever langs de kronkels en omwegen van metaalen zich te ontlasten, dan langs den kortsten weg tot de andere lichaamen over te gaan.

16°. Beide doen hunne uitwerkselen op de gewassen bemerken.

17°. Beide zyn ze eveneens onderworpen aan 't zonderling vermogen der puntige of spitsche voorwerpen van geleidende zelfstandigheden, gelyk nader op 't duidelykste zal aangetoond worden.

Zie daar de schoonste en allernuttigste ontdekking voor 't menschelyk geslacht, welke wy aan den onsterfelyken Vader der Electriciteit den grooten FRANKLIN toeken-

kennen; Na 't doen van deeze ontdekkingen was 't, dat hy ons tegen de uitwerkſelen van den Donder of liever van den Blixem leerde beveiligen, door eenen metaalen draad of ketting, gewapend met eene ſpits, langs een gebouw of in 't water of diep in de aarde te doen afdaalen, om de overladene wolken of aarde van de overtollige electriciteit te ontlaſten en aan de aarde of wolken weder te geven, of wanneer zy uitbarſt, op te vangen en langs den metaalen draad over te voeren, en hier door deszelfs vernielende kracht voor te komen.

De verſcheinzelen van den Blixem, zyn nergens anders aan toe te ſchryven, dan aan 't verbroken evenwigt der electrieke vloeiſtof tusſchen de wolken en de aarde; wanneer de wolken zich ſtellig geëlectriſeerd vinden, is de Natuur werkzaam in alles, om dit verbroken evenwigt op onderſcheidene wyzen, 't zy door puntige afleiders, 't zy door de *zuigende kracht* der puntige bladen van hooge boomen, zacht te herſtellen, en hier door de uitbarſting of vonk voor te komen.

Even zo is 't gelegen, wanneer de aarde ſtellig of plus electriek en de wolken ontken-

kennend of minus electriek bevonden worden, dan is de Natuur wederom in alles werkzaam, om dat verbroken evenwigt, 't zy door 't *ontlastend* vermogen der punten, 't zy door de uitdamping der aarde &c. te herstellen, en 't overvloedige zacht den wolken weder te geven.

Zie daar de eerste nuttigheid welke wy aan de zuigende kracht van den puntigen afleider te danken hebben.

Een spits voorwerp binnen den electrieken dampkring geplaatst, trekt de overvloedige electriciteit, van 't geëlectrizeerd lichaam, langzaam af zonder eenigen vonk voort te brengen; even gelyk ze door de punt, wanneer dezelve aan stellig geëlectrizeerde lichaamen geplaatst zy, by wyze van een geblaas zachtkens ontlast. En hier in is eene twede nuttigheid gelegen, namelyk dat hier door, wanneer de aarde stellig geëlectrizeerd is, en de wolken ontkennend, de aarde, zacht, zonder eenig nadeel te veroorzaaken, zich van haaren overvloed ontlast.

Deeze herstelling van overvloedige electrieke vloeistof geschied niet altoos zacht;

zacht; maar de door 't Blixem-vuur overladen wolk of aarde ontlast zich zomtyds *uitbarstende* van derzelver overvloed. (g)

In dusdanige gevallen, ziet men dat de Afleider door zyn vermogen, het Blixem-vuur tot zich lokt, en dat hy, by 't uitbarsten, zich langs den metaalen afleider in de aarde, of in 't water of moeras, waar dezelve ook moge uitlopen, ontlast, en dus zonder eenig nadeel 't verbroken evenwigt hersteld word.

De menigvuldige, hier uit af te leidene, voordeelen, welke de Menschen, Dieren en Planten dagelyks ondervinden, 't zy met betrekking tot 't in standhouden hunner gezondheid, 't zy tot hun levens onderhouwd, hier op te noemen, scheint my overtollig; te meer daar ik voornemens ben hier van met een woord in 't vervolg te spreken.

(g) Langen tyd heeft men gedagt, dat het schrikbaarend doch grootsch vertoon van den Blixem, alleen uit de wolken ontstaat en den weg naar de aarde neemt; doch uit 't geen hier gezegt is kan men zeer ligt opmaaken, dat de Blixem zo wel uit de aarde kan schieten naar boven, als uit de wolken naar beneden.

De ondervinding heeft deeze stelling meermaalen bevestigt; een en ander beslissend en bevestigend voorbeeld zal ik in 't vervolg deezer verhandeling op zyn plaats aanhaalen.

De gunstige uitslag der metaalen Afleideren, is zo meenigmaalen ondervonden, dat 'er niemand myner G. L. zal zyn, welke niet een voorbeeld daar van zich zal kunnen te binnen brengen; Uit eene meenigte van voorhanden zynde gevallen zal ik de merkwaardigsten, hier ter plaatze, opnoemen.

De Tempel van Koning SALOMO scheint my een aanmerkelyk voorbeeld op te leeveren, wanneer men nagaat de redenenen, waarom dit trotsch en op een' berg zo hoog verheven Gebouw, in Palestina, daar de Onweders zo menigvuldig en geweldig waren, nooit door den Blixem beschadigt wierd; In de briefwisseling tusschen den Heer Ridder MICHAELIS en den Heer Professor LICHTENBERG, *over het oogmerk, of uitwerkzel, van de spitsen op Salomo's Tempel*, word zeer waarscheinlyk aangetoond, dat aan de yzere en puntige spitsen, welke van 't metaalen dak des geheelen Tempels uitstaken, en gevoegelyk met den grond vereenigd waren, alleen de reden is toe te schryven. (*b*)

In

(*b*) Lees de keurige reets genoemde briefwisseling welke te vinden is, in *'t Algemeen Magazyn van Wetenschap, Konst en smaak, I Deel 1 stuk p. 57 Seqq.*

In die keurige briefwisseling vind i
eene geschiedenis aangetekend, der a
haling overwaardig en welke hier ge
gelyk schikt: 'Er staat een Kerktooren
eenen Berg in Karinthiën, op het La
goed van den Graaf ORSINI VAN ROS
BERG, Keizerlyke Treforier; van v
langen tyd wierd nu en dan deeze Too
van den Blixem getroffen, en wel zo,
men 's Zomers dikwyls den openbaa
Gods-dienst daarom moest staaken, de
van tyd tot tyd verscheide menschen
ten dood geslagen.

In 't Jaar 1730 wierd hy geheel d
den Blixem vernield, gelyk INGENHOU
zyne *Mengelschriften p.* 160. uitdrukt.

Op die zelfde plaats wierd eenen n
wen opgebouwd; doch deeze was even
noodlottig, als den vorigen. De Bli
sloeg daar 's Jaarlyks 4 of 5 maal in;
is een Jaar geweest waar in hy 10 n
door 't onweder werd getroffen; In 't
1778 wierd hy 5 maal aangetast, en
laatste slag was zodanig, dat de tooren
gon te zakken, en de Graaf hem m
doen afbreken; Nu wierd de derde T
ren opgerigd, voorzien van eenen 1
schen Afleider; zedert is alles in rust:

eenige reis is 'er de Blixem in geslagen; maar de uitwerking was zo gering, dat zelf de spitsche punt van den afleider daar niet van smolt; de tooren zelf leed niets, bleef geheel ongeschonden.

De groote Martini Kerk der Stad Doesburg aan den Ysfel, wierd door den Blixem getroffen in de Jaaren 1737, 43, 47; in 1754 tweemaal, in 1756, 63, 74 en op andere niet naukeurig aangeteekende tyden. Door het aanpryzen deezer behoedmiddelen, en het gerucht, hunner voortreffelyke diensten alom' verspreid, wierd eindelyk in 't Jaar 1782. van de Regeering besloten, om door middel van eenen wel ingerigten Afleider, de woede van den Blixem, van den zo menigmaalen getroffenen Tooren af te weeren. De uitvoering deezer onderneming wierd aan den kundigen Genees-Heer en Mr. in de Wysbegeerte KRAAYENHOF opgedragen en toebetrouwd; Noch in 't zelfde Jaar wierd de afleider op den 24sten December geheel voltooid. Daar nu de ingewortelde vooroordeelen van byna de geheele Stad, door geene redeneringen, hoe krachtig en overtuigend ook, waaren op te ruimen; kan men zich zeer gemakkelyk verbeelden, hoe de ge-

moe-

moederen der stedelingen gesteld waar
toen den 28sten Mey van 't Jaar 1783 1
5 maanden na 't plaatsen des Afleiders,
Blixem des avonds omtrent 7 uuren (
gewapend kruis sprong, doch geheel
verhindert tot den grond wierd ove
bragt, zonder eenigzints deszelfs ver
lende uitwerkselen na te laaten. (*i*)

Uit Kärnthen verneemt men, dat
Kerktooren van Alhoven, by Hultenbc
wegens zyne spitsche hoogte en blik
dak, zeer dikwyls van den Donder is
troffen, waar door de Kerk zelf zeer (
wyls is beschadigd geworden. Na dat
zulks in 't Jaar 1783 op eene zeer gev
lyke wyze geschiede, zo maakte men,
in 't toekomende den Blixem af te leid
aan den top des toorens eenen kope
draad, ter dikte van een veer, vast,
welk men op twee plaatsen, rondom v
eenigde, en langs den muur behoorlyk

(*i*) Zie omstandiger *de Onzydige Beproeving en V*
dediging der Metaalen Blixem-Afleideren door C
T. Kraijenhoff C. J. Zoon A. L. M. I
& Med. Doct. te Amsterdam, te vinden in het *A*
meene Magazyn I Deel II Stuk p 952, *Seqq* en
omstandiger *in de Electrische Natuurkunde* van
Abt Jacquet L. C. p. 297. Seqq.

de aarde leide. By een hevig Onweder zag men duidelyk, hoe de Blixem op den tooren viel, doch terstond de leiding des draads volgde, zonder ook een spoor of kenmerk na te laaten. (*k*)

Van Munchen word woordelyk 't volgend aanmerkelyk geval gemeld: den 5den July 1785 ontstond een schrikkelyk Onweder, van Donder en Blixem, by het Klooster Meyarn, 5 mylen van daar gelegen, welk binnen 3 minuten op den Afleider viel, die in 't laatstleden najaar op den Tooren van het Klooster geplaatst was.

De Blixemstraalen waren zo sterk, als of al de kracht van het onweer in dezelve vereenigd was. Dit verscheinzel was aller byzonderst. Door eene yzere staaf, welke 115 voeten lang en eenen paryschen duim dik was, had de blikke koepel van den Tooren met de aarde gemeenschap, in welke zy ter diepte van 3 voeten, in eene groote menigte yzer-hamerslag en uitgebrande steenkoolen ging, van hier werd dezelve onder den grond noch voortgeleid, ter

(*k*) *Algem: Genees- Natuur- en Huishoudk:-Jaarb. II Deel III Stuk of No. IX.*

ter lengte van 130 voeten, tot in
waterkom. De koepel van den toor
met 2910 vertinde blikke plaaten be
Deeze kostbaare toestel scheint in der
ginne de geheele kracht van 't onw
naar zich getrokken te hebben, alzo
zelve in minder dan 10 minuten ge
weg was, en men buiten twee felle s
nog maar twee, op eenen grooten afstan
hoord heeft. By den eersten slag die
tooren trof, zag men een dikke V
straal langs den Afleider nederdaalen
de geheele tuin was als een vuur, n
maal 't water uit de vyver of kom,
de menigvuldige regens, over de geh
tuin zich ontlast had. (*l*)

Meer diergelyke voorbeelden aa
haalen, vereischt 't oogmerk myner
handeling niet, te meer daar in de
gehaalden, te gelyk de schadelyke g
gen van 't verzuim van denzelven ten
delyksten blykt.

Mogelyk zal iemand denken en ui
dervinding weten, dat men eenige

(*l*) *Algemeene Genees- Natuur- en Huishoudk. Jaarboeken II Deel IV. Stuk of No. X.*

beelden heeft van hoog uitsteekende Gebouwen, welke schoon van eenen Conductor voorzien, nochthans door den Blixem beschadigd zyn.

Deeze gevallen bekennen wy dat de ondervinding geleerd heeft; 'Er is meer dan een voorbeeld van.

Hier op zal ik vrymoedig aanmerken;

1°. Dat slegts *weinige* voorbeelden daar van bekend zyn. (*m*)

2°. Dat in zodanige gevallen de Conductors dikwyls te dun, en uit te dunne ringen zamengesteld, bevonden waren.

3°. Dat de Conductor zoms niet behoorlyk voorzien was.

4°. Dat de spits mogelyk te laag, somtyds zelf laager dan andere uitsteekende punten van een Gebouw, kan geplaatst geweest zyn.

5°. Dat

(*m*) 'Er worden vier, en misschien de eenige bekende voorbeelden, in de *Onzydige Beproeving en Verdediging der Metaalen Blixem-Afleideren L. L. Cit.* aangehaald en wederlegd.

5° Dat vervolgens, in dusdanige geva len de schaakel of leiding meer of min ka afgebroken zyn geweest. (*n*)

6° Dat eindelyk somtyds stompe pun ten in plaats van spitsche zyn gekosen e geplaatst geworden; Ten minsten, d gelukkige gevolgen, welke men dagelyk heeft van byna alle wel en naukeurig in gerigte Afleideren, doen ons besluiten dat 'er een of andere van de reets ge noemde gebreken, by die weinige misluk te gevallen, plaats gehad hebben.

Dit leid my als van zelf tot 't volgen gedeelte, namelyk tot 't betoogen, dat d *spitsche* Afleiders, boven de *stomp-uitlopen de* te kiesen zyn.

Tot 't betoog hier van zy my vergun eerstelyk, myne Lezeren te herinneren de naukeurige overeenkomst van den Blix em en 't Electrik- vuur, welke wy te vo ren betoogd hebben, en nu bekend ve

(*n*) Dat de Schakel of leiding van den Conduct onafgebrooken moet zyn, om den Blixem zonder nad lige gevolgen tot den grond over te brengen, leert t duidelykste, 't *Proef Huisje voor den Donder*, uitg vonden door den Heer Doctor Lind te Edinbur welks beschryving te vinden is in de *Natuur-kundi Verhandelingen*, *IV. Deel p.* 416-419.

onderstellen; Nu kunnen wy met eenvoudige doch naukeurige proeven onderzoeken, en zo ik my niet bedriege, beslissend betoogen, dat de voorrang aan de puntige Geleiders in den volstrekten zin toekomt, en dat de voordeelen welke wy daar van hebben, hoofdzakelyk van deszelfs Punt afhangt. Weet dierhalven,

1°. Dat wanneer een geleidend lichaam plus electriek en met zynen byzonderen, met 't overtollig electriek-vuur voorzienen dampkring, omringt is, een scherp punt, het vuur uit denzelven op eenen grooten afstand trekt; Maar dat 't zelfde punt, geene vonk uit denzelven kan trekken, van zeer naby den geleider.

2°. Verzoek ik met my aan te merken, dat een rond lichaam, geen of ten minsten zeer wynig electricaal-vuur, uit den plus gëelectrizeerden Conductor of deszelfs Dampkring haalt, voor dat 't zelve 'er de vonk uit doet voortkomen; en dat de vonk 'er op eenen veel grooteren afstand uitkomt, dan wanneer 't lichaam met een punt eindigt.

3°. Heeft men op te merken, dat de geweldige en veeltyds schadelyke uitwerkzelen voorkomen, wanneer de overvloedige electri-

electriciteit by gedaante van eene
zich ontlast, maar dat dezelve
eenig nadeel of gekraak word overge
wanneer 't ontlastend lichaam met ee
gewaapend is.

De Heer Le Roi getuigd, *in zyn
handeling in de Openbaare Vergaderi
de Koninglyke Academie der Wete
pen te Parys voorgelezen in den*
1773, (o) dat hy een zeer scherp
op eenen afstand van 3 voeten, vo
geëlectrizeerden Geleider gehouden
en een lichtend punt zag voor den d
men; Maar dat men 't zelve punt op
afstand veel nader, te weten van een
leins moest brengen, om een zwak
uit denzelven te trekken; Een
punt hielt hy op eenen zelfden afsta
het scherp, en zag niets; Maar ter
ten by een duim van den geleider,
de geleider moest vonken uitgeven,
hy een licht gewaar.

(o) Zie Le Roy *Verhandeling over de
der Staaven of Metaalen-Geleiders, om de
voor de uitwerking van den Blixem te beboe
het vuur naar de Aarde over te voeren*; te vir
Natuurkundige Verhandelingen IV Deel p. 4

Zonder verder uitvoerig betoog, ziet men hier uit zonneklaar, dat in alle omstandigheden, 't punt, 't electricaal vuur van een geleidend lichaam, 't welk stellig geëlectrizeerd is, op eenen veel verderen afstand uittrekt, dan een rond lichaam; en dat de punt vervolgens geene vonk zal trekken, als op eenen veel korteren afstand, dan een rond lichaam.

Nu weet men, dat de geweldige uitwerking van de electriciteit, overeenkomt met de kracht der Vonk; door die zelfde kracht worden metaalen gesmolten, levendige dieren ogenblikkig van 't leven beroofd, ontvlambaare lichaamen aangestoken, en 100 diergelyke geweldige uitwerkselen voortgebragt; Alle deeze worden gebooren, indien men met een stomp lichaam, een positief gelaaden vlesch ontlaad; Maar wanneer men een naald, of ander puntig geleidend lichaam, als by voorbeeld: een puntig uitlopend blad, vooral van den Calappus-boom, wegens zyne byzondere geschiktheid, tot dat einde, gebruikt en men trapswyze de gelaaden vlesch naadert, ziet men niets van diergelyke geweldige uitwerkzelen, of indien men dezelve schielyk nadert, en een vonk met een puntig geleidend lichaam uit

uit dezelve trekt, merkt men geene zod
nige geweldige uitwerkzelen.

Niemand zal uit deeze beslissende pro
ven, anders dan tot voordeel van de pu
tige Geleiders kunnen besluiten.

Met 't opnoemen van eenige tegenw
pingen, zal ik hier ter plaatze my niet c
houden, niet twyfelende of de voornaa
sten, welke hier tegen in gebragt worde
zullen hier uit zeer gemakkelyk te wed
leggen zyn.

Uit 't gezegde zullen wy ligtelyk
nuttigheden van de Gestalte van onz
Calappus-boom kunnen bepaalen.

Daar is niets lichaamelyks in de Natu
dat niet zyne bepaalde hoeveelheid el
triek-vuur heeft; Van de Aarde, van
oppervlakte der Wateren, van 't Ryk
Dieren zo wel als van dat der Planten o
vangt de Dampkring, zynde eene ver
meling van dampen en uitwasemingen,
ophoudelyk die dierbaare uitvloeize
welke reets in de Natuurlyke lichaam
bestonden. Het zy door de uitwasemin
door de hitte van de gloeiende Zon v
oorzaakt, 't zy door de Natuurlyke u
damping der Planten, 't zy door de u

wa

wafeming der dierlyke zelfftandigheden, 't zy door de gistende verrotting of andere meenigvuldige oorzaaken, worden deeze uitvloeizels gebooren, en in de lucht welke wy inaademen overgevoerd, te gelyk met de electrieke vloeiftof. Deeze uitvloeizels met electrik vuur belaaden, ligter dan onze atmospheer beneden, dryven, volgens hunne eenmaal ingelegde Natuur-Wet, opwaarts, vormeeren wolken, overlaaden, zo dezelve van hunne electriciteit op geenerlei wyze ontlast worden, met dat Blixem-vuur; en bevinden zich dus ftellig geëlectrizeerd.

De onderfcheide zelfftandigheden, van haare bepaalde en tot haar leven en onderhoud noodzaakelyke vloeiftof, 't electricaal vuur, beroofd zynde, dus negatief of minus electriek zynde, zyn de wolken pofitief of plus, en dus 't groot evenwigt welke wy in 't gantfch Gefchapendom aantreffen, en ons menigmaalen doet verwondert ftaan, verbroken.

De natuur tracht zich te herftellen, doet onderfcheide pogingen, om op de natuurlykfte wyze 't noodzaakelyk vuur aan de menigvuldige lichaamen weder te geven; barst blixemende los, indien 't op geenerly wyze

wyze zacht ontlast word, en veroorzaak verscheinzelen en uitwerkzelen zo gewel dig, zo vermogend, zo verschrikkelyk, in de natuurkundige geschiedenissen overbe kend.

Van deeze poging der Natuur is't, da men in Frankryk en Duitschland heeft waar genomen, dat donder en blixem aanmerke lyk minder werden, ja zomtyds geheel een einde namen, zo lang men met proefne mingen bezig was, welke dienden om der dampkring van zyne overvloedige electri citeit te ontlasten. Hier immers vond de natuur een middel, waar door zy op eene zachte wyze 't verbroken evenwigt herstelde.

De verschrikkelyke uitwerkzelen van den Blixem, wanneer hy op deeze of geenerly wyze uitbarst, worden meest in de maa tige Gewesten waargenomen, Gewesten daar 't evenwigt in opzicht van de electrike vloeistof zo zeer niet verbroken word; wat zal 'er dan, zou men zeggen, niet moeten gebeuren, in heete gewesten daar de aarde dan eens geheel uitgeput scheint van wa terige deelen, dan eens weder door 't zelve tot in 't hart doortrokken; Gewesten dus daar 't evenwigt op eene ontzaggelyke wyze, en maanden agter den anderen scheint ver-

bro-

broken te zyn; en daar de kunst op generly wyze de Natuur te hulp komt? 't scheint dus of wy de vernielende uitwerkzelen van den Blixem dagelyks moesten ondervinden.

Dan de gelukkige ondervinding leert, dat juist deeze Gewesten 't minst deszelfs vernielende kracht ondergaan.

Het vermogen van spitsche voorwerpen hebben wy te vooren zo duidelyk, op standvastige en onveranderlyke Natuurwetten gegrond, betoogd, dat niemand thans niet met my, de min schadelyke uitwerkzelen van den stellig geëlectrizeerden dampkring, aan de gedaante van de menigvuldige Calappus-boomen op eene zeer Natuurlyke wyze zal toeschryven, en dezelve beschouwen, en, zo myne gedagten ten vollen begrepen zyn, verdeedigen, als Natuurlyke Afleiders, waar door 't gebroken evenwigt van de electrieke vloeistof hersteld, en de nadeelige gevolgen voorgekomen worden, door de meerdere hoeveelheid van electriciteit des dampkrings zacht aan de Aarde weder te geven.

Dat myne G. L zich met my de reets voorgelezene beschryving van derzelver gedaante herinnert, of met betrekking tot hunne

hunne hoogte, ver boven de meeste a
boomen uitstekende; of met betre
tot deszelfs tygen, welke alle puntig
alleen uitlopen, maar eenen houtag
nerv door hun midden hebben, of
betrekking tot de reets beschrevene a
els toelopende pyl, in 't midden van
zelfs Kroon standvastig aanwezig; o
betrekking tot zynen spiervezeligen
welke met eene oneindige menigte va
tervaten vervult is. (*p*)

Alle deeze in de wolken uitstel
punten hebben 't reets beschreven p
vermogen, waar door dezelve in den

(*p*) Dat deeze boom met eene menigte van w
ten voorzien is, behoeft men niet in twyfel te t
zodra men zich maar herinnert,

1°. Dat alle de vruchten welke aan dien Boo
gen voorzien zyn met een edel zap, als klaa
zeer zoet, koel en aangenaam van smaak, als
weinig zuiker onder versch water gemengd w
daar van zo vol, dat de noot gespannen staat,
met geweld daar uit springt als men den jonge
opent, en zo veel, dat twee persoonen een dro
van hebben kunnen.

2°. Dat de *Majang* of 't eerste uitspruitsel
bloesel, noch in zyn schede besloten zynde, aan
punt word afgesneden, en in 't potje of bamboe
ke 'er aan gebonden word, in een etmaal byna
maas levert. ---- Zie 't *Amboon en kruid-boek*
Heer, G: E: RUMPHIUS, *Med. Doct.* &c. 1
1, hoodst.

trieken dampkring geplaatst, 't electriek vuur zonder eenig geweld naar zich haalen, opzuigen, en langs derzelver veselvormigen stam aan de aarde zonder nadeelige gevolgen wedergeven. En wanneer 't vermogen dier punten niet genoegzaam is, of wegens de hoogdryvende wolken, of wegens de ontzaglyke menigte van electrieke vloeistof en de zwakke kracht der zuigende bladen door de aanhoudende droogte welke hen de natuur of eigenschap van geleidende zelfstandigheden eenigzingts beneemt, barst de electrieke vloeistof in Blixem los, en zou haare vernielende kracht uitoeffenen; dan hier in beantwoord de meergenoemde Palmboom, ook aan de eigenschappen der metaalen afleideren; de losgebarsten blixem word door de spits, als een els toelopende pyl in 't midden der kroon altyd aanwezig, nimmer door de warmte geheel en al verdroogt, opgevangen, langs den stam in de aarde overgebragt, en de schrikkelyke gevolgen voorgekomen.

Onze, zo ik my niet bedriege, overtuigende redeneeringen worden door de gelukkige ondervinding ten vollen bevestigd. Indien wy hier te lande in onze waarnemingen naukeurig waaren, zouden wy, gelyk ik meer dan eens door het kundig Me-

delid deezes Genoodschaps den Wel
waarden Heer HOOYMAN heb hooren
merken, eene menigte aangaande de uit
zelen van den Blixem op de Calappus
men hebben; zyne nauwkeurige oplette
wist zich, toen ik deeze myne ged
openleide, eenige gevallen te herin
in onderscheidene Jaaren op deszelfs
goed voorgevallen, waar uit de werki
den Blixem op denzelven naukeurig
getoond; eenige gevallen lieten gesc
de Calappus-boomen na; andere to
deszelfs vernielende kracht, door den
geheel en al om ver te slaan; andere v
om toonden dat dezelve den uitgeb
Blixem had opgevangen, en langs der
schors overgevoert, zonder den boo
eenigzints te benadeelen. Andere
len zyn er op 't Eyland *Cylon* waa
men, welke den Calappus-Boom onb
digd scheinen na te laaten, doch na
dagen, doen verwelken, en by 't oml
doen zien, dat de boom door den b
van top tot wortel, als doorboort i
Byna dezelfde voordeelen geniet
van deeze prachtige Conductors, w

(q) Deeze laatste waarneming ben ik verschu
ons Medelid, den Wel Eerw. zeergel. He
HOFFMAN, A. L. M., et Phil. Doct.
cant te *Columbo* &c.

de aarde ſtellig en de Wolken ontkennend zich geëlectrizeerd bevinden.

Te vooren hebben wy niet alleen aangemerkt 't vermogen van de punten, met betrekking tot derzelver *zuigende* kracht, maar dat zy ook 't vermogen hebben om den ſtellig geëlectrizeerden Conductor by wyze van een geblaas te *ontlasten*; even dit vermogen welke wy in de metaalen Geleiders waarnemen, bezitten ook onze prachtige en van de gunſtige Natuur daar toe geplante Boomen, en beletten daar door de ongunſtige uitwerkſelen welken dezelve aan menigvuldige zaaken zouden te weeg brengen; Voorbeelden, welke onze gedagten ſtaaven, worden menigvuldig en zyn van overlang reets gevonden, waargenomen en bewondert, zonder dat men eenige natuurkundige redenen daar van wist op te geeven. Zie daar wat de Natuur-onderzoeker RUMPHIUS, daar hy van deezen Boom ſpreekt, zegt: hoe zwaarder last deeze boom draagt, hoe vaster hy worteld, maar te verwonderen is het, dat die boom welke onbeweegt ſtaat tegens alle geweld der winden, zomtyds by ſtil weder, inzonderheid als 't lang na den anderen geregend heeft, met den geheelen Klomp de wortel van zelf omvalt, als of hy van den blixem omgeſlagen wierd, zo

dat

dat tegenspoed eene oorzaak van zyn
denis, maar rust en stilte zyn bederf
dus ver' RUMPHIUS) (*r*)

Zie daar 's Mans eenvoudige waarn[
welke ons volkomen van 't gezegd[
tuigd; weet, dat by aanhoudende re[
lucht van haare dampen en electria[
beroofd is en zich negatief geëlect[
bevind; de geleidende lichaamen [
't verbroken evenwigt te herstellen;
taak nochthans word meest door d
oenen punten der Calappus-boomen
voert, en doorgaans 't vuur *zacht* [
wolken of Dampkring wedergegeven[
om men ook zelden, geweldige uitw[
len ondervind; maar zomtyds wo
herstellen van verbroken evenwigt [
barstende ten uitvoer gebragt, en lan[
natuurlyke Geleiders den wolken, [
terlating van deszelfs vernielende
wedergegeven, en op deeze wyze 't [
ken evenwigt hersteld; en dit is 't ge
onzen schryver natuurlyk en eenvou[
vouwd.

Men vind Calappus-boomen, wie
op eenmaal als afgestoten word, e

(*r*) Zie 't *Amboonsch Kruidboek* L. L. cit.

als opgerigte paalen vertoonen; ik durf veronderstellen, (en de aanmerking van RUMPHIUS, en 't volgend geval bevestigen myne gedagten) dat deeze vertooningen niets anders zyn als uitwerksels der sterke ontlasting van de in meerderheid geëlectrizeerde aarde, of (met andere woorden) van den overvloed der electrieke vloeistof, waar mede de aarde overlaaden was.

De Heeren CHAPPE, CASSINI, PRUNELAY en anderen, hebben beslissende waarnemingen medegedeelt, wegens 't opklimmen van den Blixem van de aarde; dat is wegens de geweldige ontlasting der stellig geëlectrizeerde aarde.

De Heer CARMOY deelt twee waarnemingen mede, welke zeer beslissende zyn, van welke ik deeze zal aanhaalen, welke hier gevoeglyk schikt:

Ik bevond my (dus verhaald de schryver) in den zomer, te *Tancon*, een Dorp in *Beaujolois*, waar eenige dagen te vooren een persoon, die zich onder eenen boom geplaatst had, door 't Onweer getroffen, dood was nedergestort; zyne klederen waren in stukken gescheurd, zo waren ook die van zynen makker, die onder den zelfden Boom een schuilplaats gezogt had, doch 'er met

eene

eene kortstondige bedwelming afk
Hunne hairen waren van 't Hoofd ge
en zaten boven in den Boom. Een
band, die ter hegting van den holsblo
een hunner, diende, werd tot eenen
gen tak, van denzelfden Boom opge
en hing 'er aan.

In den grond, onder eenen Boom
eenen afstand, tusschen de drie en
voeten, van den Boom, waar onder d
zo ongelukkig zyn einde vond, en d
der bedwelmd wierd, bespeurde ik een
gat, breed naar boven en vernauwen
de gedaante van eenen trechter. E
voeten van beneden was de buitenste b
schors weggenomen, de binnenste va
deren naar boven opgeligt, niet in g
strooken, maar by kleine afdeelinge
gefaazeld.

Ter zyde stond de Boom, onder w
het ongeluk deeze lieden trof. Hunn
deren in kleine stukjes gescheurd,
rondsom dien boom verspreid.

Een zyden halsdoek, die de een aa
was alleen van de vernieling uitgezor
Het onderste gedeelte van dien Boo
geen letzel, hoegenaamd; doch op de
te van tien voeten was de Bast weg
men, en had de boom zelf vry groo
kens van beschadiging. Een groot

lange ſplinters, van beneden naar boven geſpleten, hingen aan het bovenſte gedeelte van den ſtam vast. De Bladen waren aan den eenen kant geſchroeid, aan den anderen kant ſtonden zy in volmaakte frisheid.

Gemakkelyk viel het, den loop des Blixems, in dit geval, te volgen. Dezelve is, aan den voet des eerstgemelden Booms, uit den grond gekomen door den evengemelden trechter; van daar opryzende, nam dezelve den ſchors weg; vervolgens ter hoogte van drie of vier voeten gekomen, verliet hy dien Boom en trof twee Lieden, onder de naby ſtaanden zich verſchuilende, doode den eenen, bedwelmde den anderen, ſcheurde hunne kleederen in ſtukken, voerde hun Hoofd-hair en den Yzeren-band boven in den Boom, beroofde dien van den bast, en nam 'er in 't opklimmen ſtukken uit mede, ligte de ſplinters op, die, gelyk derzelver ſtand uitwyst, alleen van beneden naar boven gerukt waaren. Eindelyk trof dezelve de Bladen, die zich geheel verſchroeid vertoonden, en vervoegde zich tot de wolk, welke deezen Blixem-ſlag had aangetrokken. — Ik had vergeten u te melden, dat eenige oogenblikken te vooren, de Donderſlag, die kort en ſchor geweest

was, met eenen zeer zwaaren slag, zich doen hooren. Zou dit een onderschei kenmerk weezen eens opklimmenden B eims? Zou de eerste slag de Wolk van trike stof ontlast; en de tweede dez daar aan weder gegeven hebben? — (

Zie hier, de nuttigheid van de gest van onze Calappus-boomen betoogd, en als natuurlyke Afleiders van den Blixem schouwd en verdedigd;

Ik zou dus hier gevoeglyk kunnen e: gen. De nuttigheden, welke uit deeze schouwing af te leiden zyn, zoude ik uwe overdenkingen kunnen overlaaten; daar ik beloofd heb deeze, met eenige ik meen, nuttige aanmerkingen te slui zal ik, zo kort my mogelyk, de voorna sten aanhaalen.

Voor eerst, dat dezelve de wolken haare overvloedige electriciteit beroove

 (

(s) Deeze brief van den *WelEd: zeer geleerden* CARMOY, *Doctor in de Geneeskunde*, *te* PARI *in* BOURGOGNE, *Correspondent van de Acade* Dyon *aan den* MARGUIS DE VICHY, *over de klimmenden Blixem*, is te vinden in het *Journ Physique.*

doen zamenvloeien, (*t*) zwaarder dan de lucht doen worden, en op de aarde in regendroppelen doen vallen, en aan 't Geschapendom die oneindige voordeelen toebrengen, welke wy den Regen verschuldigd zyn.

Hier

(*t*) Dat de ontlasting van de overvloedige electriciteit de wolken doet zamenvloeien, of een wolk door zyne zamenvloeing doet zwaarder dan de lucht worden, zul en mogelyk zommige myner G: L: niet ogenblikkig bevatten; waarom ik de vrymoedigheid gebruik, dit een weinig op te helderen: Een wolk stellig geëlectrizeerd, laat zich door haare ylheid kennen, zodanig dat de minst ervarene aan de kouleur en gedaante eener wolk zal besluiten en zeggen: *daar is donder aan de lucht.*

Deeze ylheid der wolken ontstaat uit de waterdroppelen welke zich stellig geëlectrizeerd bevindende door de afstootende kracht der electrieke vloeistof, elkanderen niet kunnen aanraaken.

Het zuigend vermogen der puntig uitlopende geleidende zelfstandigheden, te vooren proefondervindelyk betoogd, trekt 't overvloedig electriek vuur der stellig geëlectrizeerde wolken af: naar maate nu de electriciteit van de wolken ontlast word, naar die maate naderen de waterdeelen, welke de wolken vormen, tot malkanderen, en vloeien eindelyk, indien dezelve geheel van haare overvloedig vuur ontlast zyn, t' zaamen, en worden daar door zwaarder dan de lucht, en vallen in regendruppelen op den aardbodem. Hier van daan de mindere drukking der lucht na eenige Donderslagen. van hier is 't dat men zeer dikwyls waaneemt, dat 'er geen regen volgt, dan na eer hevig onweder. Hier van daan eindelyk, dat men zwaare regens of zogenaamde wolkbeuken, op zwaare Donderslagen, ziet volgen.

Hier uit zien wy, hoe noodzaakelyk
dat ieder Inwoonder eenige Calappus-b
men aankweeke, hoe nadeelig hy we
voor zich en zynen mede Mensch, ind
hy om min gewigtige redenen dezelve u
roeit;

Hier door immers zal men de wolken z
voor by dryven zonder ons te verkwikk
daar men in tegendeel door de gezegde vo
zorg, de wolken tot zich zoude lokke
tot onze verkwikking en gezondheid in reg
zien nederstorten, dezelve in de droo
Mouson zien vermeerderen, en de d
uit afteleidene ontschatbaare voordeele
ondervinden, en de algemeene klagte v
droogte en gebrek aan water in dat Ja
gety, zien ophouden, ten minsten v
minderen.

Deeze aanmerkingen worden door de o
dervinding bevestigd.

Op 't Eiland *Curacao* heeft men waar
nomen, dat door de vermindering van B
schen, om kost-gronden te vermeerdere
de regens ook spaarzamer zyn geworde
en 'er zomtyds een geheele regentyd v
loopt, zonder dat 't aardryk genoegza
bevogtigd word.

De Eilanden *St. Crux en Tabago* leeren ook door 't wegkappen der Boomen, de nadeelige gevolgen van de winzugt te laat kennen; in evenredigheid van 't uitroeien der Boomen, ziet men de wolken meer en meer over dryven, en de landen onvruchtbaar worden.

St. Domingo en *Portorico*, aan den westkant met menigvuldige Boomen beplant zynde, zyn by uitstek vruchtbaar, aan den oost kant in tegendeel, daar men weinige Boomen heeft, is 't land dor en onvruchtbaar. (*u*)

Indien men overal dien aangaande waarnemingen had, zou men menigvuldige diergelyke voorbeelden vinden; de opgenoemde nochthans zyn tot staving van onze gedagten genoegzaam.

Behalven dit groot voordeel, brengt de aanplanting van Calappus-boomen nog 't volgende aan.

Men weet, proeven en ondervinding bevestigen den invloed der electriciteit op de

(*u*) Deeze waarnemingen zyn te vinden in de reeds genoemde Verhandeling *over de onzydige beproeving en verdediging der Metaalen Afleideren.*

de boomen en planten, hier om is 't d
wy aanraaden, de Calappus-boomen tu
schen de andere vrucht-boomen en nutti
planten te plaatsen, op dat hunne ontwi
keling daar door bevorderd, en zy tot o
ze voeding en gezondheid geschikter mo
ten gemaakt worden.

Ziet hier eindelyk eene aanmerking,
deeze zal 't slot deezer Verhandeling u
maaken. Hun als natuurlyke Afleiders b
schoud en genoegzaam bewezen zynde ra
den wy uit eene gepaste voorzorg, van
gebouwen laager dan de Calappus-boom
te stigten, en een Calappus-bosch op
of agter 't zelve aan te leggen of op een
korten afstand van 't zelve, zo 't zyn k
op de vier hoeken eenige van deeze natu
lyke Afleiders te plaatsen, op dat de, n
't Blixem-vuur overladene wolken do
hunne puntig uitloopende kroonen zac
mogt worden ontlast, en zo 't uitbarst,
nadeelige den Calappus-boom moge treffe
of langs denzelven zonder nadeel aan
Aarde mogt worden wedergegeven.

Uit 't gezegde kan men zeer gemakl
lyk besluiten, dat ider een in tyden v
onwêer die voorzorg moet gebruiken, v
niet onder hooge boomen, vooral van d

behandelden Calappus-boom, hunne schuilplaats te zoeken; en dat ieder Landheers plicht vorderd zyn Volk, als 'er Donder aan de lucht is, 't klimmen (*v*) in denzelven, op 't ernstigst te verbieden.

Meer andere hier uit afteleidene voorzorgen, laat ik aan de overdenking van myne Geachte Lezeren over.

Iemand zal zoms denken, dat de gegeven raad, van bosschen zo kort by de Gebouwen te plaatzen, ongepast en nadeelig voor onzen welstand zy, wyl daar door de doorvloed der wind, de zuivering van de lucht, zo nodig in deeze gewesten, belet word;

Deeze bedenking verliest, mynes 'er achtings, alleen door de gedaante van die boomen in aanmerking te nemen, a ar kracht, als zynde boomen welke by den anderen staande eene lommerryke schaduwe

(*v*) Deeze boom, de nuttigste voor den Inlander, word, of om de nooten, of om den wyn welke zy uit de bloeisem tappen, en towak noemen, of om de bladen, welke zy tot veele eyndens gebruiken, of om andere redenen, door de Tiffadores twemaal daags beklommen en moeten daar eenigen tyd op blyven om hun werk te verrigten. Zie RUMPHIUS L. L. Cit.

we geven, en door derzelver hooge
gaande en gantsch kaale stammen
vloed der wind geenzints beletten,
ten niet zo, dat ze daar door onze
heid benadeelen; indien wy daar by
re reeds genoemde voordeelen in
king nemen, verdwynd deeze b
volkomen niet alleen, maar men
nig een bosch als eene natuurlyke
ginnen te beschouwen, onder w
eene vrissche en koele lucht kun
men, door dien dezelve van gee
den doorvloed der wind, de zuiv
lucht belet.

Mogelyk zal een ander zeggen: (
is eene gewone tegenwerping by
ders;) De puntig uitlopende k
onweer of den Blixem aantrekken
't gebouw en de naby zynde vo
meer aan 't gevaar blood gesteld.

Alleenlyk merken wy aan, dat
uitloopende blaaden en als een el
pende spits van deezen boom geen
Blixem tot zich trekken, maar dat
vermogen gelegen zy in 't inzuigen
vloedige electriteit, om daar door
ken evenwigt zacht te herstellen
't uitbarsten, indien 't zich op z

eene wyze ontlast; op te vangen, langs denzelven aan de Aarde weder te geven: en de Gebouwen en omleggende voorwerpen, voor de vernielende uitwerkselen van 't zelve te beveiligen.

Meer tegenwerpingen op te losfen vinden wy onnodig, daar de meeste, uit 't gezegde op eene zeer gemakkelyke wyze te wederleggen zyn. Ik zal deeze eindigen met de gelukkige ftelling van den, in het begin deezer, genoëmden en geroemden Baco, die alleen hier door nooit der vergetelheid zal onderworpen zyn:

Non fingendum aut excogitandum, quid natura faciat, fed obfervandum.

Baco.

DRUK-FEILEN

aande	*lees*	*aan de*	*p.* 8.	*reg.*	15.	*van*	*onderen*
buur	—	*vuur*	» 9.	—	6.	—	—
ve zelve	—	*hetzelve*	» 9.	—	5.	—	—
Michaelis	—	*Michaëlis*	» 18.	—	13.	—	—

ALTINGIA EXCELSA MALAICE ET JAVANICE

RASAMALA

LIGNUM PAPUANUM RUMPHI. HERB AR. AMBOIN.

Vol. 2. Pag. 57.

Arbor est procera, excelsa, nubiu æmula, erectissima, ad altitudinem du centorum pedum, vel magis, majestuos assurgens. Radices sunt crassissimæ, ter ram profunde fodientes, cortice crasso aromatico, rubro tectæ, odorem gratis simum styracinum Spirante. Substantia in terior radicum fragrantior evadit, odor quasi ex Narcisso & Benzoino mixto præ dita. Truncus terræ proximus duodecin vel quindecim ulnarum crassitiem adimplet quatuor vel quinque excavationibus magni fissus; ascendens autem rotunditatem con servat, æqualis, pulcher, albicans. Cor tex tegens partim est glaber, partim ver rucosus, externe cinereus, interne obscure rubens, cum libro dilute rufescente, odo rato; sed non tanta aromaticitate præditus, ac in radice. Sapor corticis est asper, amaricans, resinosus, balsamicus. Lignum est

eſt ſubrubrum, glabrum, ſolidum, compactum, madidum, ſucculentum, ponderoſum, oleo aromatico reſinoſo imbutum, quod ſponte per rimulas varias ad ſuperficiem affluit, vel per inciſiones acinacibus Javanorum factas, qui ſedulo hanc reſinam colligunt, ut odoramentis & topicis medicinalibus inſerviat.

Oleum affluens conſiſtentiam mellis & colorem primum habet; poſtea vero fisſuris corticis congrumatum, parum albeſcit, translucididumque apparet criſtalli adinſtar; guttæ præſertim, quæ ſcobem non tangunt. Omnem fere trunci longitudinem varia occupant ſolypodia & Epidendra lætisſime viridia, paraſitarum modo, ſucco ejus enutrita, quia firmities, abundantia ſucci nutritivi & excelſitas arboris id commode exhibet. Truncus foliis & ramis omnino nudus exultat ad cacumen uſque, ubi in multos diſpergitur ramos, coelum aſpicientes, frondoſos, in gyrum diſpoſitos, crasſitiem femoris adæquantes: hi in alios minores ſubdividuntur rotundos, glaberrimos, cortice ſubrubro tenui obductos, odore fragrantisſimo, dum franguntur, imbutos.

Folia exeunt alterna, ſtipulis brevisſimis fuſcis munita, & pedunculis teretibus, hemisphæricis, ſubcannulatis, octo lineas lon-

longis, affixa, qui, si abrumpantur, si
cum resinosum melleum, odorem sty
cis veri fundentem, guttulis lachrymæ
extillant. Folia sunt oblongo-ovata, in a
tum apicem sistentia, per ambitum ierra
teretia, coriacea, mollia, flexilia, glab
splendentia, venosa, parum rugosa, ad n
dium ventricosa, magnitudine discrepa
tia, maxima vero quatuor pollices cum
midio habent in longitudine, vix duos
titudine, superne dilute viridia, infer
glauca, inodora dum integra; si aut
digitis perfricentur, odorem gratissimi
exhibent, illi resinæ trunci similem &
porem habent inacidum, balsamicum, a
maticum, astrictivum. sicca odore grati
pollent, quam recentia, & arcis vel sc
niis servata, odore suo linteamina & ind
menta imbuunt.

Mensibus Septembre, Octobre & N
vembri hæc arbor fructificat, tunc summ
tatibus excelsis ramorum stipites tripollic
res & quadripollicares egrediuntur, ram
los terminantes, quibus duo, tres vel m
gis conuli florigeri conjunguntur, turl
nati, pollicem longi, digitum crassi, squ
mis unguiformibus plurimis imbricati, c
riaceis, ex viridi flavescentibus, sex line
longis & latis. Hæc arbor flores mascul
& fæminas diversis stipitibus gerit, flor
masculi conis præfatis congregantur, sin

liter ac in Pino: quivis conus octo vel decem ſuſtinet flores, globoſos, parum turbinatos, alium calicem vel corollam non habentes, quam ſquamulas quatuor breves, flavidas, coriaceas, membranaceas, inter ſe obvolutas, ex initio autem ſeparatim prodeuntes. E centro ſquamularum columnella turbinata aſſurgit, quatuor vel quinque lineas longa, ſtaminibus tenuibus undique circumducta, quæ indeterminate ex ſexaginta ad centum usque diverſis amentis variant, cum filamentis brevibus, capillaribus, fuſcis, & antheris turbinatis inferne anguſtatis, ſuperne ampliuſculis & planis, flaveſcentibus, tantiſper bifidis, biventribus, polline ſpermatico, ſulphureo, globuloſo, minutiſſimo farctis. Antheræ in duas valvas disrumpuntur, pollinemque fundunt, ut ſtygmata hiantia Florum fœmineorum, qui parte infera ſub eodem ramulo in altero locantur, eum recipiant. Flores fœminei in ſtrobilos ſubrotundos congregantur ex duodecim ad viginti quovis amento conjuncti, calycibusque ſquamoſis, duris, lignoſis implantati. Quævis ſquama duos continet flores, ſive, ut naturalius loquar, duo ovaria germinantia, cum ſtylis incurvis, vix duas lineas longis, fuſcis, canaliculatis, ſtygmatibus, ſimplicibus, conicis exalbidis, ſupernè

per

perforatis, inſtructis Flores maſ
fœcundationem exſiccantur, & ſp
cidunt: fœminei vero incrementu
munt, arcte ſibi conjuncti, & reuni
bilos ſubrotundos formantes magi
nucis communis, fuſcos, ſinuoſos
compactos, ſimiliter ac in omnibu
ex familia Pinaceorum.

Fructus ſunt ipſiſſimæ ſquamæ i
lum congregatæ, quarum quævis d
dit nucleos oblongos cuneiformes
cartilaginoſos, magnitudinis Phaſ
viridi rufeſcentes, in duas partes
abeuntes. Dum nuclei abrumpunt
ſubſtantiæ diverſæ videntur, qua
guere oportet. Prima ex granul
ſcentibus, anguloſis, parvis, lignoſi
dentibus conflatur, quæ pro ger
minali reproductivo nullo modo co
debent; potius autem pro involucr
do, germen aſſociante. Germer
eadem capſulâ cartilaginoſa inc
Amygdalaceum, parvum, fulvum
ſum, inæquale, pellicula pertenui
tum, cum ſubſtantia interiori alt
noſa, tenera, saporis grati ſubdu
duas partes æquales diſpenſcente,
cotyledones embryonis. Non aut
in Pino, in lobulos multos exſcir
ſunt enim ovati, æquales, nec p

duabus partibus constant, cum radicula rotunda, deorsum inclinata. Granula angulosa semen comitantia, odorem fundunt aromaticum gratum, ad illum resinæ accedentem, saporemque præbent asperum, oleosum: compacta substantia donantur, nullumque aliud corpus continent.

Ita se habet conformatio & structura nobilissimæ hujus arboris, à nemine, quod sciam, antea descriptæ. Naturali ordine ad familiam Pinaceorum intrat, novumque genus constituit sub nomine Altingia in honorem & perpetuam memoriam perillustris & magnificentissimi domini Arnoldi Willemi Alting statuum orientalis Indiæ à Natione Hollandica rectorum Præfecti & Ducis Generalis dignissimi, cujus faventissima liberalitate opusculum de plantis Javanicis exarare licuit.

Malaici & Javani hanc arborem univoce Rasamala vocant: montibus & sylvis Archia & loci dicti Chiapannas tam copiose arbores Rasamala videntur, ut dicere audeam plusquam duodecim millia individuorum inveniri posse, si rite enumerentur, nec ignorari potest, quænam arbores sint, quia odore aromatico gratissimo totas replent sylvas, unde statim agnoscuntur.

Si methodum Botanicam Linnæi observare aliquis intendat, hanc arborem reducat, oportet inter Monœcia Monadelphia,

ut

ut systema sexuale adimpleat. Rump
in suo Herbario Amboinensi vol. 2. pag
de ligno Papuano, Casu Rasamala, com
morationem facit, sed descriptionem
guram arboris nullo modo exhibet,
eam nunquam vidit. Ille ait, hoc lig
ex Zeylona & ora Malabarica ad Insi
Javæ adferri, & in Insulis Papuanis
nova Guinea crescere, sed scire oport
Zeylona & Malabaria hanc arborem n
dem inveniri; utique autem in Java,
de Papous, Cochinchina & nonnullis
ris Rubri insulis. Rumphius etiam a
nullam resinam ex hac arbore fluere, lig
que nullum ferre odorem, credo po
clarissimum hunc virum deceptum fuiss
relationibus fallacibus præstitisse fidem

Peritissimus Geoffroy in tractatu de
teria Medica tom. 2. pag. 492. articu
styrace liquido Authoritate Jacobi Pe
pharmacopei Londinensis Act. Philo
Reg. Societ. Londinensis num. 313.
„ styracem liquidum a Turcis & Ara
„ Cotter-misa dictum, succum esse
„ jusdam arboris Rosa-mallos dictæ,
„ in Insula Cobros maris Erythræi i
„ tur, trium dierum itinere ab urbe
„ distante." Huc usque descriptio
ris styracem liquidum exhibentis o
latuit, quam & ego ardentissime viden
piebam, aliis notitiis evidentibus du

Hodie dicere audeo, oculis meis fidem præstans, styracem liquidum officinarum ex vera arbore Rasamala fluere, ab Arabibus Rasein - malla legitime dicta, a Papuanis Russimal, a Persianis Miha & a Cochinchinensibus Roza - malla.

Omnes hujus partes arboris excisae succum lachrymosum resinosum fundunt odoratissimum, qui est verus styrax liquidus officinarum, ab Arabibus depuratus & defœcatus, atque ex Moka & Ispahan in Europam allatus. Javani, ut verum fatear, hunc succum resinosum depurare nesciunt, sed si articulus hic, commercio nationali utilissimus, in praxin mitteretur, haud dubito, magnum producere posse lucrum laborantibus, maxime cum arbor Rasamala majori inveniatur copia Insulæ Javæ, quam aliis Asiæ Locis.

Virtus medicinalis arboris est antiseptica, vulneraria abstersiva: decoctum foliorum utiliter usurpatur in contusionibus, casubus ab alto, febribus putridis; & utique convenire potest in omnibus morbis à stagnatione humorum exortis, & dispositione Septica vel putrefaciente. Resina apud omnes Nationes Orientales magno habetur pretio: mulieres præsertim odoramenta varia gratissima conficere noscunt, quibus semper styrax Rasamala primum obtinet locum. Hæc

re-

resina bene depurata & clarificata intu
hibetur ex gutt. III. ad XII. vel magi
ulcera interna detergenda & solidanda
time censetur de ejus virtute ad putredi
arcendam, & sphacelum præcavendu
ulceribus scorbuticis.

Lignum Rasamala utilissimum etiam
no videtur, propter soliditatem, duri
& odorem gratum, quo imbuitur.

Omnibus fere arboribus Rasamala c
dam species scarabæi semper invenitur.
resinâ eorum solummodo vescitur. Hoc
malculum odorem jucundum spirat sty
num, ideo nomen ei tribui Capricor
styracinus, Javani eum vocant Cacalu

NB. 'Tot gemak der leezers, welke de Latynsche
niet verstaan, hebben wy nuttig geoordeeld,
deze, in het Latyn opgestelde, beschryving
de Rasamala-boom in de Nederduitsche taal hi
laeten volgen.

DE VOORTREFFELYKE
ALTINGIA
IN HET
MALEIDSCH EN JAVAANSCH
GENAAMD
RASAMALA

En by Rumphius in zyn Anboins kruidboek tweede deel bladz: 57 genaamd

LIGNUM PAPUANUM.

De boom is zeer groot, hoog, recht opgaande, als ftreefde zy na de wolken, ter hoogte van twee honderd of meerder voeten aller fraaift op wasfende. De wortelen zyn zeer dik, de aarde diep doorgraevende, met een lyvig, welriekend, rood baft bedekt, het welk eene zeer aangenaeme ftyrax-reuk van zich geefd. De binnenfte zelfftandighyd der wortelen ademd een nog lieffelyker geur, hebbende eene reuk als of dezelve uit Narcisfen en Benzoin gemengd was. De ftam is heel dichte by de aerde twaalv tot vyftien ellen dik, en is in vier tot vyf groote holtens gefpleeten; dog hooger op fchietende houd

hy

hy zich rond, gelykstaltig, fraay en wi
achtig. De Schors, die den zelven dek
is gedeeltelyk glad, gedeeltelyk vol wra
ten, van buiten asgraauw, van binn
donker rood en de binnenste weeke ba
heeft eene rosagtige kleur en lieffely
geur; doch niet zoo sterk riekende als
wortel. De smaak van de bast is wrang, b
ter, hars- en balzemagtig. Het hout is roo
agtig, glad, vast, ineengedrongen, nat, vo
zappig, zwaer en met een specery-en hai
agtig Oly doortrokken, het welk of v
zelfs door de verscheiden in de oppervla
te zynde scheurtjes of uit de kerven do
de Javaenen met hunne gewoone kapme
sen in dezelve gemaekt, uitzypt, wel
dit hars zorgvuldig verzaemelen, ten ei
de zich van het zelve tot reuk-werken
plaetzelyke heelmiddelen te bedienen.

De uitvloeyende Oly heeft eerst de di
te en kleur van honig, maar naderhai
word dezelve, aan de spleeten van de ba
verdikt zynde, een wynig wit, en ve
toond zich doorschynend als Cristal: voo
naemelyk die droppels, welke aan de vi
le stof van de bast niet raaken. Versch
den blygroene Boomvaren en Boomplag
neemen bykans de geheele lengte van
stam in, welke, gelyk als de boomzuige
zich van zyne vochtighyd voeden, terw
de kragt, overvloed van zyn voedend s

en de hoogte van de boom, zulks gemakkelyk voortbrengen. De ſtam ſchiet, van bladen en takken geheel ontbloot, regt op tot aan de kruin, alwaar hy zich in veele regt op gaende loofryke en, in eene ronde order geſchikte, twygen verdeeld eene dye dik. Deeze ſplitzeh zich weder in andere kleindere, ronde, zeer kaale met eene roodagtige dunne bast bekleede (twygen) welke, by aldien zy worden afgebrooken, met een alleraangenaemste reuk doortrokken zyn. De bladen ſchieten na malkanderen uit, welke voorzien zyn van zeer kleine bruine ſtoppeltjes en zyn vast gehecht aan ronde, gewelfde pypagtige acht lynen lange ſteelen, welke, wanneer zy afgebrooken worden, een harsen honigagtig vocht droppels wyze uitwerpen volmaekt van reuk, als de opregte ſtyrax.

De bladen zyn langwerpig-eirond in een Scherpe ſpits uitloopende rondom zaagswyze gekerft, niet zwaer, lederagtig, zacht, buigzaem, glad, blinkende, vol aderen, wynig geiimpeld, in het midden buikagtig, van verſchillende groote, doch de allergrootſte zyn vier en eene halve duim lang, en naauwelyks twee (duim) breed van boven ligt-groen, van onder zee groen, ſonder reuk, zoo lang als dezelve geheel blyven, maer indien dezelve tusſchen de vingeren ſterk worden gewreeven, geven zy

zy eene zeer aangenaeme geur, |
hars van den ſtam, en hebben e
agtige, balzamiſche, kruidige,
trekkende ſmaak. Gedroogd zyn
zy aangenaamer als verſch, en in
kasſen bewaerd, worden het lyw
kleederen geheel en al van haere
trokken.

In de maenden ſeptember, C
November draegd deeze boom
als dan botten aan de bovenſte ho
pen der takken drie of vier du
ſteeltjes uit, die in takjes eindi
welke twee of drie of meer bloe
de kegeltjes vereenigd zyn, die
zig van gedaente, een duim lang,
ger dik, en vol zyn van zeer veele
mige, lederagtige, groen-geele
lange en zoo veele lynen breede

Deeze boom draegd aan onder
ſteelen mannelyke en vrouwel
men; de mannelyke bloemen wo
de te voorengemelde kegels verbor
als in de pyn-boom. Ieder keg
acht of tien bolagtige iets naer e
gelykende bloemen, welke geen a
of bloem-kroon hebben dan vie
geele, leederagtige, vliesagtige i
deren verborgene ſchobbetjes,
echter in het begin ieder afzonde
toonen.

Uit het midden der ſchobbetjes koomt een peervormig pylaertje op, van vier of vyf lynen lang, aan alle kanten omringd van fyne veeszel-draedjes, die onbepaeldelyk van tzestig tot honderd toe in verſchillende katteſtaertjes veranderen met klyne bruine, hairagtige veezeldjes en peervormige meel-knopjes, welke van onder naauw van boven eenigzints grooter en glad, goudgeel een weinigje in twee'en geſplitſt, twee buikig en met zeer wynig allerfynſt bolletjes gewys zwavel-geel zaad meel-zyn gevuld. deeze meel-knopjes of helmpjes bersten in twee hulzen en ſtorten het zaad-meel ten einde de gapende ſtempels der vrouwelyke bloemen, welke aan het beneden deel onder de zelfde tak in een andere geplaetst worden, het zelve ontvangen. De vrouwelyke bloemen, welke van twaalv tot twintig in ieder katteſtaartje vereenigd en in ſchubagtige, harde, houtagtige kelkjes geplant zyn, worden in rondagtige pyn-appel-vormige bolletjes vergaderd. Ieder ſchobbe bevat twee bloemen, of, dat ik natuurlyker ſpreeke, twee bloeyende Eyer-nesten met geboogen ſtronkjes, die naauwelks twee lynen lang, bruin, pypagtig en van gelyk vormige kegel-agtige, bleeke, van boven doorboorde ſtempels voorzien zyn; de mannelyke bloemen worden na de bevruchting dor en vallen van zelfs af; maer de vrouwelyke

lyke heel dicht te zaemen gevoegd en h
eenigd zynde, vangen aan te groeyen,
vormen, ter groote van een gemeene no
rondagtige, pyn-appel- vormige bolletj
die bruin, bogtig, hard en vast zyn gel
als in alle gewasſen van het geſlacht
pyn-boomen. De vruchten zyn de in
bolletje vergaderde ſchobben zelfs, v
welke ieder twee langwerpige, bytelv
mige, harde, kraekbeenagtige kernen
zich bevat, ter groote van een turkſ
boon, zynde van een rood-groene kleur
in twee gelyke deelen gebrooken. Wann
de kernen worden opengemaekt, dan o
waerd men twee byzondere zelfſtand
heden, welke men behoord te onderſch
den. De eerſte beſtaat uit geele, hoe
ge, klyne, houtagtige, blinkende korr
jes, welke geenzints als een vrucht beg
nend zaed ter voortteeling maar liever
een twede omwindzel, het welk het vru
beginzel vergezeld, moeten aangeme
worden. Het waare vrucht-beginzel le
beſlooten in het zelfde kraekbeenagt
zaad-huisje, en is Amandelagtig, wy
ros, ongelyk, nedergedrukt en met
zeer dun vliesje bekleed, met eene inw
dig witte zelfſtandighyd, welke vleeſ
zacht en van eene aangenaeme zoet
tige ſmaak is, zich in twee gelyke d
len uitbreidende, die de knopjes zyn v

het klempje. Maer zy verdeelen zich niet, gelyk als in de pyn-boom, in veele hulzen; want zy zyn Ey-rond, gelykvormig en bestaen slechts uit twee deelen met een omlaag hangend klyn rond worteltje. De hoekige Graentjes, welke het zaed vergezellen, verspreiden eene aangenaeme specery-agtige reuk, byna als het hars en geeven eene olyagtige onaangenaeme smaek, zyn van eene vaste zelfstandighyd, en bevatten verder geen ander lichaem in zich. Zoodaenig is het maekzel en gestel van deezen zeer treffelyken boom, welke van niemand, zoo als ik weet, te vooren beschreven is. volgens de natuurlyke order koomt dezelve in het geslacht der Pyn-boomen, en maakt een nieuw soort uit onder de naam Altingia, ter Eere en eeuwige gedachtenis van den Hoog Beroemden en Hoog Achtbaeren Heer Mr. WILLEM ARNOLD ALTING Gouverneur Generael van Nederlands Oost-Indiën, door wiens Hoogstgunstige Edelmoedighyd het my heeft mogen gebeuren dit werkje nopens de Javaansche planten te schryven.

De Malayers en Javaanen noemen eenpaerig deezen boom Rasamala, en op de bergen en in de boschen Adjar Thomas en van de zoogenaemde plaets Tjiepannas worden de Rasamala boomen in zoo groote meenigte gezien, dat ik durf zeggen, dat er

meer

meer dan twaelf duizend kunnen gevonden worden, indien dezelve regd, zoo als het behoord, geteld worden; men kan ook zeer gemakkelyk weeten, welke deeze boomen zyn, om dat zy met heure zeer aangenaeme Specery agtige reuk de geheele bosschen vervullen, van waar dezelve terstond gekend worden. Indien iemand van voorneemen is om de kruid-kundige Leerwyze van *Linnæus* sogvuldig na te gaen en deezen boom op zyne regte plaets wil brengen, het moet zyn by de Monœcia Monadelphia om het zaemenstelzel der geslachten te vol maeken. *Rumphius* maekt in zyn Amboinsch kruid-boek op bladz: 57. van het tweede deel van het Papuaansch hout Çaja Rasamala melding, maer hy geeft op geenderley wyze eene beschryving noch afbeeldzel van deezen boom, om dat hy dezelve nooit heeft gezien. Hy zegd: dat dit hout van Ceilon en van de Malabaarsche kust op het Eiland Java word aangebragt en dat het zelve op de Papuaansche Eilanden of op nieuw Guinea groeid, doch men moet weeten, dat deeze boom op Ceilon en Malabaar geenzins gevonden werd, maar wel op Java, op het land van de Papous, Cochinchina en op sommige Eilanden van de roode Zee. *Rumphius* voegd 'er nog by: dat 'er geen hars uit deezen boom vloeid en dat het hout geen reuk van zich geefd; ik

geloof veel meer, dat dees zeer beroemde man is bedroogen geworden en aan verkeerde en bedriegelyke berichten heeft geloof geslagen. De zeer ervaeren *Geoffroy* zegd in zyne afhandeling: de materia medica twede deel bladz. 432 in het hoofdstuk over de vloeybaare styrax volgens het getuigenis van *Jacob Petiver* Apothecar te London in de Philosophische afhandelingen van het Koninglyk Genoodschap te London num: 313. „ dat de vloeybaere styrax, „ welke van de Turken en Arabiers cottermissa genoemd word, het vocht is van „ een zeeker boom genaamd Rosamallos, welke op het Eiland Cobros by de Erythræische Zee, drie dag-reizen van de Stad Suez gelegen, groeid. Tot hiertoe is de beschryving van den boom, uit welke de vloeybaere styrax zypt, by allen onbekend geweest, welken ook ik vuuriglyk begeerde te zien; door andere onwederspreekelyke kenmerken overreed, durf ik, thans zeggen, vermits ik myne oogen geloof, dat de vloeybaere styrax der Apotheken uit de waere boom Rasa-mala vloeid, wordende van de Arabiers met recht Rasein-malla, van de Papousen Russi-mal, van de Persiaenen Miha en van de Chineesen Roza-mala genoemd.

Alle afgehouwen deelen van deezen boom geeven een zeer welriekend, volsappig har-

harsagtig vocht van zich, welke de
vloeybaere ſtyrax der Apotheken is
de Arabiers gezuiverd en gereinigd
van Moka en Ispahan na Europa g
word. de Javanen, (op dat ik de
hyd belyde,) weeten dit harsagtig
niet te zuiveren, maar indien dit, vo
Nationale koophandel zoo zeer nuttig
ter uitvoer gebragt wierd; zoo tw
niet, of het zoude groot voordeel k
aanbrengen voor die geene, welke di
verrichteden, te meer, vermits dees
Raſamala op het Eiland Java in g
meenigte gevonden word als op
Aſiatiſche plaetzen. De geneezende
van deezen boom is om de verrotting
te gaen, wond-heelend en zuiveren
afkookzel der bladen word met gro
gebruikt in kneuſingen, in zwaere v
in rot-koortſen, en het kan zekerly
nen voor alle ziektens van de verd
der vochten ontſtaende en van een
kende geſteldhyd.

Het hars word by alle Ooſterſche
in groote waerde gehouden, voornae
weeten de vrouwen verſcheiden, zee
genaeme reuk-werken toe te bereiden
der welke de ſtorax Roſamala altc
voornaemſte is. Dit hars, wel ge
en gezuiverd zynde, word inwend
brukt van drie tot twaelv droppe

meerder om inwendige verzweeringen te reinigen en te geneezen, het word wegens desselfs kragt aller dienstig geoordeeld om de verrotting te beletten, en het koud vuur in Schorbutische verzweeringen voor te koomen.

Het Rasamala-hout word ook zeer dienstig geoordeeld voor balken, wegens desselfs vasthyd, hardhyd en aangenaeme reuk, met welke het zelve doortrokken is.

Op by na alle Rasamala-boomen word altoos een zeker soort van schallebyter of kever gevonden, welke alleen maer derzelver hars eeten; dit diertje ademd een aangenaeme styrax reuk daarom heb ik aan het zelve den naem gegeven van Capricornius styracinus, de Javanen noemen het zelve Cacalum.

DESCRIPTIO ARBORI

RANGHA

Ex radicibus crassis diffusè terra bientibus, Arbos erigitur pr frondosissima, ampla, ad altitudine quinquaginta pedum excrescens. T crassissimus, inæqualis, albicans, cantibus magnis maculis hinc illic tus. Rami, umbellæ modo per ar dinem disperguntur, subrotundi, cosi, sulcis et excavationibus var Folia sunt oblonga, subrotunda, ba quali, ad latera nervulis ornata æmulantibus, venâ maximâ inte exalbida, colore viridi atrescenti, lis longis appensa, foliis Mangifera quam proximè similia, transversim mulis exeuntia, tribus, vel plus, c gatis.

Flores sunt stellati, albicantes, sq pusilli, racematim nascentes, thyrsi a Corolla monopetala, quinquefida, ad intra recurvis. STAMINA octo laria, palida. Antheræ colore aure ditæ. Calyx monophyllus, retr Pistillum parvulum, rectiusculum, fr post elapsum florum, sustinens,

nitudine castaneæ ordinariæ, scabridum, verrucosum, cordis figuram tantotiês aliquantulum imitantem, testiculi aliquoties canis, colore subruffo claro, longo stipite affixum. Hic fructus similis partim videtur *Cynometræ* Linnæi *Nam-nam*, et partim *Mangæ Silvestri*. Pars ejus exterior est carnosa, mollis, succum virosum fundens, primum albicantem, posteá ruffescentem, et demum nigricantem. Nucleus est duriusculus, subrotundus, avellanæ magnitudinis, intus amygdalaceus, sicuti in *Manga*, *Nam-nam*, et aliis ad familiam *Pistaciorum* spectantibus.

Si structura et omnes ejus partes constitutivæ probè considerentur, procul dubio inter *Mangarum* genus rectissimè illi statuetur locus. *Cynometra* LINNÆI, quæ ad hoc etiam genus attinet, magnam habet affinitatem cum *Ronghas*, egressione prima fructuum ex trunco exceptâ. In collectione Plantarum Javæ âb jllustri D. RADERMACHER facta husus arboris meminiscitur nunquam satis laudandus CAROLUS LINNÆUS sub nomine *Ficus*. At nescio, cur ad hoc genus illam retulerit, cum nulla ejus partium hanc phalangem intrare possit. Ficus caracter indefectibilis est, *receptaculum commune turbinatum, carnosum, conni-*

vens.

vens; *occultans flosculos vel in eo*
distincto, habere. Linn. Syftem.
vol. 4°. pag. 364. *Ficus est planta*
floribus in ipsius fructus cavitate nasce
capillamentis, *scilicet*, *tenuibus ex in*
quodam prodeuntibus; *quod semen con*
tur, &c. Tournefort. vol. 1°. pag.

Qualitas *Rangbas* noxia, adurens,
periculo carens. Lac ei non adesse
sufficit ramos ejus amputare, seu vici
loci aliquo tempore manere, ut
intumescat, epidermis aduratur, er
nes cutaneæ intolerabiles superveniai
idiosyncrasis recta viscerum, vap
ejus intra corpus delabentibus, inve
Ita evenit in Pagulo rurali D. D. H
MAN Mecenatis mei dilectissimi qu
leucis ex Bataviâ ad nemora sito, q
Indigenis Malaicis, ejus emptis servis
post cæsionem unius tantum arboris a
ægrotarunt.

Nomen huic arbori â me inditum
Manga deleteria Sylvestris, *fructu*
cordiformi.

Rumphius Amboin. vol. 2°. pag.
fig. 86. arborem vernicis exhibet,
Sanga, et ait, in Java eandem
Rangbas. Cum Javanicâ equidem c
figuratione convenit, si folia Moluc

minùs longa et mucronata essent. Sinar verum vernicem arborem exhibentem e Rumph. constituit, quanquam se nı quam plantam vidisse, sincerè fateatur. I centiores vernicis arbores plures, qu unam, agnoscunt, Laccam, seu resin gummosam præbentes, picturæ aptissima Inter has *Toxicodendron* Tournefort, *V nix vera Sinensium*, *Croton Sinense 'Ts mi*, et *Rangbas Javanica* annumerari (bent.

N: B: Voor den Nederduitschen Lezer vo hier insgelyks, de vertaling van den beschreven *Rangbas boom.*

BESCHRYVING

VAN DEN

BOOM GENAAMD

RANGHA

Uit dikke, den grond ongereegeld
lopende wortelen word een zee
zienlyk boom gevormt, voorzien met
zeer uitgeftrekte en bladenryke krui
groeiënde byna tot de hoogte van 50
ten. Deszelfs ftam is zeer dik, ong
witagtig, hier en daar met groote zw
tige vlekken geteekend.

De langwerpig-ronde, knobbelag
en hier en daar met fleuven uitgehold
ken verfpreiden zich in de ronte, in
daante van eenen zonnefcherm.

De Bladen zyn langwerpig-rond,
lyk aan deszels fteel geplaast, aan
zyden met zenuwen, by wyze van ri
verzierd; hebben door het midden
zeer groote en witagtige ader lo
zyn van eene donkergroene kouleur
lange bladfteeltjes vast en zyn
gelyk aan de bladeren van den eet
Mangesboom en by drien of meer
hoeks aan de takken geplaats.

De Bloemen zyn ſtervormig, witagtig glibberig, ſmal, by boſſchen groeiende, eenen verzierden Bacchus-ſtaf gelykende (*)

De Bloemblaadjes (*Corolla* genaamd) behooren onder de eenbladigen, in 5 deelen afgedeelden en zyn binnen waarts gekeerd.

De helmpjes of meel knopjes zyn van eene goud geele kouleur.

De kelk is eenbladig, agter of buitenwaarts gebogen.

Het ſtamppertje of ſtyl is kort en regt opgaande, de vrucht naar 't afvallen der bloemen in zich behoudende, zynde van de groote van eene gemeene Caſtanje, ruw, met wratten bezet, gelykende zoo wel eenigzinst naar de gedaante van een hart, als ook naar de zaatbal van eenen hond, zynde van een roodagtige heldere kouleur en gehegt aan eenen langen ſtehgel.

De vrucht ſcheint meer of min gelyk te zyn aan de *Cynometra* van LINNÆUS *Namnam*, en ook gedeeltelyk aan de *wilde manga*.

Derzelver buitenſte gedeelte is vleezig, zacht, een vergiftig vocht gevende, 't welk

(*) Zodanig een ſtaf wierd met klimopbladeren, omvlochten en door de Prieſtereſſen van Bacchus op 't Bacchus feest gedragen.

welk in den beginne witagtig, daar na roodagtig en eindelyk zwartagtig is.

De noot is vry hard, rondagtig, van de groote van een haasenoot, van binnen naar die van eenen amandel gelykende, even als in de *Manga*, *Namnam*, en andere tot de *Pistacia* behoorende nooten.

Indien men met een naukeurig oog deszelfs zamenstel, en alle de bestanddeelen beschouwt, moet men denzelven, buiten twyffel onder het geslacht der *Mangas-boomen* plaatsen.

De *Cynometra* van LINNÆUS, tot dat zelvde zoort ook behoorende, heeft eene groote overeenkomst met de *Rangbas*, uitgenomen, dat de vrucht op eene andere wyze uit den stam te voorschein begint te komen.

In de verzameling van de Javaansche planten, door den Wel Ed: Gr: Agt: Gest: Heer *Radermacher* byeengebragt, word van deezen boom gewag gemaakt; De nooit volprezen CAROLUS LINNÆUS spreekt van deezen onder den naam van *ficus* of vygenboom.

Doch ik weet niet, waarom LINNÆUS denzelven tot dat zoort gebragt heeft, daar geene van zyn deelen eenig overeenkomst hier mede hebben: *Het onaf-*

schei-

ſcheidelyk kenteeken des vygenbooms, *is*, *zyn tolronde*, *vleezige*, *zamenluikende vrucht*, *die als een gemeen ontvanger* [*receptaculum*] *de bloemen*, *'t zy op den zelfden ſtam of op byzondere ſtammen*, *inſluit en verbergt* (*) LINN: *ſyst: plant* vol. 4: p: 346.

De vygeboom is een geſlacht van planten, *de bloemen in de vrucht zelfs voortbrengende*, *en een vynhaarig bosch uit eene zeekere vergaderplaats* [receptaculum] *gevende*, *welke 't zaat bevat &c.* TOURNEFORT vol 1 p: 662.

De Ranghas heeft eene ſchadelyke hoedanigheid, brandende niet zonder gevaar; Hy heeft geene melk in zich; maar zyne takken ſnoeiende of eenigen tyd in zyne nabyheid zich ophoudende, word men gewaar, dat 't Lichaam begint te zwellen, de opperhuid brand, eene onverdragelyke uitſlag zich op de huid vertoont en de natuurlyke werking der ingewanden, dezelfs uitwaſeming binnen gekregen hebbende, verkeert word; zoo is 't by mynen waardſten voorſtander, *den Wel: Eerw:* *Zeer*

(*) Dus overgezet te vinden in Dr: HOUTTUIN's N: H. 2. Deel 3. ſtuk p: 691. ſeq.

Zeer Gel: Heer Hooyman op dessel
goed ['t welke 5 Meilen van B
een boschagtige, aangename stre
gen is] overgekomen aan 4
maleiers, zyne gekogte slaave
na dat zy maar een boom hadd
gekapt, zwaar ziek zyn geworde
De naam welke ik deezen bo
toegelegd, is, de *wilde schadelyke*
hebbende eene kleine, hartvormige v
RUMPHIUS in zyn *Ambonsch* /
vol 2. *p.* 259 *fig* 86. steld hem v
der den naam van vernis-boo
Sanga, en zegt dat hy op Java
genaamt word. Hy komt zeker me
vaansche het best over een, indien
den der Molucsche een weinig k
minder gespitst waaren. RUMPHI
hem voorgesteld als den waaren
schen Vernis-boom, schoon hy n
tig bekend, de plant nooit gezien
ben; De hedendagsche Natuurk
erkennen meer dan eene zoort van
boomen gevende de lac-of gu
harst, die by de schilder-kuns
noodzakelyk is; onder dezen mo
Toxicodendron, van TOURNEFO
waare vernis-boom van China, *de* (
Croton Tsju mi en *de Javaansche*
geteld worden.

RELATIO PLANTARUM JAVANENSIUM

Iterfactione usque in Bandom recognitarum à Dno. F. NORONA.

GENERA NOVA

LATYN.	JAVAANSCH	
Altingia,	Caju Rasamàla,	Sp: 1.

In honorem Excellentissimi Domini ARNOLDI WILLEMI ALTING, *Statuum Generalium Hollandicorum in orientalibus plagis Præfecti et Gubernatoris Generalis.*

Ædula,	Caju salè,	Sp: 2.
Amerina,	Tsjiulàn,	- - 1.
Ammonia,	Kislauhùm,	- - 1.
Arachna,	Gandalùli,	- - 1.
Arsenia,	Calàc,	- - 1.
Astronia,	Camùning,	- - 1.
Aurila,	Cuyùc,	- - 1.
Auròra,	Vdani plaùat,	- - 2.
Balania,	Meninso, et caju làndac	- - 2.
Bima,	Lìnking,	- - 3.
Bisphæria,	Kekèysan,	- - 2.
Bistania,	Xurú-tsjabe,	- - 1.
Bombynia.	Durènam,	- - 3.
Byrsa,	Oyst-làmbu,	- - 2.
Camphorina,	Kichantùm,	- - 1.
Canna,	Rottàng,	- - 4.

Car-

LATYN.	JAVAANSCH.	
Cardamomum,	Bangle,	Sp:
Carda,	Camiri,	- -
Carmenta,	Gagaulàn,	- -
Caſeola,	Tjacòa,	- -
Caſtronia,	Candùn,	- -
Celebnia,	Cambang-dedès,	- -
Ceraunia,	Trontòng,	- -
Cetra,	Boa-gòo,	- -
Chamula,	Zanèc,	- -
Cinga,	Kirahùt,	- -
Ciſtula,	Kipi-igt,	- -
Citharella,	Ayàman,	- -
Cœlina,	Hurù ipis-cùlit,	- -
Corna,	Api-api,	- -
Crepula,	Pàtat,	- -
Crocaria,	Droàk,	- -
Cymba,	Kipait,	- -
Duania,	Crumbi,	- -
Electra,	Ràk-ràk,	- -
Erionia,	Cadàſſi,	- -
Fabrenia,	Cajú-ſurèn,	- -
Galanga,	Lancòas,	- -
Gemmaria,	Aſſahàm,	- -
Harpagonia,	Balùn-inſùc,	- -
Hauſtrum,	Gamìram,	- -
Horreola,	Vyàhan,	- -
Ibina,	Catùc-manuc,	- -
Irina,	Lengſàr,	- -
Kermula,	Pochàn,	- -
Lethea,	Tamiàn,	- -
Menalia,	Areen, Kihurà,	- -
Morphæa,	Pinàngan,	- -

Na

LATYN.	JAVAANSCH.	
Nantea,	Jatti,	Sp: 2.
Neoclia,	Arrèy oadòl,	- - 1.
Nephrea,	Anxàna,	- - 1.
Nigrolea,	Rindòc,	- - 1.
Orbinda,	Chanàr,	- - 1.
Oxynia,	Blimbing,	- - 2.
Perasula,	Pangàn,	- - 2.
Phelima,	Champaca Ceylòn,	- - 1.
Phylanthera,	Kihapit,	- - 1.
Phylax,	Catutùncul,	- - 2.
Plutea,	Lanfa.	- - 8.
Plutonia,	Cacapàsan,	- - 1.
Pompila,	Antàp,	- - 1.
Pulcheria,	Hunsut-buhùt,	- - 1.
Pyrâgma,	Burahòl,	- - 1.
Pyrecnia,	Camado,	- - 1.
Pyxa,	Pàching,	- - 1.
Quadrania,	Kihayali,	- - 1.
Quinquedula,	Muh-màll,	- - 4.
Radia,	Tanjòom,	- - 2.
Renia,	Gàtip,	- - 1.
Rosaura,	Sarùni,	- - 1.
Rubina,	Sohòr,	- - 1.
Satania,	Rucàm,	- - 2.
Saterna,	Parrayàn,	- - 3.
Scapha,	Kilehò,	- - 4.
Scobia,	Bùngur,	- - 1.
Scorpæna,	Chiraru,	- - 2.
Schima,	Puspà,	- - 1.
Scubalia,	Rasùm,	- - 1.
Septina,	Hurù-mèra,	- - 1.
Solia,	Bumbulàn,	- - 2.

Spi

LATYN.	JAVAANSCH.	
Spingula,	Jùcut-tòlod,	Sp:
Stellia,	Muhùn,	- -
Strangula,	Kiayàg,	- -
Strania,	Canàry,	- -
Strobila,	Onſe,	- -
Stropha,	Cràs-tùlang,	- -
Tabiaca,	Kisſehèng.	- -
Tarſina,	Kimenjàngan,	- -
Therebina,	Pompohàn,	- -
Tinnia,	Caju-tùa,	- -
Torcula,	Jincòl,	- -
Toxina,	Monjenjèm,	- -
Tridalia,	Barrà,	- -
Trifax,	Ranià,	- -
Trigula,	Chumchùm,	- -
Trima,	Contòl-monjèt,	- -
Tripha,	Kihoè,	-
Uitenia,	Kilàyu,	-

SPECIES PLANTARUM

Abutilon arborescens,	Dilùpang,	Sp
Arum cadavericum,	Cambàng-banki,	- -
Arum laceratum,	Tirù,	- -
Arum bubalinum,	Cacàyar,	- -
Arum ſagittatum,	Tingiling mentik,	- -
Arum trifoliatum,	Rùjì,	- -
Arum cordifolium,	Charibù,	- -
Arum alatum,	Jllòs,	- -

Aru

Laatyn.	Javaansch.	Sp: cogn.
Arum aquaticum,	Klady,	- - - - -
Arum maximum,	Bira,	- - - - -
Anacardium occidentale,	Jambo-monjet,	- - nova.
Anacardium encardium,	Ringas,	- - - - -
Azedaràch recisum,	Teticùsan,	- - - - -
Azedaràch odoratum,	Cakera-kikera,	- - - - -
Azedaràch ramiflorum,	Pincù,	- - - - -
Azedaràch nigrum,	Trùs-gunòng,	- - - - -
Azedaràch edule,	Sontòl,	- - - - -
Apocynum stellatum,	Duduitàn,	- - - - -
Apoeynum stylospernum,	Cambang sait,	- - - - -
Apocynum soleare,	Kikandòl,	- - - - -
Apocynum floriroſtratum,	Angrèc-chiùlan,	- - - - -
Apocynum bursiflorum,	Angrèc-durion,	- - cogn.
Amaranthoides,	Ratnà,	- - - - -
Acacia aurea,	Nagasàri,	- - nova.
Acacia gigantea,	Petè,	- - - - -
Acacia prona,	Kedàun,	- - - - -
Æschynomene violacea,	Zayanti,	- - cogn.
Æschynomene aspera,	Turi,	Æschy

LATYN.	JAVAANSCH	
Æſchynomene lævis,	Caju gabùs,	Sp:
Asclepias canina,	Craknàſi,	- -
Asclepias argentata,	Bidùri,	- -
Adatoda verticillata,	Njalindòn,	- -
Adatoda magnifolia,	Gagambùng,	- -
Amygdalus perſica,	Pènſik,	- -
Anagallis ſpicata,	Galudrà,	- -
Arbutus glaberrima,	Caju - tugàl,	- -
Alcannaſpinora,	Pàchar,	- -
Allium commune,	Baùang - pùti,	
Allium ſinicum,	Cuchay,	
Anethum,	Adas,	
Apium,	Saldri,	
Anguria indica,	Semanca,	
Acalypha rubra,	Sirit - buchàt,	- -
Alſine verticillata,	Lida - àyam,	- -
Antirrhinum rosmarinifolium,	Raſu,	- - -
Arecca parva,	Pinàng - bimbin,	- - -
Arecca communis,	Pinàng,	- -
Arecca alba,	Pinàng ſinagàr,	- -
Abſinthinm ſpathulatum,	Zuaet - murrit,	- - -

Latyn.	Javaansch.	
Abſinthium ſpicatum,	Lòcat - mala,	Sp: nova.
Anona reticulata,	Nona,	- - cogn:
Anona tuberoſa,	Siri - caja,	- - - - -
Acorus,	Dringo,	- - - - -
Ananas,	Nanàs,	- - - - -
Arundo indica,	Bambù,	- - - - -
Artocarpus ovatus,	Riandelica,	- - nova.
Artocarpus inciſus,	Sucòn - timbùl,	- - - - -
Artocarpus nanca,	Nanca,	- - - - -
Artocarpus piloſus,	Champedàh,	- - - - -
Artemiſia procumbens.	Zùcut - panurrí,	- - - - -
Amaranthus pyramidalis,	Zang - aràyan,	- - cogn:
Amaranthus criſtatus,	Bayang cabeſèti,	- - - - -
Abrus maculatus,	Saga,	- - - - -
Acanthus ilicifolius,	Jerujù,	- - - - -
Aſpalathus volvularis,	Gando - laut,	- - nova.
Arachidna quadrifolia,	Catiang - tana,	- - cogn:
Bombax pentandrum,	Capòc,	- - - - -
Balſamina carnea,	Bereteàng,	- - nova.
Balſamina communis,	Daun lacca,	- - cogn:

LATYN.	JAVAANSCH.	
Ballote verticillatum,	Contid-bàlu,	Sp:
Brunella violacea,	Mayana mèra,	- -
Bombax plumosum,	Chankiràn,	- -
Bryonia tomentosa,	Oyot-ſiù,	- -
Begonia magnifolia,	Blà-blù,	- -
Begonia longifolia,	Hariàng-duncùo,	- -
Bryonia quinquefolia,	Oyot-kekèp,	- -
Balſamina repens,	Esòr-esòr,	- -
Begonia repens,	Huhuràngan,	- -
Bingonia gigantea,	Kipadàli,	- -
Bidens pinnata,	Harrugà,	
Bignonia tripinnata,	Pompooàn,	- -
		- -
Beta rubra,	Beet,	
Brunella bicolor,	*Zàuerrà*,	- -
Blechnum ſerpentinum,	Pacù-àlam,	- -
Bidens Acmella,	Acheram,	
Barleria quadriſpinoſa,	Làndac,	- - c
		- - l
Barleria bitumnioſa,	Làndac-biru,	- -
Barleria glabra,	Cambang China,	- -
Bixa orleàna,	Galugà,	- -
Blitum,	Bàyam,	
Bidens trifoliata,	Siri-duàn,	- -

LATYN.	JAVAANSCH.	
Capparis ſpinoſa,	Caju-tuju,	Sp: -
Capparis longifolia,	Casàng-kà,	- - -
Caſſia obtuſifoſia,	Ketepèn,	- - c
Caſſia glanduloſa,	Turuyàn,	- - inc
Caſſia fimbriata,	Cambàng-arsit,	- - n
Caſſia mimoſa,	Gagabùſan,	- - -
Caſſia fiſtula,	Tangoli,	- - c
Caſſia alata,	Daun curàp,	- - -
Caſſia tarda,	Zohàr,	- inc
Caſſia mimoſoides,	Juàit-ſurri,	- - no
Caprifolium ſericeum,	Tùtup,	- - -
Caprifolium ovatum,	Songùgu,	
Caprifolium reclinatum,	Cambàng baiàl,	
Caprifolium ſcarlatinum,	Caju-bugàn,	- - cor
Caprifolium arboreum,	Cmabàng-cring,	- - n
Caprifolium paniculatum,	Cambàng-bugàn,	- - - -
Caprifolium criſtatum,	Zucut-pangòn,	- - - -
Caprifolium viticifolium,	Oyeet,	- - - -
Cytiſus ſeriæus,	Catìang. gude,	- - co
Convolvulus bracteatus,	Oyot-ampelàs,	- - n
Convolvulus peltatus,	Charrayòn,	- - - -

C

LATYN.	JAVAANSCH.	
Convolvulus perfoliatus,	Oyot-pisſoc,	Sp: - -
Convolvulus tricornutus,	Corri,	idem
Convolvulus quamsdit,	Cambang-rinchik;	- - corre
Convolvulus piloſus,	Caboyan,	- - nov
Convolvulus pes tigridis,	Oyot-tàngan-tàngan,	- - corre
Convolvulus ſerpicnlans,	Oyot-ungù,	- - nov
Colvolvulus calyculatus,	Jucut-njaling-it,	- - - -
Colvolvulus ſubulatifolius,	Arrèy-pùri,	idem
Convolvulus ſoldanella,	Cancòng,	- - cog
Convolvulus batata,	Bolén,	idem
Cistus piperifolius,	Rendòng,	- - cor:
Cistus telephioides,	Lampany,	mela
		- - nov:
Cistus paraſiticus,	Mànjàl,	iden
Cistus quinquenervis,	Chalòn,	idem
Cistus albisſimus,	Arrendòng-masſa,	idem
Cytisſus decaphyllus,	Cabaò,	- - no
Coproſima myrtifolia,	Tay-àyam,	- - - -

LATYN.	JAVAANSCH.	
Champaca Michelia,	Champàca,	Sp: c
Costus arabicus,	Tommo,	- - -
Croton coccineum,	Puris,	- - n
Conyza balſamifera,	Sambong banki,	- - c
Citrus,	Zercò, genus cogn:	cum a
Cotyledon laciniata,	Chacàr-bebèc,	- - c
Crotalaria auriculata,	Catiàng-monjet,	- - n
Celtis amplifolia,	Kibuntàr,	- - -
Cæſalpinia pulcherrima,	Cambang-cùpu-cùpu,	- - -
Coreopſis emarcida,	Lampòn-loguòn,	- - -
Coreopſis bituminoſa,	Nampòn,	- - -
Carduus amplexicaulis,	Zonhè-lampùn,	
Cucurbita purpurea,	Calayàr,	- - l
Caryophyllus hortenſis,	Telukik,	- - c - - -
Capſicum,	Chabe,	Gen.
Cepa,	Bauàng,	- - -
Cepa aſcalonica,	Lokiòk,	
Carum,	Caroway,	
Cyminum,	Jintàn,	
Coriandrum,	Catùmbar,	
Cucumis perpuſillus,	Hamprù-bogò,	- - l

LATYN.	JAVAANSCH.	
Chamæmelum nobile,	Çambang-cravo,	- -
Crinum albiflorum,	Bàçong,	- -
Campanula rosea,	Pùching,	- -
Celtis angustifolia,	Angrùng,	- -
Costus foeniculatus,	Tontàk,	- -
Cesalpinia sapàng,	Sechàng,	- -
Champàca turbinata,	Champaca loguon,	- -
Croton altheifolium,	Kilalày,	- -
Celtis orientalis maxima,	Curày,	- -
Celtis glabra,	Casu-susùm,	- -
Cucumis purpureus,	Bohontèngan,	- -
Calophyllum odoratissimum,	Sulatrì,	- -
Cerbera,	Bintàro,	- -
Croton ovatum,	Tapèn,	- -
Crotalaria striata,	Zucut-meòn,	- -
Carthamus tinctorius,	Cassòmba,	- -
Commelina graminea,	Bayonda,	- -
Commelina nervosa,	Bredo-bambù,	- -
Caffèa,	Coffy,	
Cleome viscosa,	Mamàn lagansa,	
Ceropegia parasitica,	Angrèç-monjet,	- -

LATYN	JAVAANCHS.	
Croton pigmentarium.	Talincùp,	cum f
Crotalaria fruticoſa,	Hihiriſan,	ſp: n(- - n(
Croton laurifolium,	Kimeòn,	- - - -
Cucumis anguinus,	Paria pelùs,	- - cc
Corindum halicabùm,	Arreghenghe,	- - -
Cyeometra cauliflora,	Nam-nàm,	- - cc
Calophyllum ovatifolium,	Caſu njamplòn,	- - n(
Cannacorus,	Tasſibèb,	- - cc
Champáca fasciculata,	Champàca - bandòc,	- - cc
Dillenia Indica,	Caju ſempù,	gen: co
Dracontium violaceum,	Randa-hiàs,	- - cori
Dolichos mammoſus,	Bancòan,	- - nc
Dracæna venenata	Anſuàng-loguòn,	Sp: n(
Dracæna rubra,	Andòng,	- - corr
Dolichos pruriens,	Rarrauèà,	- - nc
Durio ſtercoraceus,	Duriòn,	- - corr
Dioscorea trifoliata,	Gadùng,	- - co
Dioscorea deleteria,	Ubi-upàs,	- - no

LATYN.	JAVAANSCH.	
Excœcaria ovatifolia,	Buta-buta,	gen:
Euphorbia botryoides,	Daun petilam,	- -
Euphrasia violacea,	Juait-cambing,	- -
Epidendrum cornutum,	Orè-orè,	- -
Equisetum aquaticum,	Harot-hòt,	- -
Euphorbia pentagona,	Suru-surù,	- -
Epidendrum cicadarium,	angrèc-lolo,	- -
Epidendrum pugionatum,	maleccà,	- -
Ephemerum glaucospernum,	mata puchàng,	- -
Epidendrum frumentaceum,	mancràc,	- -
Epidendrum bispicatum,	amè-amè,	- -
Epidendrum saururus,	Angrèc-yari,	- -
Epidendrum cauliflorum,	Angrèc cambulan,	- -
Epidendrum catenatum,	Cadaka-buròng,	- -
Epidendrum acinacifolium,	Rentèk,	- -
Eupharasia repens,	Arrucù,	- -
Euphrasia lactucipa,	Rerringhitan,	- -

Epidendrum tessulatum, Cadàka, - - - - -
Ephemerum racemosum, Choncòc, - - - - -
Epidendrum multibulbé, Bàua-uàngan, - - - - -
Euphrasia aromatica, Camulàng-pùti, - - cog[illegible]:
Erythrina Corallodendron, Dapdàp, - - - - -
Eupatorium volubile, Oyot-pùti-liching, - - nova.
Euphrasia rosmarinifolia, Thetheàn, - - - - -
Euphrasia helminthospermum, Ghedàn, Sp: nova.
Darrandàng, - - - - -
Ficus aurantiata, Auàr-auàr, - - cogn:
Ficus deleteria, Oringhin, - - nova.
Ficus picta, Amis-mata, - - cogn:
Ficus parietaria, Oàlen,
Ficus racemosa, - - nova.
Ficus phyllosperma, Pehèr, - - - - -
Pisforòh, - - - - -
Ficus, amara, Bunùt, - - - - -
Ficus gigantea, - - - - -
Ficus calycisperma, Jayauai, - - - - -
Ficus subcalyptrata, Boa-loò, - - - - -
Pacu-boa, - - - - -
Filix stipulacea, Pacu-charehàm, - - Fœni
Filix auriculata, Pacù-tiham,
Filix palmacea,

LATYN.	JAVAANSCH.	
Fœniculum,	Acar-aìning,	Sp
Flagellaria araneiflora,	Sunsàn,	- -
Gmelina,	Oàrren,	- -
Gardenia florida,	Caja piring,	- -
Galeopsis magnifolia,	Ducut-ambùr,	- -
Gullandina rotunda,	Matahiàng,	- -
Guayàba,	Jambo bichi,	ge
Grevia racemosa,	Kilàki,	Sp
Grevia Asiatica,	Tahò,	- -
Hedysarum trifoliatum,	Daun ringan-ringan,	- -
Hedysarum pulchellum,	Kiching-goràn,	- -
Hedysarum humifusum,	Sécamàn,	- -
Hedysarum violaceum,	Cambang-arring,	- -
Hedysarum racemosum,	Apa-àpa,	- -
Hedysarum nigrum,	Cuyàn-potòn,	- -
Hedysarum ovatum,	Cada-tuàn,	- -
Hedysarum capitatum,	Bòntot-cuching,	- -
Hedysarum triquetrum,	Chinchoràng,	- -
Hedysarum lansum,	Ekor-anjmàng,	- -
Hedysarum verticillatum,	kissahát,	S

Latyn.	Javaansch	Sp: nova.
Hedysarum zonulatum,	Sinòm,	- - - - -
Hedysarum rosmarinifolium,	Jùcut - cacasirang,	- - - - -
Hedysarum inæquale,	Ghengheàn,	- - - - -
Hedyotis rotundifolia,	Mamaniram,	- - - - -
Hedyotis longifolia,	Mamaniram làki-làki,	- - - - -
Hedyotis plicata,	Umbùl-umbùl,	- - - - -
Hedyotis arborescens,	Catumpàn,	- - - - -
Hedyotis lanceolata,	Jucut - caranserang,	- - cogn:
Hibiscus tiliaceus,	Daun baro,	- - - - -
Hibiscus seviceus,	Sait,	- - nova,
Hibiscus trinitarius,	Gandapùra-utàn,	- - cogn:
Hibiscus Abelmoschus,	Gandapùra,	- - - - -
Hibiscus acetosus,	Gàmat,	- - nova,
Hibiscus pr: riens,	Cabòrro,	- - - - -
Hibiscus cœlestis,	Chachankir - langit,	- - cogn:
Hibiscus malvarosa,	Oribàn,	- - nova
Hibiscus sagittatus,	Chachankir,	- - - - -
Hibiscus barbaris,	Tisùc,	- - - - -
Hemionitis trifida,	Simbar-rampe,	

LATYN.	JAVAANSCH.	
Hemionitis acroſticha,	Pàcu-manàng,	Sp
Hydrocotyle aſiatica,	Pancàgan,	- -
Heliotropium umbellatum,	Sambilàng,	- -
Heliotropium longifolium,	Tompalim,	- -
Heliotropium ſcandens,	Oyot-gardù,	- -
Holcus ſaccharatus,	Batàr,	- -
Hipocrepis mimoſula,	Bebeſiàn,	- -
Heliotropium lanceolatum,	Buntut-aiching,	- -
Helianthus trinervis,	Serenghènghe,	- -
Juſticia gandarùſa,	Gandarùſa,	- -
Juſticia procumbens,	Daun benàng,	- -
Juſticia ſpicata,	Jaròngan,	- -
Juſticia violacea,	Handulùm,	- -
Juſticia picta,	Daun prada,	- -
Jambus calycinus,	Heàs.	- -
Jambus ruber,	Jambu-àyer,	- -
Jambus acidus,	Còpo.	- -
Jambus roſatus,	Jambo àyer-màuar,	- -
Ixia enſifolia,	Cambàng-maràk,	- -
Iberis calycina,	Camandilàng,	-
Jatropha,	Jaràc-colta,	-

LATYN.	JAVAANSCH.	
Jasminum odoratum,	Cambàng-gambir,	Sp: cogn:
Jasminum sylvestre,	Malàti-utàn,	- - - - - -
Jasminum bicorollatum,	Malàti,	- - correc:
Kœmpheria procumbens,	Conchòr,	- - cogn:
Lilium pendulum,	Cambàng-bedùl,	- - - - - -
Laurus Cassia,	Caju mànis,	- - - - - -
Laurus camphora,	Càpur-baros,	- - - - - -
Laurus salsafràz,	Caju-padàs,	- - - - - -
Laurus malabathrum,	Sintòc,	- - - - - -
Laurus crucifolia,	Hurù-gading,	- - nova.
Laurus cinnamomum,	Kiamìs,	- - cogn:
Lathyrus pentaphyllus,	Cambang tlàng,	- - nova.
Lachryma job,	Jali-batu,	- - cogn.
Liguſtrum racemosum,	Pandàc-pandàc,	- - nova.
Leontodon acutissimum,	Rayàna,	- - - - - -
Leonurus Indica,	Daun heràn,	- - cogn:
Leonurus marrubifolia,	Zùcut-pùlut,	- - - - - -
Leonurus cordifolia,	Zùcut-sumilàng,	- - - - - -
Lycopodium lanceolatum,	Cadàca-ramè,	- - - - - -

Ly-

LATYN.	JAVAANSCH
Lycopodium vermiculare,	Cumpait,
Morinda tinctoria,	Bancùdo,
Mussænda frondosa,	Chenke-labàn,
Mollugo pumila,	Gelàng-pasir,
Mollugo multiflora,	Jucut ridii,
Melissa hortensis,	Melisse,
Melissa longifolia,	Dillam,
Melissa montana,	Jàuer-cotòc-utàn,
Maranta Juncea,	Bambàn,
Mangostàna,	Mangustàn,
Myrtus hortensis,	Myrt,
Myrtus alba,	Caju-puti,
Momordica rotunda,	Corrèc-cotòc,
Morus longifolia,	Nangsi,
Morus laciniata,	Babel àrang,
Matricaria,	Serùni,
Malva Europea,	Cambàng-sonkèt,
Musa,	Pisàng cum ac
Mirabilis Xalàpa,	Cambang-sòre,
Moringa paroisolia,	Kellòr,
Manga,	Genus cognit: cum
Manga acida,	Gandaria,
Melochia fasciculata,	Dendèk-poè,
Momordica auriculata,	Oyot-gagàc,
Mimosa scandens,	Chariù,

LATYN.	JAVAANSCH.	
Momordica furculata,	Lopàng,	- - nova.
Nipa,	Nipa,	gen: corr:
Nymphæa Nelumbo,	Tratti,	Sp: cogn:
Nephelium echinatum,	Rambutàn,	gen: corr:
Nephelium glabrum,	Rambutàn-athe,	Sp: nova.
Nicotiana fruticosa,	Tabàco,	- - cogn:
Orchys cristata,	Papechàn,	- - nova.
Oenothera quadricolumnata,	Chabeàn,	- - correc-
Orobanche stans,	Camban Japàn,	- - nova.
Orobanche biflora,	Takin,	- - - - -
Oenothera alba,	Mamariam,	- - - - -
Ophioglossum cultrifolium,	Simbar-yari,	- - - - -
Ocymum,	Sùlassi,	gen. cogn.
Oxallis Lujùla,	Carcam yùyu,	- - - - -
Oxallis recisa,	Haria-dac-àyer,	- nova.
Orchis cicadaria,	Cambàng - chuchur,	- - - - -
Orchis stercoraria,	Tunot,	- - - - -
Orobanche hirta,	Cambàng - tropòng,	- - - - -
Ophrys arundinacea,	Cambàng - yauèrr,	- - - - -
Orchis cornuta,	Cuning - Padàng,	- - - - -
Osmunda laciniata,	Zùcut-yalàc,	- - correc:

Ox-

LATYN.	JAVAANSCH.
Oxallis sensitiva,	Tacot-manusia,
Opuntia magnifolia,	Lida-badàc,
Phyllanthus emblica,	Boa-Malàca,
Phyllanthus rubra,	Candri-nàsi,
Phyllanthus coccinea,	Mingit,
Phyllanthus alba,	Nasi-nasi,
Phyllanthus turbinata,	Diparì,
Phyllantus argentata,	Kibanjàr,
Phyllanthus placentata,	Marremè,
Phyllanthus acidissima,	Cheremè,
Phyllanthus speciosa,	Catùc-manis,
Phyllantus urinaria,	Daun cottè,
Phyllanthus nirùri,	Zucut-besi,
Phyllanthus tomentosa,	Caju-mùca,
Phyllanthus urceolata,	Chichariniang,
Phyllanthus epiphyllanthus,	Lansi-lakinà,
Periclymenum javanicum,	Daun tamàn,
Phaseolus clitorius,	Bonga birù,

LAATYN.	JAVAANSCH.	
Polygonum zonulatum,	Titi-boàn,	Sp: nova.
Plumeria arborea,	Cambodia,	- - cogn:
Plumeria laurifolia,	Mandacàki kichil,	- - nova.
Plumeria dupliciflora,	Mandacàki,	nov. corr.
Prunus tinctoria,	Jiràc,	- - - - -
Physalis Halicacabum,	Daun capo,	- - cogn:
Physalis crenata,	Chechèndet,	- - nova.
Phaseolus cornutus,	Catiang-tandòc,	- - - - -
Piper peltatum,	Daun ghebedòn,	- - cogn:
Piper rotundum,	Lada,	- - - - -
Parietaria repens,	Catumpangan,	- - nova.
Piper bombycatum,	Siri-utàn,	- - - - -
Polyanthes tuberosa,	Sundal màlam,	- - cogn:
Polytrichum calyptratum,	Pacu-ronche,	- - nova.
Pederia corymbosa,	Daun contùt,	- - correç:
Pederia magnifolia,	Casimbucàn,	- - nova.
Phaseolus pruriens,	Gönseng,	- - - - -
Pyrus sativa,	Peer,	- - cogn:
Pyrus scabiosa,	Lumpin-lumpin,	- - nova.
Papaya communis,	Papàya,	gen: cogn:
Papaya cucumerina,	Papàya-gàntom,	Sp: nova.

Pi-

LATYN.	JAVAANSCH.
Paliurus asiaticus,	Zeray,
Polypodium tomentosum,	Pacu - cadal,
Piper fœtidum,	Siri - busòc,
Polygonum perfoliatum,	Gàmat,
Polypodium giganteum,	Càpat,
Portulaca repens,	Gelang,
Plantago quinquenervis,	Urat - ùrat,
Polygonum gramineum,	Zùcut - charàng,
Punica nana,	Delima,
Piper turbinatum,	Fapadàsan,
Polygonum tomentosum,	Babacòan,
Pandànus odoratissimus,	Pudàc,
Pandànus parasiticus,	Burong - tàndàng,
Physaliscorymbosa,	Ełór - laki - laki,
Polygonum spirale,	Charáng - ghede,
Poinciana pulcher rima,	Mamerácan,
Pavetta rubra,	Cambang - siantanmèra,
Piper obtusifolium,	Chabe - parrahú,
Pistia stratiotes,	Capo - capo,
Palma coccus,	Calapá,
Ricinus peltatus,	Túrup,
Ricinus morifolius,	Ketúpuc,
Rosmarinus communis,	Rosmaryn,

Latyn.	Jaavansch.	Sp. cogn.
Ricinus digitatus,	Zaràc,	- - cogn.
Ricinus pulchellus,	Zaràc-gorita,	- - nova.
Rosa,	Màuar,	- - - - -
Rubus trifoliatus,	Boa-mera,	- - - - -
Ricinus pictus,	Daun-màas,	- - - - -
Rubus polyandrus,	Aras,	- - - - -
Rubus cordifolius,	Aras Parampuàn,	- - - - -
Rhus trifoliatum,	Kissampàng,	- - cogn.
Ruta communis,	Arrùda,	- - nova.
Rubus spicatus,	Aras-barràc,	- - - - -
Ricinus odoratus,	Handeòn,	- - - - -
Rhamnus oppositifolia,	Caliàghi,	- - - - -
Sagittaria triflora,	Bia-bia,	- - cogn.
Solanum spinatum,	Tròng-aòr,	- - nova.
Solanum album,	Tròng-tàss,	- - - - -
Solanum repens,	Lunchă,	- - - - -
Solanum rubrum,	Bulùn,	- - - - -
Solanum corymbosum,	Tatàr,	- - - - -
Solanum racemosum,	Chochoròcot,	- - - - -
Solanum serpentinum,	Casu-gumi,	- - - -
Solanum cardiospermum,	Blom-pait,	- - - -
Solanum cœruleum	Luncha-anjin,	Sp. n
Solanum Tuberosum,	Aard-àppel,	- - c
Solanum Lycopersicon,	Bondòt,	- -
Solanum Trilobatum,	Trong-duri,	- -

LATYN	JAVAANSCH.	
Sysirinchium cultrifolium,	Tibu-brùn-brùn,	- -
Sonchus fruticosus.	Blontas-china,	- -
Sycios peltatus,	Panchà-sona,	- -
Sinapis communis,	Sasaùi,	- -
Satyrium càminum,	Churubugàn,	- -
Sasamum orintale,	Tlijen,	- -
Stranmonium datura,	Cuchubòn,	- -
Stramonium infernale,	Carrundùn,	- -
Sambucus angustifolius,	Dola-dòla,	- -
Sideritis rigida,	Cusisat,	- -
Scorzonera communist,	Casenè,	- -
Senecio longifolius	Tegelkiu;	- -
Sium crispum,	Zauer-papuà,	Sp.
Smilax laurifolia,	Chanàr babi,	- -
Teucrium melissæfolium,	Zucut-njarrom,	- -
Tanacetum crispum,	Caniki,	- -
Trtumfetta tomensato,	Capuyàn-ghè,	Sp.
Triumfetta trilobata,	Pumpulutàn-dalaki,	- -
Triumfetta lanigera,	Caju-purùt,	- -
Terminala ovatifolia,	Catàpan,	- -
Tamarindus,	Assam,	Ge.
Vrena sinuata,	Pupulutàn,	Sp.

LATYN	JAVAANSCH.		
Vinca rosea,	Cambang montegà mera,	- -	nova.
Verbascum turriculatum,	Calamòg - sà,	- -	- - -
Verbascum repens,	Calamòg,	- -	cogn.
Vinca foetida,	Pàchar - china,	- -	nova.
Vitis verrucaria,	Barrerà,	- -	- - -
Vvaria hortensis,	Cananga,	- -	cogn.
Vvaria montana,	Cananga - utàn,	- -	- - -
Vitis monosperma,	Bumburumàn,	- -	nova.
Vitex negundo,	Lagondi - laut,	- -	cogn.
Vitis bracteata,	Bumburumàn ghedè,	- -	nova.
Verbesina solitaria,	Babalingan,	- -	- - -
Vinca sterilis,	Bambang - puri,	- -	- - -
Vitis quinquefolia,	Landòc,	- -	- - -
Verbesina aquatica	Seròni - ayer,	- -	cogn.
Vitis stercoracea,	Chirùtu,	- -	nova.
Verbesina biflora,	Orang - aring,	- -	cogn.
Vrtica interrupta,	Pùlus - ayam,	- -	- - -
Vinca alba,	Cambàng mantega puti,	Sp.	novà.
Vitis triphylla,	Galing - gàling,	- -	corr.
Vitis cineracea,	Angòr - utàn,	- -	- - -
Zingiber insipdum,	Pining - kisi,	Gen.	corr.
Zingiber ramosum,	Pining - ranja,	Sp.	nova.
Zingiber aquosum,	Balacatoà,		
Zingiber amaricans,	Lampuyàn - pait,	- -	- - -
Zingiber aromaticum,	Alèa - jay,	- -	cogn.
Zingiber gramineum,	Alèa - pady,	Sp.	nova.

BERIGT van de
dergeteekenden a
Genootschap, w
Tarwe, gezaait e
oogst in zyn Thu
Jaccatra.

Aan Den
Wel Edelen Groot Agtbaren
ADRIAAN MOE
Voorzittend Directeur
Benevens
De Heeren Derigeerend
den van het Genootsch
Konsten en Weetensch
alhier.

Wel Edel Groot-Agtbaar He
en
Wel Edele Heeren.

In voldoening van het besluit, in
jongste zitting, wegens de tarw, do
alhier gewonnen en toen vertoont,
ik de vryheid te berigten:

Dat ik in de maand July jongst leeden eene geringe kwantiteyt heb laten zayen, zo wel in myn Thuin als op myn land, na dat de grond alvorens behoorlyk, op beide plaatsen was bereid.

Het gezaaide in myn Thuin, gestrooit in eene losse en tamelyk goede aarde, kwam spoedig op, maar op myn land, alwaar toen, eene buiten gewoone droogte heerschte, zag ik niets te voorschyn koomen, het welk aan de agteloosheid van myn volk, wegens de verzuimde besproeying, moet worden toegeschreeven, alzo de uitgekooren plaats aldaar, in allen deele veel gunstiger was, dan de grond in myn thuin.

Omtrent drie maanden na het zayen, begonnen de airen zig te vertoonen, sommigen zeer wel gestel, andere in tegendeel schraal en aangestooken, zo dat het ingezamelde koorn in omtrent 120 daagen, ryp geworden, niet veel meer bedroeg dan het gezaaide.

Inmiddels had ik weder op een andere plaats een tweede proef genomen en de grond, schoon ook zandagtig, egter zodanig doen verbeeteren, dat de halmen terstont veel fleuriger en kragtiger opkwamen

men, dan de eerste keer. Om n
bezogt te laten, zaaide ik twee
het eene gedeelte wat digter als h
re en zag by de uitkomst, dat tar
goede grond alhier niet te digt mo
alzo het minst gezaaide aanmerk
stoelde en zig terstont verdeelde
vier en meer halmen.

Toen dit koorn, ruim een vo
was opgeschooten, sneed ik het
trent een hand breed boven de gr
herhaalde dit op dezelve wyze, no
het welk den al te weelderigen gr
paalde, egter kwam het in den zel
tot rypheid als het eerste, maar m
schooner aairen. Het koorn was
en ligter van korl dan het *Caabse*
het monster toont, maar nogtans t
vervult met de meelagtige zelfs
heid, zoo dat het my zeer speet, d
met geene grootere hoe veelheid
ben kunnen neemen.

Veele lieden, liefhebbers van de
bouw, zyn dit gering product, al
zeldzaamheid by my koomen bezi
en dewyl de ondervinding my he
leert, dat men alhier ten minsten c

8 à 10: voudige winst van het gezaaide hoopen mag, durf ik een ieder gerust animeeren, myn proef in het groot te onderneemen, dewyl de oogst den arbeid overvloedig zal beloonen.

Hier voor behoort men zig voornamelyk te hoeden, om zoo min te zayen geduurende het reegen sayzoen als in de Oostmousson, want beide tyd peeken zyn nadeelig. In de eerste verrot het zaad: dat heb ik ondervonden, in de laatste zoude men onvermoogend weezen eene uitgestrekte ruimte te besproeyen, geduurende een reeks van drooge daagen, die dikwils een, twee en meer maanden zonder een druppel reegen continueeren, zelf heeft de Noord-Ooste-wind, dan eene zodanig uitdroogende kragt, dat de allersterckste besproeying. maar weinig zoude baaten.

Voor de beste tyd houde ik derhalven de maand Maart, wanneer vogtig en droog weder behoorlyk afwisselt, en dewyl ik heb bevonden, dat het koorn by na ryp zynde, geen reegen begeert, maar te vreeden is met de zwaare daauw, die men omtrent den zonnenstand, hier altoos heeft, is de maand Juny de geschiktste tyd voor den oogst.

Zo

Zo ver ik weet, heeft niemand
het bovenstaande alhier beproeft
een geloofwaardig man heeft my
kert te *Samarang*, eens zeer goe
van aldaar gewonnen tarw te hel
geeten; zoo dat ik dat verhaal, t
bevinding voegende, gedisponee
gelooven, dat de gepretendeerde
lykheid, tarw alhier te zaayen ner
ders exteert dan in de overhee
traagheid en onverschilligheid va
Ingezeetenen, die door gaans wei
hebben, iets te onderneemen, en
het welk een ander nog wild doen
lerley wyze pogen te verhinder
mers toont de bevinding van de
Dessave *de Cock*, *te Colombo*, in o
besluyt opgetekent, (*) al wee
wat men met al kan, als men ma

(*) Hier mede bedoelde de Heer *Hooyman*
genomen door den Heer Dessave van *Colombo*.
Ceilon, *Cornelis de Cock*, om Hennip, van Eu
nip zaad te kweeken, waar van hy aan dit G
had gezonden een streng gaarn gesponnen t
van gekweekte Hennip, het geen zoo deug
aan bevonden is, dat 'er zeildoek van g
touwerk van zouden kunnen gedraaid word

daarom repeteer ik nogmaals, dat alle wel, gezinde Ingezeetenen, zig door den geest van traagheid, met moeten laten overheeren, maar in tegendeel elk naar zyn fleet alles beproeve, wat nuttig en eerlyk is, terwyl ik geen ogenblik in twyfel staa te vertrouwen, dat de uitkomst in veele zaaken, de verwagting verre overtreffen.

My vleyende hier meede aan de g'eerde intentie deezer respectabele vergadering voldaan te hebben, neem ik de vryheid, met de meeste Hoog agting my te noemen,

Wel Edel Groot Agtbaar Heer
en
Wel Edele Heeren

Uw: Wel Edelens
Zeer D: W: Dienaar.
J. HOOYMAN,

BAVAVIA
den 10 Juny
Ao: 1784.

Be-

BERIGT aangaande
Planten van Tarwe z
daar van te *Cheiribo*
alhier proeven genoe
zyn.

De *Caabsche*, *Japanse*, *Persiaan*,
Maccause Tarwe zyn best opgeko
wanneer zy droog en niet ingeweekt
wyd van elkanderen gezaayt wierde
een bolvlakleggende vette swarte
grond, die vyf tot fesmaalen omgep
welgezuivert en g'egt is geworden,
wyl men het zayen heeft waargenom
een maatig weer, als de grond n
nat is, en zulks in het laaste van de n
February, of in de maand Maart,
dragende, dat het onkruyd er wel
wied werd, terwyl men het weeli
schieten, wanneer het een voet hoog
bepaalt heeft door deselve een en a
maal een hand boven de grond en iets
ger afteschceren: na verloop van
hondert en twintig daagen heeft me
le graanen ingeoogst, en bevonden
een ernstige onderneeming van de c

te van dat graan, de moeyte en onkos
genoegsaam heeft b'antwoord, waar
men billyk mag verwagten, dat een al
meenen onderneeming, meer onderv
ding en verbetering er aan zal toebr
gen en deze Collonie omtrend die beho
te des levens des noods van geen ander
staat zoude behoeven afte hangen.

ANDRIES TEISSEIR

BATAVIA
den 1. Maart
Ao: 1790.

BERICHT

WEEGENS EENE

WATERVREI

Veroorzaakt door den in eene hevige
toegebragten beet van eenen Mens

DOOR

Dr. G. P. LE DULX, *Med: Do*

Dat de Beeten van Dieren van a
de zoorten, welke in eenen
graad van toorn worden aangebra
vaarlyke ja doodelyke gevolgen geh
ben, heeft de droevige ondervindin
dan te dikwyls geleerd, gelyk wy nie
by beroemde Waarnemers geboekt

De wydberoemde LE CAT, heeft
ne waarneming medegedeelt van
Boer, die door den beet van eenen
vogel, welken hy in zyne minnedı
ftoort en daar door vergramd had,
lukkig de dood met het leven had
kopen.

Het heugt my, eene waarnemin
zen te hebben, aangaande de doodel
volgen van eenen beet, door eenen
terwyl dezelve in 't hevigfte van zyı
ten was, toegebragt.

Uit eene menigte van voor handen zynde voorbeelden, aangaande de gevolgen van eenen honds-beet, zal ik dit volgend te vinden in 't *Journaal Encyclopedique van Venetien* alleen aanhaalen: Een man in Venetien, wilde eenen hond, die aan eene teef vast geraakt was, van elkanderen scheiden en stelde daar toe geweldige middelen in 't werk, en bereikte eindelyk zyn oogmerk, door den hond geweldig in den staart te knypen; het dier valt woedend op den stoorder van zyne geneugdens aan, en brengt hem eenen aanmerkelyken beet toe. De man word ogenblikkig van de Watervrees bevangen, kreeg teffens verschrikkelyke opzettingen der mannelyke roede, en stierf in weinige dagen.

De *Hydrophobia* of watervrees volgt naar evenredigheid van de hoeveelheid en hoedanigheid van 't venyn en hevigheid des toorns op de beeten der woedende dieren; niet alleen, maar ook op die, welke door den Mensch in eenen zekeren graad van toorn, worden aangebragt.

Men vind een enkeld geval aangeteekend aangaande eenen jongeling, die zich in eene vervoering van toorn in den vinger gebeten heeft, en des anderen daags alle de toevallen van dolheid had, en daar aan stierf.

De vermaarde MALPIGHIUS verhaal
eene vrouw, die dol wierd en de water
kreeg van eenen beet, door haar Dochte
gebragt, in eene overval van vallende zi
De zeldzaamheid nochthans van dus
ge gevallen, en de liefde tot 't bevor
van 't welzyn van 't algemeen, he
my genoopt het volgend geval thans t
richten:

Den 17den Maart 1789, wierd aan 't
recht kennisse gegeven, dat de Boekh
Balthasar van Vliet, zich in eene vlaa
dolheid met een mes in den onderbu
stoken had; 't gerecht begaf zich o
delyk derwaarts, vergezeld van de stads
rurgus *den wel ervarenen Heer* I
BART, en vonden den leider, op la
den over hem gepractiseert hebbende
rurgein, gebonden en liggende in de h
ste convulsive bewegingen, vooral in
gen; de Familie ondervraagd zynde, ve
den, dat voor 4 à 5 dagen de leider met e
ner vrienden op eene aller woedendste
was handgemeen geraakt, zo dat hy zic
tegen den leider bestand vindende,
in die vervoering van gramschap hevig
opperarm gebeten had; De gebetene
was op de gewone wyze verbonden
der eenig acht te geven op de sch
lyke gevolgen, welke dusdanige in
toegebragte beeten, kunnen veroorz

Na drie dagen deeze wond dus beh
delt te hebben, wierd de patiënt op e
maal door de koorts aangetast, welke
behandelt wierd zonder op de gevol
van zodanigen beet te letten.

De Chyrurgus, welke den patiënt beh
delde, bespeurde in denzelven eene aanh
dende eilhoofdigheid, in dewelke hy e
groote moeite niet alleen in 't innen
der dranken, maar ook eenen afkeer
water had beginnen op te merken; 's d
na deeze ontdekking wierd de Chyrurg
geroepen en by den zieken gekomen z
de, vond denzelven bezig zich aanhoud
met een mes in den onderbuik te stek
het mes hem ontweldigd zynde, wierd
met veel moeite op eene rustbank vastgeb
den en eene aanmerkelyke dosis *L. L.*
ingegeven, by welke de moeielykheid
't slikken aanhoudend was. De voorno
de stads Chirurgus liet hem een lepel w
inslokken; 't welk hy in 't eerste weige
tot dat men hem verzekerd had dat 't ge
ver was, 't welk hy toen met veel mo
inslokte; maar hem een glas water voo
houden zynde, bespeurde men in 't aa
zicht en door 't gantsche lichaam de eis
lykste spasmodique trekkingen, verzeld
zodanigen angst, dat hy uitriep: *water!*

I

Heere Jesus genade! Deeze vree
noch tot hoogeren graad, toen m
met een in water gedoopt serviet zy
bloede handen wilde reinigen, dat
derom onder de aller vehementste
uitriep: *O God water!*

Toen ten duidelykst en bespeurt l
de, dat door den in woede toege
beet, hy door de watervrees was aan
wierd besloten hem als zodanigen e
behandelen; doch dit voorneemen,
voor des leiders behoud genomen
door zyn dood op den zelfden dach
dachs ten vier uuren belet.

'T Lichaam schoon nog maar 3
dood, verspreide eenen zodaniger
schen stank, dat 't niet raadzaam, e
geval voor 't gerecht niet noodzak
oordeelt wierd, hetzelve te opene

Reets heb ik aan myn Opschrift v
en zou hier moeten, en, nadien
tigheid iedereen genoegzaam in
loopt, zeer wel kunnen eindigen.
vergeef eenen uitstap dien ik maake,
nen Drank hier te Lande alge
maaken, die jaaren achter den ande
toos met goed gevolg, gebruikt is,
toen het als een geheim wierd ge
als ook zedert kundige Mannen z
van bediend hebben.

Niemand kan onbekend zyn d

scheide Middelen, welke men heeft aange-wend ter voorkoming en genezing van deeze gevaarlyke ziekte, welke men te vooren als ongeneeslyk heeft opgegeven, waarom verscheide Menschen de dood hebben moeten ondergaan.

Zommige hebben de olie, uitwendig gebruikt, aangepreesen. Andere hebben dezelve inwendig toegediend. Wederom andere vonden goed den leider, door de watervrees aangedaan, dagelyks een pint azyn te laaten gebruiken.

Zommige hebben spaansche vliege pleisters op de wond gelegt; Andere hebben dezelve in den nek en andere deelen van 't lichaam geplaats en daar door de Watervrees voorgekomen.

De inwendige middelen welke men ter voorkoming gebruikt, zyn de *Campher. Mercurius. Herba Ruth. Muscus. Rad valeriana Sylvestris. Rad. Serp. virg Asa foetida. Castoreum. Opium. sal commune. antum theriacæ. &c.* Men gebruikt by voorbeelt; Musch. van X -- XVI gr. Cinaber XXIV gr. gemaakt tot een poeder voor eene gifte, en herhaalt dezelve om de vier, of indien het de nood vordert, om de twee uuren; by 't gebruik van deeze pulvis antilyssus geeft men 's morgens en 's avonds een brok, zamengesteld uit de Rad. Serp. Virg.

dr. 1. Campher en Asa foetida van
X. Opium gr. 1. tot een bolus gen
eene genoegzame hoeveelheid van v
Of men gebruikt de Rad. Serp
dr. 1. Merc. vivus een half dr. C
Asa foetida van ieder een half sc
maakt tot een poeder en met een v
roop of Rob. Juniperi ingenomen,
vier of vyf uuren hervat, gevende
'smorgens en 's avonds X — XV
L. L. Sydenhami.

Of men gebruik de Pulvis antil
dinensis, zynde een poeder zameng
de Lichen Cinereus terrestris en z
per, Op de wond gebruik men of
gen of vlieg pleisters of ook wel e
sel van de Merc. vivus onc. 1. V
reb. een halve dr. axung porc. o
de kunst gemengt en om de ra
wond gesmeert.

Veelen hebben goed gedagt de
te snyden, en indien dezelve aa
ger of ander lid, tot de afzetting
plaats had, 't zelve aftezetten.

Niet lang geleden heeft men in e
aan de schryveren van 't *Journal*
(te vinden in de algem Gen.
Huishoukundige Jaarboeken N
voorgesteld, den Mensch met
vrees aangedaan, door de eene

scheikundige Middelen volkomen alle gevoel te doen verliesen, of hem, de oogen geblind hebbende, zo lange onder water te houden, tot dat hy in den staat eenes scheinbaar gestorvenen geraakt was, waar uit men hem weder door dezelfde hulpmiddelen, welke men in zodanige gevallen aanwend, moest doen bekomen, op dat de gezondheid daar door te gelyk moogt bewerkt worden.

Zommige raaden ter voorkoming der razerny aan, den gebetenen op 't onverwagts in 't water te werpen en in 't zelve dikwyls te dompelen, en na de indompeling denzelven van de aangebragte schrik te herstellen.

Alle deeze en meer andere uit en inwendige geneesmiddelen, hoe verre dezelve met de ondervinding stemmen of stryden, is myn oogmerk niet te onderzoeken.

Alleen wil ik hier te Lande eenen kruiddrank algemeen maaken, welke langen tyd als een geheim is bewaard gebleven en tegen de uitwerkselen der beeten van razende Dieren of Menschen als een onfeilbaar middel, gegeven, en naderhand voor een zommegelds door de Staaten van de Gelderschen Provintie gekogt en, op Order van de Edelmogende Heeren van de Rekening, door den druk gemeen gemaakt is, ten einde andere Landen en Provincien in dezelve bekendmaaking moogen deelen.

Woor-

Woordelyk volgt hier het midde
het door den druk is bekend gemaa

R E M E D I E

„ *Voor Menschen en Beesten, die*
„ *sende honden gebeten zyn, of d*
„ *van eenig creatuur dat de raserny*
„ *bloed heeft, geschept hebben, en*
„ *zedert Jaaren herwaarts met goe*
„ *gebruikt is; gedrukt door ordre va*
„ *Mog: Heeren van de Rekening in*
„ *land, op speciaale Auctorisitatie va*
„ *Mog: Heeren Staaten derzelver P*

Dezelve bestaat uit deeze navolge
kruiden;

„ 1. *Neegekragt of meester wortel,*	*Imperatoria.*
„ 2. *Roden byvoet,*	*Arthemisia.*
„ 3. *Betonie,*	*Betonica.*
„ 4. *Schotkruid,*	*Abrotanum.*
„ 5. *Wyn ruit,*	*Ruta.*
„ 6. *Self,*	*Zalvia.*
„ 7. *Huislook,*	*Sempervivum*
„ 8. *Wilde kaarden,*	*Carduus fullo*
„ 9 *Lubsteek of de wortel daar van*	*Levisticum.*

„ *Men moet van elk van deeze bove*
„ *kruiden een hand vol neemen, w*
„ *men doet ses kannen water, dat me*

„ gestadig laat koken tot op twee kannen in
„ een ketel digt toegedekt, waar na men het
„ koud geworden zynde doorslaat en op de
„ volgende wyze inneemt:

„ Eerstelyk werd het gebruikt zo wel van
„ Menschen, als van Beesten, alleen dat de
„ Menschen eene, en de beesten (hoe zy ook
„ naa 't hebben) twee kannen daar van moe-
„ ten drinken. En moet een mensch van de
„ eene en een beest van de twee kannen ne-
„ gen achtereen volgende dagen innemen,
„ yder dag twee maal, dus verdeelt men de
„ eene kan voor een mensch, en de twee voor
„ een beest, in 18 deeltjes.

„ Men moet het inneemen des 's morgens
„ nuchteren, en twee uuren daar op vasten,
„ dan wederom des nademiddags om vier uu-
„ ren, en weer twee uuren daar op vasten,
„ en twee uuren van te vooren ook niet ge-
„ nuttigd hebben.

„ Menschen die geälteréerd zyn word niet
„ beter geraden, als een ader gelaten.

„ De kleederen, die door een razend dier
„ besoetelt zyn, moeten opgekookt en klaar
„ gewasschen worden.

„ Zo ook de beesten, daar van men twy-
„ felt, dat een hond onder geweest is, daar
„ van ze met schuim besmet waren, moet 'n zo
„ mogelyk is in vlietend water of anders in
„ een diepe kolk over hals en kop twee of
„ drie maal gedompeld worden.

drie

„ De drank moet zuiver blyven, e
„ gens mede gemengt te worden; zo ee
„ of beest gebeten is, doet men niet
„ dan zoo dikwils als zy van den drank
„ de wonde met denzelven drank te v
„ maar hier toe moet men zo ve
„ meer hebben, die men byzonder
„ dat den drank door de wonde on
„ om te drinken onbekwaam en scha
„ maakt word.

„ Men moet de wonde zo lange ope
„ als mogelyk is, daar men 't zoo
„ als men dezelve wascht, met een hout
„ een doexken om is, open schraa
„ roof aflosk; een mensch legt drie
„ dobbel geslagene doeksken daar o
„ den drank gedoopt zyn, met een
„ jes van de kruiden, maar men
„ vooral wagten, drank daar m
„ wascht niet te vermengen met
„ drinkt.

„ Zo de Menschen of beesten al wo
„ sen, moet men haar den drank
„ beiden als het wat over is, zien
„ ven.

„ Men moet wel toezien dat er
„ gestort word.

„ Men mag ook geen reysen over
„ in te neemen, of men zou weer o

„ *negen dagen van den drank moeten drin*
„ *Al die 'er omgaan, moeten ook van*
„ *drank gebruiken.*

Zie daar eenen kruiddrank door eene v
jaarige gelukkige ondervinding bekragt
en in de handen van den *Wel Ed: zee*
leerden Heer Dr. M. J. DE MAN, *in le*
Leeraar der Geneeskunde en Archiater
Stad Nymwegen, de volgende gelukkige
volgen gehad heeft:

In 't begin van 't jaar 1759, wier
een huisgezin van deezen drank bedi
waar van verscheide perzoonen door
rasende kat gebeten waren; en niemand
ner heeft eenig kwaad gevolg van w
vrees ondervonden.

In 't volgend jaar gebruikte Dr. DE M
met even dezelfde gelukkige uitwerk
dit onfeilbaar middel by eene Boerin,
ke met haar gantsch huisgezin eenige
gen de melk gebruikt had van eene
die, in de weide, van eenen dollen
gebeten, op stal gehaald en volkomen
sende geworden was, en om die reden
dood wierd.

Die beroemde Geneesheer getuigt,
van twee gevallen te weeten, in welke
even gelyke uitkomst hier van is geb
in eenen jongeling die van eenen raase
wolf, en in eenen Heer die van eenen
len hond gebeten waren.

Zonder de verdienften van gr
hen eenigzints te willen benadee
ik, welke van kindsbeen af in
geweest ben en weet, dat dit mid
door zommigen noch voor een g
houden word, met de gelukkigft
zedert verfcheide jaaren gebrui
kennen, dat dit geneesmiddel, h
een zogenaamd huismiddel fch
my zonder de minfte verandering
komende gelegenheden, na den fl
op de indifche wyze op de wor
ben aangelegt, zal gebruikt wor

G: L: vooral GY die der Ge
toegedaan zyt!, indien dit midd
zodanig een geval door Uw mo
worden, wenfch ik dit eenig
van deeze genomene moeite, te
den, dat my van hetzelve wor
gegeven.

BESCHRYVINGE
VAN DE
PARADYS VOGEL
AAN HET
BATAVIAASCH GENOOTSCHAP
bezorgd, door den Wel Edelen Heer
ALEXANDER CORNABE,
Gouverneur en Directeur van Ternaten.

De Paradys vogels vallen alle landwaards in, en meest ter plaatze genaamd, *Ambor bakkin*, en gelegen op een der groote Papoësche Eilanden en daar omstreeks.

De Papoën noemen deeze vogel *Mambo Soro*, de Tidoreesen *Sofoe*, de Amboineesen *Burong Soepan*, en de Malyers *Manoe Dacurata*,

Of ze sterk voortteelen en op wat wyze zo meede, welke ongemakken die fraay ge-

eveederde Vogeltjes onderheevig: zy kunnen de Inlanders niet zeggen, en 't koonen ook geen lust te hebben, om onderzoek na te doen, zelvs niet op m ne aangebodene beloninge.

Zy willen, dat die vogel nooyt leve dig gevangen word, en alleen te kryg is, na dat het water, waar aan het d zyn dorst koomt te lessen, vergiftigd is.

De geweese Equipagie opziender *Banda*, genaamd *Caspar Tymen Bruinet* heeft voor eenige jaaren een levendigen P radys-vogel gehad, en in geschenk na *B tavia* gesonden. (*)

(*) Men heeft zig g'informeerd, of hier wel lev dige Paradys vogels aangebragt zyn, en men is ond rigt, dat wylen *De Hoog Edele Heer Gouverneur* (*neraal* JEREMIAS VAN RIEMSDYK, niet lange v desselvs overlyden, eens twee leevendige Paradys vog uit de *Moluccos*, zoude erlangd hebben, waar van d' ne, kort na dat hy aangebragt was, gestorven is, terv d' andere als een zeldzaamheid na *Nederland* verz den zynde, kort daar op, onder wege, al mede gest ven zoude zyn:
dit berigt hebben wy erlangd van den *Opperkoopn* en *Oud Gecommitteerden tot en over de zaken van* (*Inlander* WILLEM VINCENT HELV TIUS VAN RIEMSDYK, Zoon van voorsch 'en Heer *Gouverneur Generaal* VAN RIEMSDY. oo dat hier uit blykt, dat deze vogels wel leven evangen, in leeven gehouden en overgevoerd kun vorden, indien de Inlanders maar moeite wilden do m dezelve te vangen.

Dat de pootjes doorgaants afgesnee
worden, geschied, zegt men, om het
derf voor te komen.

Drie soorten van Paradys vogels
er.

De eerste of kleine, die niet meer als
spanlang is, en allerhande Couleuren he

De tweede, die by na drie span l
is, en ook onderscheide Couleuren he

De derde, die git zwart en wel
vadem of zes voeten lang, is.

VERHANDELIN
OVER DEN
TEGENWOORDIGEN STA
DER
ZUIKERMOLE
OMSTREEKS DE STADT
BATAVIA
Benevens de middelen tot derze
herstel, en eenige verdere daar
betrekkelyke aanmerkingen,

DOOR

ANDRIES TEISSEIR

Vier Zaaken worden tot de Zui
teeld en toebereiding vereist.

UITGEBREIDEN OMSLAG,
GEVAREN,
HANDEN, EN
GELD.

Ter inwinning van Zuiker, moe
de planten verscheidene wyzen
bewerkingen ondergaan; en daar
veele dingen gebezigt worden.

Yder wyze van bewerking, hoe verscheiden ook, kan egter niet afgescheiden; maar 't gantsche werk, moet onder 't bestier en toezigt van één hoofd verrigt worden. — En dewyl deeze onderscheidene wyzen van bewerkingen, onderscheidene kundigheeden vereisschen, die, zoo ze al in den zelfden perzoon aangetroffen, immers naar den aard van 't werk, niet te gelyk uitgeoeffend kunnen worden, zo vorderen dezelve gevolgelyk, ook verscheidene werktuigen en benodigdheeden, overeenkomstig hunne verrigtingen, zulks dat de Zuikerteeld, noodwendig in 't groot moet gedreeven worden, zal men uit 't product de onkosten kunnen goed maaken; — Voorts heeft men tot 't aanplanten van riet voor éénen Molen, een uitgestrekt bestek gronds nodig, 't geen men in de teegenwoordige gesteldheid der meeste Zuikertuinen, bepaalen kan op 35 tot 40. Laxa, dat is, van 56000. tot 64000. quadraat-roeden, of tusschen de 93. en 107. Morgen Lands; — Welke velden dienen omtuind te worden, ter afweering van alles, wat de planten zoude kunnen beschadigen; middelerwyle dat men deeze omheinde pleinen, naar de geleegendheid van derzelver legging,

wee-

weeder in perken van eene matige groote verdeelt, en daar in voiren ploegt ter lengte van 8. tot 15. roeden, en 6. à 7. voeten van den anderen. — Welke men vervolgens beplant met looten, ter lengte van 3. à 4. leeden, genomen uit de toppen van genoegzaam ryp, of maalbaar Zuikerriet, na dat 't loof tot voeder der maalbeesten 'er van afgesneeden is: — En op dat men des te zeekerder slaage, bediend men zig van twee plantlooten neffens elkander, in de daar toe geschikte voiren: — Hoewel in min uitgemergelde gronden, deeze voorzorg onnodig is, en men met één plantloot tusschen den anderen volstaan kan.

Wyse der Aanplanting.

Na dat de voiren in den grond geploegt, en de velden voor eene aanplanting bekwaam gemaakt zyn, worden de plantlooten, welke men vooraf van het los 'er om zittend bekleedsel ontdoed, door 't daar toe benodigt Werkvolk in manden derwaarts gebragt, alwaar een of twee bevorens daar toe expres by elke voire geplaatste Lieden, de lootendragers met vaste stappen volgen, en by yder tredt de plantlooten in de voiren werpen, zo dat

ze juist ter plaatse leggen, daar ze geplant moeten worden ! — De voiren dus allerweegen met plantlooten voorzien zynde, neemen de planters dezelve daar weeder uit, leggen ze ter zyde, krabben de in de voiren los geploegde aarde op tot kuilen, en wryven met hunne handen de aarde fyn; waar na zy die plantlooten, behoorlyk in de opgekrabde kuilen leggen, zorg dragende dat de bottekens op zyde, en niet neederwaarts komen te leggen: als dan gaat de planter staan, en treed de plantjes zagjes met zyne voeten, overdekt dezelve met fyne aarde, betreed ze andermaal, en brengt 'er eindelyk, met het houweel nog wat aarde by.

Uit yder dusdanig beplanten kuil komt een stoel Zuikerriet voort, bestaande in eenen nieuwen en nog vetten grond in 18. tot 21. Rietstokken, dog in de teegenwoordige gesteldheid der Zuikertuinen, geeven de stoelen niet meer, dan 7. of 8. en ten hoogste 9. stokken; terwyl alles, wat in 't najaar geplant word, stoelen maakt van slegts 3. à 4. stokken.

Een bestek van 1600. quadraat roeden, dat is, 't geen men hier een Laxa gronds noemt, word teegenswoordig met

met 20000. stoelen beplant, en vier zulke bestekken zyn thands niet toereikende, en kunnen zo veel Rietstokken niet opleeveren, als 'er voor ééne maand Malens nodig is, 't en zy by allergunstigste Jaargetyden; daar de planters eertyds genoeg hadden, aan drie bestekken van dezelve groote.

Indien zulk een beplante Tuin, voor dat de plantjes uitgeschoten zyn regen ontfangt, dan moet de oppervlakte des gronds, die door de oppakking der aarde, de gedaante van een schors verkrygt, met houweelen los gemaakt worden, om de plantjes een gemakkelyke uitbotting te verschaffen, en na dat deselve, omtrend een halven voet boven den grond uitsteeken, met den ploeg ter wederzyden beploegt, en alzo aan de teedere veezeltjes der plantlooten, gelegendheid gegeeven, om sig gemakkelyk uit te breiden: — Na verloop van eene halve maand, word 't uitgeschoten gras, en ander onkruid, dat hier weeliger dan elders opwascht, tusschen de planten met houweelen uitgeroeid, dog voor af de plaatsen der mislukte planten met nieuwe plantlooten aan gevuld, waar na andermaal lings en regts, bezyden de planten, twee maalen geploegt word, en dit word na

 ver-

verloop van eene halve maand, weder herhaald, na dat bevorens, gelyk hier boven gemeld is, 't onkruid tusschen de plantjes is uit gehaalt. — Gemelde beploegingen hebben twee oogmerken, — eerst om de uitbreiding der wortelen te bevorderen, — en ander deels om de plantstoelen te dekken, en alzo den grond boven de wortels te verhogen, ten einde de tedere vezeltjes, teegen de verschroeyende hitte te beveiligen: — hier na, worden de reyën tusschen de planten omgeploegt en herploegt; en daar de meeste gronden thands vermagerd zyn, zo worden dezelve, na dat 't Riet twee of drie maanden in den grond gestaan heeft, met Buffelsdrek bemest, en deze bemesting word op verscheide gronden of tuinen, vermeerdert met de Olykoeken, waar van 10'000. stukken gebruikt worden voor 10. Laxa gronds, iets meer of minder, naar evenredigheid van derzelver gesteldheid.

De tuinen op voorschreeven wyze beplant, en bewerkt zynde, dat by gunstig weder in 't voorjaar, dat is tot Ultimo Juny, al met 24. of 25. Laxa moet, of kan geschied zyn, (wanneer 't een Planter aan geen volk of beesten mangelt, en hy zorg gedragen heeft,

A dat

dat 'er in de maand February eenige tuinen tot de aanplanting bereid, gereed leggen;) zoo word voor 't vervolg, 't planten zo sterk niet meer voortgezet, dan alleen by een tusschenbeiden vallenden regen: maar 'er word als dan, op de nog eenigsints vette gronden, Zuikerriet aangekweekt op de stoelen van 't afgekapte, 't welk tegen de droogte, (welke men doorgaans in 't begin van 't najaar heeft,) langer en aanhoudender wederstand bieden kan, dan 't nieuw geplante riet.

Deeze laatste wyze van aankweeking geschied in deezer voege. — Na 20. of 22. dagen, dat zo een tuin ledig gekapt, en vervolgens door branding van de oude en verdroogde rietbladen gezuiverd is, word de aarde tusschen in, van de stoelen los gehakt, en de stoelen geheel en al aan de Lugt en Zon bloot gestelt; — 7. of 8. dagen daarna, worden ze weder met aarde bedekt, die 'er met den ploeg tegen aangebragt, en met houweelen tusschen beiden ingevuld word, als dan word 'er mest van Buffelsdrek, en Olykoeken by gedragen, en zelv in meerder hoeveelheid dan by 't aanplanten: waar na langs en regts de grond word los geploegt en herploegt; en zulks ge-

 schied

heid doorgaande tusschen alle de reyen der stoelen.

Ingeval nu een Molenaar 't ongeluk heeft, dat 'er in de maanden Maart tot July weinige regens vallen, en hy dog iets ter afmaling in 't naast volgend Jaar wil hebben, dan laat hy zyne tuinen sterk begieten, met water, gehaalt uit de in de na byheid derzelven stroomende rivieren, of stilstaande poelen, en dit moet hy zo lange de droogte duurd, om de agt of veertien dagen agtervolgen. — Ook geschied zulks in gevalle hy met aanplanten wil voortgaan; — Hoe overkostbaar deeze bearbeiding, en hoe gering zulk een aanplanting dan moet zyn, kan men ligt begrypen; — De Molens op *Salapadjan*, *Boedjoen* - *Riengiet*, *Tolk* - *Naga*, en *Campon Malayoe*, strekken daar toe in dit Jaar (1785.) ten voorbeelde. — En wanneer eene aanplanting, dusdanig moet verrigt worden, dan mag de Molenaar blyde zyn, als hy voor een molen 100 Laxa gronds beplant heeft tot Ultimo Juny, nadien hier door veroorzaakt word, dat eene geringe aanplanting, op zo veele onkosten komt te staan, als eene, waar van men anders meer dan eens zo veel, ter afmaaling zoude kunnen verkrygen.

By-

Byaldien een Molenaar in 't r
van 't Jaar, te aanhoudende d
heeft, is hy genoodsaakt de a
ting uittestellen; maar moet a
riettuinen kweeken op stoele
jongst afgekapt riet, daar de grond
toe laat: en dit is de eenigste toe
by een onguustig Jaar-Saisoe
eene aanplanting te hebben, wa
men nog iets ter afmaling kan v
gen; hoewel 't doorgaans zeer
is, om dat 't aankweeken der la
melde tuinen, eenelyk moet d
om daar meede 't verlies der uitg
en door de droogte verschroeid
ken te vervullen.

In de maand September word
ten nagelaten, om dat zulks ma
loren arbeid zoude zyn, doord
planten geen tyd hebben, on
genoeg te worden, tegens de al
voor handen zynde kwade of
mousson; maar 't is evenwel op
tyd, en vervolgens tot Dec
druk werk, om 't geplant en o
stoelen aangekweekt riet, te ben
en met aarde aan te hogen, ter
het zelve te beveiligen, teegen '
Veld staande regen- of overvlo
Rivier-Water.

'T ophogen der aarde tegen de planten, geschied met breede yzere platen, waar meede de aarde die tusschen de reyen der planten los gemaakt is, door twee wederzyds van de planten, tegen over elkanderen staande Arbeiders, 'er tegen op gehaald word; steekende de een zodanig eene yzere plaat, zo diep hy kan in den los geploegden grond, terwyl de andere de plaat naar zig trekt, zo dat de aarde tegens de stoelen der planten komt, en deselve aldus bedekt worden, en 't riet steevigheid verkrygt; — Hoedaanig aan elke plant tweemalen geschied, zo dat 't Zuikerriet als dan op beddingen komt te staan, die een en een halven, en sommige twee voeten hoog zyn.

Na de voorschreeven bewerking, worden tusschen de beddingen diepe groeven geploegt, om 't water afloop te geven.

In December, moet alles wat tot de aanplanting behoort, afgedaan zyn; — 'T werkvolk word dan, alleen maar by droog weeder, tusschen beiden uitgezonden, om de watergangen te openen, en 't opgeschoten onkruid tusschen de paden af te maaien.

Dus heb ik den omslag der aanplanting

ting afgehandelt, en ga nu over o
aantetonen die der

Kapping en Afmaling van 't Zi kerriet, en de bereiding van d Zuiker.

Wanneer 't Zuikerriet twaalf tot vee tien maanden op 't veld gestaan heef word 't zelve afgekapt, en naar de M lens gevoert, na alvorens 't loof t beestenvoeder, en de plantlooten t de toppen 'er van afgenomen te he ben.

Dog voor af, zal ik een denkbee tragten te geven, van de wyze hoe Molens in ordre gebragt worden, om Zuikerriet af te malen, en wat 't wer volk tusschen beiden verrigt.

De Combuisen of Fournuisen wel veel te lyden hebben, en niet miss jaarlyks gantsch in wanordre te ge ken, worden in de maanden Novemb of December, ook wel eerder of late naarmate dat 't gewas min of meer vo deelig geweest, en 't ryp geworden Ri spoedig afgemalen is, afgebroken, weder op nieuw met nieuwe steene daar toe expres gebakken, en met een d deeg van modder die fyn geklenst opgemesseld, en als dan te drogen ge ten den tyd van 40. dagen, terwyl
wer

werkvolk; als dan de paggers der Zuikertuinen met nieuwe binten voorziet, de gebouwen van alle geringe gebreken, en de bamboese bruggen in de tuinen hersteld.

Wanneer de gemetselde Fournuisen droog zyn, word 't Zand, (dat daar toe in de maanden Juny of July, by laag water uit de rivieren gehaald, en dus lange ter droging in 't Zuikerhuis bewaard is,) by droog weer naar buiten gedragen: — Geduurende drie agter een volgende dagen op 100. tot 150. grote wannen, of vlakke manden in de Zon gelegt, tot dat 't zelve geheel droog is, en daar na in den Molen, door eene mand gezeeft. — Inzelvervoegen neemt en behandelt men eene zeekere quantiteit kalk, alleen met dit onderscheid, dat men deeze door eene fynere zeefmand laat lopen; — Welk zand en kalk, ter hoeveelheid van twee deelen zands teegen drie deelen kalk vermengd worden, en na dat men twee lange, uitgeholde houten blokken in den Molen heeft doen brengen, laat men 't vermengd zand en kalk daar by gedeeltens in dragen, en door 70. of 80. zo Javanen als Chineesen, (alle van eenen sterken en harden stok, ter dikte van 4. duimen circumferentie, en ter leng-

lengte van 4. à 5. voeten voorzien, en by de blokken staande,) zonder eenige tussenpozing geheel droog stampen, en vervolgens met water waar in zout opgelost is, van ogenblik tot ogenblik besproeien, en weeder zodanig stampen; dat 'er een kleevrig deeg van worde, 't geen in ene grote houten tobbe gedaan word, tot dat de geheele massa van gemengd zand en kalk dusdanig bereid zy; Een werk dat zulk eenen spoed vereist, dat 't werkvolk zelf den tyd niet voor zig heeft, om naar huis te keeren, zelf niet om te eeten; maar de Opzigter bezorgt hen dan in den Molen, de nodige Ryst tot voedzel met wat Zuiker tot toespys, 's morgens omtrend 9. en 's middags ten 12. uuren, terwyl zy al eetende met stampen voortgaan, wordende dit zo twee dagen agter elkander, van 's morgens ten half vyf tot 's avonds ten half zeven uuren, aan den gang gehouden onder een continueel gejoel en luidgezang. — En dewyl dit werk zeer zwaar is, en 'er 't volk dus zeer ligt van zoude afgeschrikt worden; zo diverteert men hen 's avonds, met een Ronging- of Inlands Dans-Spel; waar op zy zo verzot zyn, dat dit alleen genoeg is, om hen al 't leedt van den gepasseerden dag te doen vergeeten.

ten. — Op deeze wyze dan een genoegzame quantiteit van een dusdanig toebereid kalkdeeg verkreegen hebbende, zetten de Zuikerkokers met alle de Hoofdbediendens, de ketels die in elke Combuis vier, en in het vierkant geschaart zyn; over de Fournuisen, in de daar toegeschikte openingen of ringen: Terwyl 20 Man, met gemeld deeg de bovenwanden der Fournuisen bepleisteren, en zonder ophouden nagt en dag, gedurende drie of vier agtereenvolgende dagen, zoo gestadig wryven, dat de pleistering daar door geheel droog word; — En waar voor zy door den Molenaar of Opzigter braaf onthaald, en 's avonds met 't Ronging-spel vervrolykt worden. — Na 18 of 20 dagen dat de kookketels ingezet zyn, worden de Molensteenen, (die geduurende dat 't maalwerk stil stond, uit hunne spillen genoomen waren,) weder opgerigt, en door den Toekan Pedatie, (een werkman, wiens zaak 't is de karren en alle de houte gereedschappen tot den Molen, en den Landbouw behoorende, te onderhouden,) neffens elkanderen opgezet, waar voor hy 5 Rds geniet. — Dit pleeg met zeer veele bygelovige plechtigheeden te geschieden, waar van slegts tot een staaltje by breng, 't nog werkelyk

stand-

standhoudend gebruik by den aanvan van 't malen; wanneer de Mandoor Bor rong, (een der hoofdbediendens, du genaamt om 't opzigt, dat Hy over ' kappen en malen van 't Zuikerriet ge lyk over 't vuurstoken heeft,) een le vendig wit hoentje tusschen de steene laat doorgaan en vermorselen, tot ee offerhande aan de boze geesten, die ' maalwerk anders naar hun denkbeel verhinderen zouden; — En hoe zee men dikwyls genoodzaakt zy, teege beeter weeten aan, dit Volk hier i toe te geeven, om dat ze anders be zwaarlyk en niet dan met weerzin, to hun werk te krygen zyn, zoo is 't m nogtans op mynen Molen mogen ge lukken, deeze en veele andere super stitieuse gewoontens, met een ge wenscht succes te weeren, zo dat z ziende, dat 't my, in weerwil van he veronagtzamen deezer plegtigheede wel ging, tot erkentenis van de dwaas heid hunner vooroordeelen wier den gebragt. —— Ondertussen is dez ceremonie niet min kostbaar dan 't t vooren gemeld onthaal; want behalve een buffel, eenige gantings ryst, e wat geld aan den Mandoor Borrong, o zyn volk dat hy ter verrigtinge van werk in zyn kring, aangenomen heeft te vergasten, geeft men op dien tyd

aa

aan alle de Chineesen op den Molen bescheiden, mede een tractement met 't Rongingspel of Wayang Coeliet, of wel die beiden te gelyk: — Waar meede zomtyds wel drie tot vier dagen worden doorgebragt, 't geen alles ten laste van den Moolenaar geschied, en dus tot bezwaar van de Zuiker Cultuur. — Den vierden of vyfden dag, gaan de hoof- plant- en riet-kappers naar 't veld, en verrigten als dan 't werk, om voeder voor de maalbeesten, Plantlooten tot eene nieuwe aanplanting, en Zuikerriet ter maling te haalen. — 't Riet word twee dagen agter elkanderen, tweemaal 's daags in den Molen gebragt, tot dat alle de vier hoeken van den zelven vol zyn: — Op den derden dag na de kapping van 't Riet, gaan de Mandoors aan 't werk, — 't Riet word by de steenen aangedragen, en gaandeweg 'er tusschen gestoken: — Middelerwyle dat dezelven, door twee Buffels, voor eenen houten boom, ter lengte van 11. à 12. voeten, die aan 't spil van een der steenen, met eenen yseren ring vastgemaakt is, gespannen; en door eenen dryver aangezet, in beweging gebragt, en dag en nagt, zonder verlet, dan alleen wanneer men de Buffels verwisseld, gehouden worden. — Op deeze wyze word 't zap uit 't Riet geperst, en ontfangen

in een gat, beneeden de fteene
grond, waar aan een houten l
hegt is, die 't zelve naar 't koc
in eene groote tobbe van 18
hoog, en wyd 4½. voet midd
voerd, welke tobbe eene qu
van 360. kannen vogt kan be
Hoedaanige tobben twee neff
kanderen, zodanig beneeden de
geplaatst zyn, dat 't fap gem
daar in aflopen kan: — Na dat
veel Riet afgemalen heeft, d
eene helft of twee derden va
dier tobben met fap vol geloo
word 't reeds eens gemalen R
malen, en zo al 't overige fap
geperst, dog wyl 't Riet nu zy
vigheid verlooren heeft, en te
worden is om zig voegzaam t
behandelen, zo geschied dat do
del van een hout werktuig, ju
de maalfteenen gehangen, 't v
gedaante heeft van een Trian
flooten binnen fes zyden en 't w
midden een vierkant gat hee
omtrend 3. tot 5. duimen midd
waar door de eenmaal gebroc
geperste Rietftokken, anderm
fchen de fteenen gebragt, door
en van dezelven doorgetrokken,
uitgeperst, en de fappen a
ren in die zelfde tobbe gele

den. — By 't vol lopen van eene derzelven, is de taak voor één ſpan Buffels afgedaan, dat nu vermoeid door een ander vervangen word, 't welk dan ook eeven zo veel Riet moet afmalen, om de andere tobben op gelyke wyze als de eerſte te vullen.

By elke tobbe van dit ſap, word een quantiteit van 2. Ponden, iets meer of minder drooge kalk gedaan, en onder de ſappen om dezelven te zuiveren, geroert. — Wanneer de beide tobben vol zyn, worden ze door een buis in de twee der agterſte kookketels geledigt, en weeder als te vooren met nieuwe ſappen aangevuld, dewelke in de twee voorſte kookketels gebragt, en de vier ketels dus alle gevuld zynde, verrigt de vuurſtoker zyn werk, ſteekende de brandſtoffen in twee der fournuiſen te gelyk in den brand, om des te ſpoediger den vereiſchten trap van hitte te hebben.

Onder 't koken dezer ſappen, word met malen voortgegaan, tot dat 'er nog voor vier tobben uit 't Riet geperst is, dat allengskens by de kokende ſappen word gedaan. — Middelerwyl de Zuikerkoker 'er van tyd tot tyd, wat kalkwater inwerpt, en de [illegible] op

opborrelende onreinigheid 'er van schuimende dezelve in een to schept, iets vlakker en kleinder dan eerst beschreevene, en dewelke toe expres in eene ruimte, tussc de vier ketels geplaatst staat. — Al vogt van één der ketels ruim half kookt is, schept de Zuikerkoke zelve over in een groote en by den gang van 't kookhuis geplaatste ku agtervolgende 't verkoken der over sappen tot denzelfden graad, en mede op dezelve wyze handelen tot dat hy aan 't laatste komt, 't w hy iets meer dan 't andere verkoo om reede die zo aanstonds gemeld te worden, en 't geen men desweeg ook in een ketel doed, die naast kuip in den grond staat, waar m de de eerste koking van 't geene n een Combuis, of voor een halven M len noemt, ten halven verrigt is. — T wyl voor de andere Combuis, 't z de word gedaan, door middel van anderen in 't Molenhuis staande kete en eenen anderen Zuikerkoker, ook een andere ploeg van malers vuurstokers heeft, dan de vorige.

Onder het verrigten van 't werk v deeze tweede Combuis, staan vo schreeven half gekookte Zuikersap

te koelen, en te klaren; waar mede den tyd van 26. ja zomtyds 30. uuren word doorgebragt, dat is, zo lange als 't werk voor de andere halve Combuis moet geschieden: (Want de eerste kooking noemt men 't werk van een halve Combuis, om dat 't werk van eenen Molen, dan ten halve verrigt is;) waar na dezelve tot Zuiker worden verkookt. — Dog alvorens tot dit onderwerp over tegaan, zal ik reede geeven, waarom tot 't malen van 't Riet, en half verkooken en koelen der sappen voor één Molen, 26. tot 30. uuren nodig zyn, en of zulks in geen minder tyd zoude kunnen geschieden.

Verscheide Molens hebben door proeven doen zien, dat dit alles binnen 24. Uuren kan verrigt worden; dog daar toe moeten verscheidene toevallige en werkdadige byzonderheden te zamen vloeijen, te weeten, — Een goed gewas van volsappig Riet en lange stokken, — geduurige aanvulling van versche Buffels om te malen, — en eene nauwkeurige oplettendheid van den Karremaker, dat de maalsteenen wel staan en gemakkelyk draaijen: Het eerste hangt af van de wyze schikking der Voorzienigheid, en is derhalven boven 't menslyk bereik, en 't laatste vind in de natuur-

lyk trage, en daar uit voortvloe
de onagtzame geaartheid van 't Ini
werkvolk, eene byna onoverkóme
zwarigheid, zo dat dit alles, en al
te gelyk te hebben, zelden 't gev
der meeste Zuikermolenaaren.

'T ZUIKERKOKEN.

Het eerste half verkookte Zuiker
water, dat gekoelt en geklaart is, w
uit de kuip geschept in twee
vooraanstaande kookketels van de
ste Combuis; terwyl de twee agte
gevuld worden, met op nieuws u
Riet geperste nog raauwe sappen,
welke voor een tweede kooksel mo
dienen; — en terwyl de eerste he
tweede of laatste koking ondergi
word by de laatste alle de bezonl
sappen van 't afgeschuimde, en
de grondzetsels van 't reeds gekoo
en geklaarde gedaan: 't geen nu an
maal gekookt word na het zelve al
rens door eenen groven linnen do
over twee wyde manden, even buit
kookhuis gespreid, doorgezypt te l
ben.

De half verkookte sappen dan in
twee voorste ketels, worden tot
Zuikerweezen gebragt, voor al in
dier ketels, die naast den ingang

't kookhuis ingemetseld zyn; waar uit dezelve worden overgeschept in een staale pan, die op een losse houte schraag geplaatst is, en daar uit weder met kleine tobben overgedragen, in van aarde gebakken potten, van een kogelvormige gedaante, hoog 26., en boven wyd, 20. duimen, die binnen elke Combuis teegens de zywanden gereed staan, en welke potten aan 't beneeden of spitse einde eene kleine opening hebben, waar in proppen van uitgeperst Riet gemaakt, gestooken worden, om als de Zuiker daar in uit de ketels over geschept word, 't uitloopen voor te komen, maar daar na als dezelve door 't koelen tot eenige consistentie komt, van onderen vryheid te geeven, aan de nog overgebleeven wateragtige of stroopdeelen. — Dog eer men deeze potten tot 't inneemen van de Zuiker besigt, worden dezelve alvorens in eenen, in 't kookhuis gemetzelde en met water gevulden bak gelegt: eensdeels om dezelven te zuiveren, en anderdeels om door de vogtigheid welke ze daar door aanneemen, 't kleeyen van de Zuiker te beletten. — De vulling deezer potten geschied meede niet in eens, maar van tydt tot tydt in vier keeren, door middel van kleine tobben,

ben, gaande agt van dezelven, iets meer of minder in een pot; dog tusschen beiden moet de Zuikerkoker, telkens dat 'er op nieuw Zuiker word ingestord, dezelve wel door roeren, tot dat de pot geheel vol is, zo dat alles onder een komt; vervolgens laat men ze dus gevuld, nog 24. of 30. uuren in 't kookhuis staan, om te stollen. — Ieder half kooksel, dat is, 't geene dat met vier ketels, uit agt tobben sap gekookt word, geevd van 7. tot 10. dog zelden 11. deezer potten.

'T Verschil der quantiteit Zuiker uit eene gelyke quantiteit Zuikerwater, ontstaat uit veelerleie oorzaken. — In den beginne der maling, dat in de maand Maart of April geschied, is 't Riet met nog te veel waterdeelen bezet, die het in 't regen - saisoen ingezogen heeft; naar mate nu dat 't door de droogte, van die overtollige waterdeelen ontheft word, verkrygt 't meerder Zuikerdeelen: — de gesteldheid van den grond contribueert meede niet weinig hier toe; want is 't dat die te vet is, dan zuigt 't Riet insgelyks meer waterdeelen in, dewelke alle door 't koken moeten worden opgelost. — Ook ontstaat zulks niet zelden, uit de

onkunde en onoplettendheid van den Zuikerkoker, wanneer deze te veel kalk onder 't Zuikerrietwater doet, of onder 't schuimen te veele vogten wegwerpt. —— Waarom alles wat in de maanden Juny, July en Augustus gemalen en gekookt word, eene grotere quantiteit Zuiker geeft dan voor en na dezelven. — Immers tegens het einde van de maand Augustus, in September en October geven de kooksels weder minder Zuiker, om dat de droogte de Zuikerdeelen in 't Riet, tot een te vast lighaam brengt, om 'er van afgevoert te kunnen worden, zo dat dezelven aan 't uitgeperst Riet blyven kleeven; — dog gebeurt het, dat de plantagien in dat Jaargety, met matige regens bezogt worden, dan krygt een Planter die goede Tuinen heeft, 10. potten van yder half kooksel, daar dezelve anders tot 8. dalen.

Dus heb ik tot hier toe alles wat byzonder in 't kookhuis verrigt word aangewezen; maar zal, alvorens tot 't volgende stuk over te gaan, nog kortelyk iets zeggen weegens den omslag van den Molen.

Dagelyks worden 12. tot 16. Buffels gebruikt, om 't Riet tot ieder half kook-

kookfel benodigt, af te malen, en 6. om 't zelve twee maal met karren uit 't Veld aan te voeren; terwyl buiten dien nog tot voeder voor de maalbeesten van een halven molen, één Buffel met een kar, twee keeren Rietloof gaat halen, en een ander voor een vollen molen, uitgeperst Riet met een kar wegvoert.

Van 't Raffineren der Zuiker.

De potten met Zuiker worden 's morgens, door de Zuikerriet-kappers en trekkers, als ze uit 't veld gekomen zyn, ieder pot door twee man uit den Molen voor 't Zuikerhuis gedragen; alwaar een houten paal ftaat, op welken 't een eind van den draagftok, waar aan de pot met Zuiker hangt, gezet word, terwyl een van de dragers, eenen langen yferen priem uit 't Zuikerhuis haalt, en daar meede den prop, uit 't beneden eind van den pot halende, door 't zelve in de Zuiker fteekt, om de Siroop een vryen doortogt te geeven: —— Deze potten worden als dan in 't Zuikerhuis, (dat een groote Schuur is, daar toe principaal gefchikt,) ingedragen; en op leedige tompollongs, (kleindere fterke aarde potten) gezet, welke na 8. of 10. uuren, van de Siroop die

van de Zuiker afloopt, met een paar draagemmers in de bakken of kuipen worden geleedigt, 't geen de Zuiker-raffinadeur dagelyks moet obſerveeren, zoo lang de lekking of afloop duurt. — 'S anderendaags word de Zuiker in de potten, met een yzeren ſchraper, van boven ter diepte van 2. of 3. duimen, opgekrabt en los gemaakt, en dan weder met een ronde yſere plaat, effen en plat geſlagen. — Agt dagen daar na word er modder opgedaan, die men in deezer voegen bereid. — Men neemt modder uit een kuil die de Buffels, (die zig gaarne ter verkoeling in water- en modder-poelen wentelen,) gemaakt hebben, en in welke de modder door 't geſtadig woelen deezer zwaare dieren, byna als een dunne pap geworden is. Deze modder word met wat water, in eenen der twee ſteene bakken, (die daar toe by ſommige Molens voor; toch by anderen agter, maar altoos naby 't Zuikerhuis, in den grond gemetſeld zyn,) verdunt, en onder elkander, by herhaling geroerd, vervolgens met een mand, in een daarnevens ſtaanden bak, doorgezypt; en weder by aanhoudenheid geroert en fyn geklenst, zoo lang, tot dat dezelve tegens den middag, by een ſterken

Zonneschyn opborreld, en in den tend kleine kuiltjes maakt die langsa toeloopen, wanneer men 'er met vinger iets van neemt en 'er op spat. Van dezen aldus geprepareerden m der, stort de raffinadeur, eene qu titeit in de potten der opgekrabde en der effen geslagene Zuiker, ter dil van 1¼ tot 1½. duim, 't welk na verlo van 8. of 10. dagen, de gedaante van dr ge ronde platte koeken verkrygt, uit de potten genoomen, en weg worpen worden; waar na andermaal Zuiker opgekrabt, en weder plat slagen en effen gemaakt zynde, e nieuwe modderpap ter dikte van 1. 1¼. duim daar op gelegt word, welke verloop van 6. of 8. dagen, mede dro geworden, 'er als dan ook afgenom word: waar meede de Zuiker op den M len hare volle bewerking en zuiveri heeft. — Ondertusschen word de roop, die in de tampollongs, uit Zuikerpotten gelekt, en in de daar t gestelde twee onderscheide bakken, kuipen vergaderd is, namenlyk van de laatste modderdekking, gebezi om 'er nader Zuiker uit te koken, 't op zig zelve, dan wel onder en m half verkookte Zuiker; en die van eerste, met Vaartuigen naar de Ara branderyen gevoert.

De Zuiker, die op de hier vooren beſchreeven wyze geraffineerd is, en nu zig tot een koek of brood gezet heeft, naar de vorm van den pot, word by droog weder, 's morgens ten half zeven of zeven uuren, ten getalle van 30. of 36. potten, uit het Zuikerhuis gedragen, onder de voor dezelve ſtaande ſtamploots, en op negentig à honderd groote bamboeſe wannen, of gantsch vlakke manden van 4. voeten middellyn yder, in de open lugt, op vaste bamboeſe banken of ſchragen, nevens elkanderen geplaatst, uitgeſtort; te weten, ieder koek op 3. wannen in gelyke deelen, door des kundigen uit 't Molenvolk verdeelt, na dat men voor af in 't ſtamphuis de onderſte gedeeltens van die koeken die nog nat zyn, 'er van afgekapt heeft, dewelke in andere ledige Zuikerpotten, vast aangeſtampt, gevuld, en nader ter droging in 't Zuikerhuis op tampollongs geſteld worden. — Terwyl de op de wannen verdeelde Zuikerkoeken, door een aantal arbeidslieden in kleine ſtukken worden gekapt, om de droging te bevorderen, — tegen half elf of elf uuren, word de Zuiker in de wannen omgekeert, en by eenen ſterken Zonneſchyn, is ze tegen een, of half twee uuren in den namiddag,

droog

droog en bekwaam om in Canasſer ingeſtampt te kunnen worden; ander moet ze weder in 't pakhuis ingedra gen, en den dag daar aan, of eene anderen, wanneer 't droog weêr is andermaal te droogen uitgebragt wor den, 't geen veel tyd en Zuiker ver ſpild.

Wanneer nu de Zuiker genoegzaam droog is, word ze 'snamiddags tegen een of half twee uuren, voor de ſtamp loots gebragt, en op een hoop uitge ſtort. —— Maar gelyk de Zuiker, neder waards minder zuiver, en door de ſiroop bruiner is dan bovenwaards zo blyft 'er altoos, niettegenſtaande by de eerſte uitſtorting uit de potte ter droging, 't onderſte of bruinſt gedeelte daar van reeds afgezondert was nog een gedeelte over, dat wat ſter gecouleurd is; — Dit onderſte gedee te ſcheid men van 't overige af, e doet 't zelve door 20. à 24. man, me zwaare houte ſtampers, in een groo houten ſtampblok, zoo lang ſtampen tot dat 't poederfyn, en zoo wit a kryt geworden is, vervolgens ſtroo men deeze poeder, over den hoo nog ongeſtampte Zuiker, zoo dat z daar meede geheel overdekt word: -

Wa

Waar na men vyf of ſes Cannasſers, (groote manden van geſpleeten bamboeſen, expres daar toe gevlogten,) ſteld, en die, door den Mandoor der ploegers, alvorens belegt met kadjangmatten, (die van een zeeker zoort van palmbladeren gemaakt worden,) ieder in een vierkante houte ſtelling op pooten, geplaatst worden, die de Cannasſers ter helft van derzelver hoogte inſluiten, en bekwame plaats overlaten voor 3. of 4. man, die zig rondſom ieder Cannasſer op de ſtellingen posteeren, en de Zuiker van tyd tot tyd, onder eene continueele toevoeging, van 10. of 11. pond teffens door de Mandoors, daar in geduurende een paar uuren vast en vol ſtampen, zoo dat vyf à ſes van deeze Cannasſers 30. à 36. potten Zuiker, iets meer of min, in houden: — Dit verrigt zynde, gaan de ploegers teegens half vier of iets daar over, weder naar 't Veld, terwyl ander volk, de Cannasſers embaleeren, en berottingen, en 'er zo de laatſte hand aanleggen. — Dezelve dan tot de leeverantie of vervoer buitenslands in volle ordre gebragt zynde, zend men de Zuiker by bekwame geleegendheid, met meer of minder gemak en onkosten, af, naar dat de legging van den Zuikermolen is. — Is dezelve verre van eene vaarbaare en Steedewaards

lopende Rivier geleegen, dan moet d
Zuiker eerst per as door middel va
karren met Buffels bespannen, me
groote moeite en kosten, tot aan d
Vaartuigen worden getransporteerd
daar in tegendeel, wanneer een Zuike
molen 't voordeel van de Rivier heeft
Hy dezelve met veel gemak en bezu
niging, direct over 't water afvoert.

Hier meede, voor zo verre den om
slag betreft, 't nodige tot myn oog
merk gezegt hebbende, ga ik ove
tot de

Gevaaren welke aan den Zuikerbouw verknogt zyn.

Even gelyk 't geleegen is met een
uitgestrekte huishouding, waar in vee
le dingen en perzonen gevordert wo
den, die de zelve aan meer gevaren va
schade voor den Eigenaar subject ma
ken, dan eene kleine van minder om
slag, zoo volgt ook, dat een Zuike
molen, welks uitgebreiden omsla
tot hier toe genoegzaam aangetoon
is, aan meerder gevaren en schade
bloot staat, dan eenige andere kost
winning of handteering op Batavia
onder welke geene, in deezen opzigte
daa

daar meede, op verre na te vergely-
ken is: — De reede daar van is
hier in gelegen, dat, daar veelerlei din-
gen gebruikt, en verscheide zaken af-
gedaan moeten worden, dewelke alle
door den Eigenaar zelve niet kunnen
worden bygebragt en verrigt, hy ge-
volgelyk genoodzaakt is, zulks toe te
vertrouwen aan menschen, die door
geen betrekking van eigendom, tot die
naauwe zorge, waakzaamheid, yver
en zuinigheid aangezet worden, om
niets te verwaarloozen of nodeloos
te verspillen, als wel den Eigenaar
zelve: — Steld men nu, dat zelfs de
minst uitgebreide huishoudingen, ge-
vaaren en schaden onderworpen zyn,
zo valt 't ligt na te gaan, dat 'er in den
ruimeren kring, van de Zuikerteeld
en dies aankleven, daar zo veele meer-
dere en mindere hoofden, en geringe-
re bediendens, mitsgaders Buffels en
goederen vereischt, en zaaken moeten
afgedaan worden, ten nadeele van een
principaal veel verwaarloosd, en ver-
spild word, zo uit trouwloosheid, on-
kunde, yverloosheid, kwaadaartigheid,
als door andere onaangename toeval-
len meer. —— 'T Geen ik wat nader
zal betogen.

.- Aanwyzing der Gevaren.

De hoofdbedienden der aanplanting bestaande uit een groot Mandoor, e een Mandoor over de ploegers; en arbeidsvolk, dat ze onder zig hebben zamenspannende met een waronghou der of kramer, die men tot gerief va 't volk, weegens de verre afgelegenc heid der Molens, wel verpligt is to te laaten, of met een of meer Ja vaanse Mandoors; dan wel met de ge meene Boijangers (huurlingen) e met de omstreeks der Molens woner de Chineesen, en Javaansche Lanc bouwers, of met den Yfersmit van de Moolen, hebben alle gelegendhede genoeg, om met yder afzonderlyk of met verscheidenen gecombineerd langs verschillende weegen, en doc veelvuldige middelen, den alleropIe tendsten Molenhouder te bedriegen, e te benadeelen; 't zy door den Plant meer lootjes aan de gemeene arbeide te doen uitdeelen dan door hen ve dient zyn; (Welke lootjes hen tot b wys van den verdienden dagloon ve strekken, en desweegens door d Waronghouder, altoos gelykwaard met Courant geld aangenoomen wc den;) — dan wel om den Smit voor e onderling overeengekomen douce

ve

veel geld te doen winnen, met het her-
ſtellen van yſere Landbouw - gereed-
ſchappen, of vernieuwen en aanmaken
in ſteede van de geenen die zy door ver-
zuim, moedwillige veronagtzaaming
en baatzugt hebben laaten bederven
of gebroken, en dit heeft mede
plaats by de yzerwerken, die in, om,
en by den Molen gebruikt worden. —
By voorbeeld, de Smit, heeft maar
een der Javaanſe Buffeldryvers in den
Molen., een paar dubbeltjes in de hand
te ſteeken, om de trekbeesten, die de
ſteenen ronddraaien te doen ſpringen
of te rug trekken, waar door een krom
yzer, dat den trekboom aan 't ſpil vaſt
houd, terſtond aan ſtukken ſpringt,
zo dat hy dan gelegendheid heeft,
om een nieuw te maken, dat hem
5. Rds: doet verdienen: en zo heeft
hy voor altoos gelegendheid tot 't her-
ſtellen van vuurhaken en verſchei-
dene andere yzere gereedſchappen,
die in den Molen volſtrekt nodig zyn,
want als hy de vuurſtokers, die alle
verzot zyn op den Amfioen, maar iets
in de handen ſtopt, terſtond zullen ze
daar door in zyne belangen overge-
haald, door een geweldig gebruik dee-
zer inſtrumenten, dezelven tragten te
doen breken: en veele dingen van die
natuur, jagen een planter meenigmaal

in

in nodelose kosten: —— 'Er is in de nabuurschap van een Zuikermolen gee particuliere Opgezetene die 'er zig nie tot zyn voordeel van bedienen kan al was 't maar om versleetene hou te en ysere gereedschappen, (die ze te dien einde altoos maaken by de han te hebben,) onder toevoeging van eeni geld of goed, teegen de nieuwen di op den Molen zyn in te ruilen voor welke versleetene gereedschap pen, de Molenhouder dan genoodzaak is, weeder nieuwen in de plaats t geeven, wil hy dat zyn werk voort gang zal hebben.

SCHADE BY DE AANPLANTING

De kwaadaartigheid en onkunde va een groot Mandoor, die de geheel aanplanting bestierd, en van dien, wel ke het opzigt over de ploegers heeft is alleen genoeg in staat om een mati bemiddelt Zuikermolenaar, in den ty van één Jaar in den grond te bede ven, en zulks kan op veelerlei wyse geschieden, waar van ik eenige staalt jes zal by brengen, dewyl 'er gee een Molenhouder is, die niet 't ee of ander daar van heeft ondervon den.

Wanneer men in een te natten grond, de plantvoiren te diep ploegt, 'er de plantlooten te vlak in legd, dezelven met te veele aarde bedekt, en te vast aantreed, verrotten dezelve, en de Planter word genoodzaakt tot de onkosten, om alle de geplante looten 'er uit te neemen, een nieuwe ploeging 'er aan te besteden; en andermaal aan te planten.

'T Verlopen van eene gunstige plantgelegendheid, en 't verlies der plantlooten, is boven alle de andere onkosten, die daar meede verzeld gaan, de grootste schade. — Terwyl by een tegen overgestelde of al te droge gronds gesteldheid en tyds geleegendheid; de Molenhouder even dezelfde schade te wagten heeft, namentlyk, als in eene min vogtige aarde de plantvoiren te ondiep geploegt, de looten maar dunnetjes met aarde bedekt, en te los aangetreeden worden, en dat ongelukkig daar op, de droogte slegts agt dagen blyft aanhouden; want dan verschroeien de plantlooten, en men is in dezelfde noodzakelykheid als in 't eerste geval.— Dikwils verliest een Molenhouder halve, ja geheele Plantagien, door aanplanting van te oude, of te jonge, of te lang gekapte plantlooten, waar van niets tot volkomenheid komt,

en

en is dan genoodzaakt tot eene
telyke aanvulling, of naar ma
kwaad erg is, tot eene volle aan
van nieuwe looten. — De o
onagtzaamheid, of onverschi
van een Hoofd over de ploege
in 't byzonder groot nadeel t
gen, als de ploeging te na by
plantjes geschied, en daar do
dere worteltjes gekwetst word
door de plantjes kwynen en v
en dit is my nog voor weini
met verscheidene tuinen op
overkoomen. — Een te ondie
ging berooft de planten van het
voedsel tot derzelver wasdom
een te vroegtydige dekking d
scheuten, belet de verdere
ting der jonge looten; terwyl 't
uittellen daar van; veele plant
de hitte der Zon doed verze
Eene volle aanplanting voor
len, kan enkel door 't gebruik va
mist geheel en al bedorven
voor al wanneer de droogte in
jaar te vroeg begint, en in 't
lange aanhoud. — Zoortgelyke
hebben meenige Molenhouders
den Ryxds: doen verliezen; wa
Jaar 1785. zelfs verscheidene
telykste ondervinding hebben;
myne aanplanting op *Tjikokol*,

van den huurder van de Molens teegen over *Srlapadjan*, leveren 'er dadelyke bewyzen van op. —

Buiten alle opgenoemde desastres, loopt een Molenhouder gevaar, van een aanzienelyk gedeelte zyner aanplanting te verliesen, wanneer de regens in 't najaar te vroeg en aanhoudend vallen, en in 't voorjaar te lang blyven duuren; want daar door word men belet, eene volle aanplanting te doen, en 't beplante volleedig te bewerken; en geschied dit niet, dan zyn alle de gedaane moeiten en onkosten, tot 't beplanten van Zuikertuinen, voor dat Jaar te vergeefs en onherstelbaar verloren, nademaal dezelve dan ook onvoltooid, de kwade mousson moeten doorstaan. — Veele Zuikermolens, in 't Westerquartier van Batavias Ommelanden, zyn dit Jaar de droevige exempelen van de schade, welke eer te vroegtydige en strenge regen-mousson, (die jongst al vroeg, in 't naja van Ao: 1784. begon, en tot in maand Maart van dit Jaar 1785. he aangehouden,) aan de Plantagien k veroorsaaken: Want daar door i uitgestrekte Velden, die voor t Molens overvloedig beplant waa om 15. of 16. maanden te kunnen

len, zodanig bedorven geworden,
men 'er nu op zyn hoogst 9. of
maanden meede zal behoeven to
brengen. Een te langdurende droog
belet insgelyks 't doen van eene gro
aanplanting; terwyl 't Riet dat in 't vo
gaande najaar geplant is, weinig
schiet, en daar en teegen dat van e
voorjarige aanplanting, voor een gr
gedeelte verzengt: voegd hier by dat
Riet, 't welk in zulk een droog
afgemaalen word, ook weinig Zui
geeft. — Des niet te min, de onkos
blyven bestendig dezelfde, onversc
lig of men een goed of een slegt pl
Jaar heeft; de strydige saisoenen
de Jaaren 1773. en 1775., zyn diesv
gen van ruineuse gevolgen, voor
scheidene Molenhouders geweest.
De bezittingen van de Molenhou
van *Pondok Poetjong*, en *Priegie*,
neevens die van *Batoe Tjepper*,
daar door onder den Sequester geraa
en ik zelv heb in 't laast gemelde Ja
op myne twee Molens te *Tjieledoek*, r
8000. Rds: verlooren: —

'r. Vuur welk misnoegde en kwa
aartige menschen, in 't staande Zuil
riet, ontsteeken, vernield, uitgestre
Plantagien: dit ongelukkig lot t
onlangs, den Chinees TAN TEENKO,

vyf zyner Zuikerriettuinen, op *Pa-rangkoeda*, dewelke hem in twee agter een volgende dagen, aan verscheide hoeken, en elken tuin in 't midden, in brand gestooken wierden. — Op hoedanige wyze, my in 1783. insgelyks verscheide tuinen zyn afgebrand, zonder dat ik eene andere aanleidende oorzaak daar toe kan uitdenken, dan alleen dat ik een los paard, dat in myn jong geplant Zuikerriet kwam geloopen, en daar aan schade deed, een snaphaanschoot met hagel gaf, wyl ik geen ander middel zag, om myn Zuikerveld voor grote ruine te bevryden; althans geen half uur daar na, of myne Zuikertuinen stonden in volle vlam. — Op diergelyke wyze is de Chineese Molenhouder Tsua Tjingsau in Ao. 1782. totaal geruineerd, wanneer het grootste gedeelte zyner aanplantingen in 3. of 4. nagten agter elkander, door den brand zyn verteerd geworden. —

'T Branden dat de Javaanen doorgaans doen, in de maanden Juny, July en Augustus, zo van de hoog opgeschooten, alang alang, (een zoort van Riet,) of de tot gagas (een zoort van Ryst-Velden.) afgekapte bosschen in de nabyheid der Zuikervelden; en 't welk meede geschied, door de

Sla-

Slaven - Koewagters met de alang alang om aan de Koebeesten, gelyk door de Javaanen, om aan hunne Buffels, een nieuwe weide te geeven van de jong uitschietende alang alang, hebben van verscheiden Molenhouders, veele schatten in rook en assche doen verdwynen; veroorzaakt door 't vuur, 't welk door den wind, van de dusdanig in brand gestokene wildernissen, in de Zuikertuinen overgevoert wierd. — Dit heeft my te *Tjieliedoek* in Ao: 1774. neegen Zuikertuinen, waar aan ruim voor 2. maanden te maalen was, gekost. — In 't jongst gepasseerde Jaar zoude ik op myne Zuikervelden te *Babakkan*, geen minder schade, uyt die zelfde oorzaak geleeden hebben, was 't niet, dat myn volk, 't vuur van verre ziende aankomen, deszelvs voortgang belet had, door met allen spoed, alle de brandvattende stoffen, tusschen 't aannaderend vuur en 't Zuikerriet weg te ruimen, en den grond, tusschen deselven met water uit een naastgeleegene rauwa (poel) gehaald, te bevogtigen. — De Heer de Lalongue, heeft in de eerste 7. of 8. Jaaren dat hy zyne Zuikermolens gehad heeft, altoos, dan om deeze, en dan weder om een andere reeden, brand in zyn Riet gehad, en 'er is geen Molen

houder, die niet van de fchade van brand, nu en dan wat geleeden heeft. —

'T Blixemvuur uit den Heemel, fteekt 't Riet ook menigmaalen in den Brand, 't geen my voor ander halve maand geleeden, in een myner Zuikertuinen te *Tjiekokol* overgekoomen is.

En eindelyk, wat door 't vuur niet kan befchadigt worden, gefchied door andere oorzaken, — de in de nabuurfchap van veele Molens, gehouden wordende Koebeesten, van verfcheide Landheeren, regten veelmaals gantfche verwoestingen aan in de jonge plantagien. —— In 't begin van 1784. zyn my drie Tuinen jong geplant, en fraai uitgefchooten Zuikerriet, door een troep Koebeesten van myne naaste Gebuuren, kaal gefchooren; en voor een maand geleeden, weder vier zoortgelyke Tuinen; zelfs te deefer tyd dat ik dit fchryf, is my door dezelfde troep beesten een jonge aanplanting bedorven geworden. — En wat fchavergoeding kan 'er dog al voor verkreegen worden? En langs wat weg is ze te bekoomen? Op eene minnelyke bekendmaaking, en verzoek van dedomagement, langt men op zyn best goede woorden, terwyl een dringender aanzoek, de vriendelyke harmonie ver-

ftoort:

ſtoort: en wie, die maar eenigſints
denkende is, zal zig onderſtaan,
zyn toevlugt tot de pleitzaal te
men? Immers behoord de zelve, v
al van den verafgeleegen Landman
ſchuuwd te worden. — Men mogt
gen, bewaar uwe Velden door om
ningen: dog welke omtuiningen
doogen de plantagien, die ſterk gen
zouden zyn, om beſtand te weezen,
gen een uitgehongerde, en door het
koorlyke groen der jonge Rietplant
uitgelokte troep van dat gulzig Ho
Vee?

Hoe veele bestige, en tot ma
ryp gewordene Zuikerplantagien, w
den 'er al niet beroofd van den v
byganger? Hoe weinig 't ook zy,
kens verliest men een Zuikerplan
en de menigte maakt 't verlies gr
onder de Molenhouderen zyn hier
't meest te beklagen dezulke, we
Molens en Velden in de nabuurſc
van een Basſaar (Marktplaats) ge
gen zyn: want 't geringſte is, 't g
de voetgangers met gantſche dra
ontſteelen; maar ook worden de
de Basſaar, leedig te rug keerende
ſelskarren, na dat de Eigenaars
ne koopwaaren, aan de Marktlie
hebben omgezet, by een Zui
veld komende dat hun gevalt,

der voorwendzel dat ze slegts toeven om te pleisteren, met Zu riet gevuld; 't geen dan uit vrees ontdekt en opgevat te zullen wor zo spoedig en ruuw toegaat, da Planter niet alleen de schade heeft 't geen door hen weggevoerd w maar ook verliest, al 't geene dat te jong is, om gegeeten, of afgem te worden, en daarom door hun Veld agter gelaten is; — de sc hier door veroorzaakt is zo aan kelyk; dat een Molenhouder d ongeluk heeft, daar voor ander maand maalens Riet, in één Jaa reekenen: en wat middel is 'er dog zulks te weeren? zagte weegen b niet, en geweldige ontsteeken den der Roovers, en spooren hun tot aan, welker verschrikkelyke ui king, gelyk reeds is aangeweezen erger is. — Wat schade de mi sprinkhanen, land- of veldmuisen andere ongedierten 't Zuikerriet nen toebrengen, is in de J 1773, 1774, en 1775, maar zeer gebleeken. — Eindelyk de Molenhouders geen minder na door 't hooge water, wanneer d vieren overvloeijen. — In 't laat 't Jaar 1779, en 't begin van 178 1783 zyn 'er uitgestrekte Velden

jong en oud Riet jammerlyk verwc
en dit is geen ongewoon verschyn
maar zulks, en alle soortgelyke er
dere gevaaren, moeten de Zuiker-
lenaaren in hun bedryf, na dat de
leegendheid der Molens en planta
is, de een min en de andere m
van tyd tot tyd onvermydelyk or
gaan: terwyl zy aan mindere toev
heeden, neffens andere Ingezeetene
hunne andere bezittingen insge
bloot gesteld zyn.

SCHADE AAN BUFFELS.

De groote menigte van Buffels d
een Zuikermolen, en wel in geen
der getal dan omtrend hondert st
moeten gehouden worden, geeven c
vloedige gelegendheid aan den
zugtigen Inlander, om dezelven te
len, terwyl 't zwaar werk, dat die
tige dieren moeten doen, beneeve
algemeen gebrek van eene goede w
op byna alle de Molens, voor
drooge Jaaren, en de ziekten c
dezelven in 't regensaisoen, oo
zyn, dat veele, en somtyds meer d
helfte 'er van onbekwaam raken
zelv sterven. — Dit heeft de Eig
van ses Molens op *Cadauong* e
lapadjan, in Ao: 1785: ruim 300.
van die beesten doen verliezen;
geen Molenhouder is dat Jaar be

gebleeven, van een zeer groot verlies derzelven: — Op *Boedjon-Riengiet*, zyn in 't gepasseerde Jaar (1784.) over de 60 gecrepeerd, en ik zelf heb dit Jaar, in de maanden April en May te *Tjikokol*, door zwaaren arbeid en ziekten 48. ſtuks verlooren: en daar 't bekend is, dat op een Zuikermolen de zwaarſte ſoort van Buffels, moeten gebruikt worden, die teegenwoordig ieder 18. tot 25. Rds: kosten, zo is 't verlies van zulk een getal derzelven niet gering te agten.

De Gevaaren van Schade verzellen een Molenhouder ook in 't Huishoudelyke.

Wanneer men op 't getal der werklieden agt geeft, die op een Zuikermolen arbeiden, zal door een ieder die de verſchillende geaartheeden, en gewoontens der onderſcheidene Natien, waar van men zig moet bedienen, maar eenigſints kent, ligt kunnen opgemaakt worden, dat tot derzelver huisvesting, veele gebouwen, behalven de Molen, 't Zuiker-pakhuis, en andere bygebouwen, tot berging van verſcheidene goederen, gereedſchappen, en leevensmiddelen vereischt worden: waar van veele, uit zeer ligt brand-vattende ſtoffen zyn t' zamengeſteld, die des te meer

meer gevaar loopen, door de algem ne onagtzaamheid, die men in de gewesten doorgaans omtrend 't v heeft; zo dat weinige Molens Jaarl van brand in de gebouwen bevryd ven: gelyk de Heer DE LALONG en my zulks in dit Jaar nog overge men is. —— De Heer DE LALONG verloor alle de gebouwen zyner Jav se Boedjangers, (Huurlingen,) e de woningen der Chineese hoofd dienden, en daar by een aanmerk ken voorraad van kostbaare houtw ken, als pedatie - planken, ass ploeghouten, en wat dies meer is, neevens twee staale Zuikerpannen andere yzerwerken, die door den br onbruikbaar zyn geworden.

De schaden die wy door soortgel gevallen lyden, worden door onkun gen in de huishouding der Zuik molens doorgaans minder geagt, ze wezenlyk zyn: want behalve geld, dat tot weeder inkoop der v looren en verbrande goederen, of bo stoffen, moet uitgeschooten word is men genoodzaakt 't planten te stak om in steede der afgebrande gebouw nieuwen te laten maken; en 't ver van tyd, is by verscheidene geleege heeden op een Molen, eene der a merkelykste schaden.

In den Molen zelf, verr gen zig een zamenlo van Gevaren tot na deel van een Mo- lenhouder.

Een onkundig Karrenmaaker gelyk te voren reeds gezegt is, o maalfteenen in den Molen moet c ten, heeft maar de teegen elkander de punten, waar op de fteenen dr niet regt te zetten, of de kegge v ven, niet wel, of te veel aan te om den zwaren arbeid der arme beesten, zodanig te vermeerdere niet alleen de Buffels by de fte onder 't trekken dood ter nede len; maar ook daar door 't uitmak 't Riet zeer vertraagt word. — I ven dat, wanneer de fteenen nie pendiculair ftaan, en niet genoe gefloten zyn, dan de fappen Riet, niet ten vollen uitgeperst den, en men dus hier door een voudig verlies heeft, zo van maal ten, tyd, voortgaande lasten d beidslieden, en inkomsten. —

Wanneer de monden der fourn te wyd gemaakt zyn, en de vl diep gelegt is, verfpild zulks nutt veel hout, terwyl een gebrek v noegzaame ruimte, de kook

door te min of onvoeglyke schikki
der brandstoffen van de nodige hi
berooft, waar door 't kooken vertra
word. — Ook schaad het, wanneer
kalk tot bepleistering der wanden b
ven de kookketels, niet genoegsa
gestampt, of dat by 't inzetten d
keetels de pleistering niet lang genc
aangewreeven is, en dus niet geno
zaam droog en vast geworden zynd
scheuren dezelve door 't veheme
vuur, dat onder de ketels gestoc
word, 't geen lekkingen van 't Zuik
sap veroorzaakt, waar door men
noodsaakt word, tot eene gantsc
vernieuwing van de Combuis, en b
halven deze onkosten verliest men da
meede ruim een maand tyds. —

Een luie Buffeldryver verzuimd d
wils, en voor al in den nagt, de wei
beesten 't nodige voeder voor te le
gen, zo dat ze ongevoerd tot 't zwa
maalwerk komende, zeer traag zy
en dit verliest tyd in de maling; — we
tyd verlies, zo in 't malen, als byzo
der in 't aanplanten, voor een Mol
houder, van grooter aanbelang is d
meenig een zig zoude kunnen vo
stellen; Dog alles op te noemen,
alle deszelvs omstandigheeden, zou
my tot eene verveelende uitbreiding,

lastige herhaling van 't geene ik reeds te voren gezegt heb, brengen. — Met korte woorden zal ik hier nog maar byvoegen, 't verlies van geheele kook-sels met Zuiker, door de onkunde en onagtzaamheid van den Zuikerkooker als hy te veel of te weinig kalk by 't Zuikerrietwater doet. — Terwyl de vuurstoker door eigenbaat tot voordeel, of door traagheid tot gemak aan gedreeven, meer hout stookt dan noodig is, om 'er ten zynen profyte des meer houtskoolen van te kunnnen bekomen, of om de moeite der uitdooving van 't vuur, na 't afloopen van de kooksels van de eene Combuis te ontgaan. —

Schade in 't Zuikerhuis.

Wanneer een modderboer, uit luiheid den modder niet genoegsaam bereid heeft, die men ter zuivering van de Zuiker gebruikt, dan scheiden de daar in zynde waterdeelen 'er zig te schielyk van af, en vloeien te sterk door de Zuiker heen, waar door te veel Zuikerdeelen smelten, en met de Siroop afgeleid worden; ook laat zulks de Zuiker te onrein; en 't is hier door dat de Zuikerkoeken of broodjen, by 't uitstorten zodanig door de Siroop geverwt zyn, dat men genoodzaakt is,

'er

'er een aanmerkelyk gedeelte van af scheiden, 't welk dan door een and malige modderdekking weeder een v lies ondergaat. — En dat is 't niet leen, maar de traagheid van den mo derboer veroorsaakt nog al meer sch de, waar van ik slegts een staaltje by brengen. — 'T is bekend dat deugd der Zuiker in de hardheid haar deelen bestaat, (en niet zo als ve ten onregten meenen in de groothe der korrels,) en dit verschaft d raffinadeur eenen zwaren arbeid, c de oppervlakte van een met beste Zu ker gevulden pot op te krabben; wa om veele van hun, om zig 't werk g makkelyk te maken, die oppervlakt met water besproeien en dus v weeken. — De schade hier uit ontstaa de kan een yder gemakkelyk op ma ken. —

By 't kappen en droogen van de Zu ker, dient de Molenhouder by altoos teegenwoordig te zyn, zo geen schade wil lyden, welke hem do onagtzaamheid in 't kappen kan wo den toegebragt; en wanneer zy te dro gen gezet word, dient hy 'er gestad zyne oogen op gevestigd te houden, dat de uit 't Zuikerhuis, in en uitga de Siroopdraagers, en ander volk

'er om verschillende oorzaaken in moeten weezen, niet telkens eenige stukken ontvreemden. —

Schade in de Congsie.

In 't bestek van 't geen men de Congsie noemt, uitmakende de huisvesting, zo van den Molenhouder, als hy zelfs op zyne Molens woont, als de hoofdbediendens en de gemeene Chineesen, (waar toe ook 't Pakhuis of Magazyn behoord, daar Ryst, Oly, Zout, Bindrottings, Sroomatten, Spykers, Kaijangmatten en verscheide andere benodigdheeden bewaard worden,) moet niets de oplettendheid van den Principaal ontgaan, of hy kan verzeekert zyn, dat een groot gedeelte dezer vereischtens in de ruimte, en dus veel nutteloos uitgegeeven en verspild worden; behalven 't geene door de onderbediendens, Ientings genoemd, gestoolen word. — De ontvreemding van weinige kleinigheeden, die de oplettendheid van den allernaauwstziendsten ontslippen, kunnen zo zeer niet schaden; maar daar 'er op een Zuikermolen een continueele uitgaaf is, doet een aanhoudent versuim groot nadeel.

Dus heb ik de gevaaren der schade, die den Zuikermolenaar, in veelerlei opzigten in den kring van zyn bestuur

ver-

verzellen, voorgesteld, en zal nu
gaan, ter ontvouwing van 't nade
uit gebrek aan Geldmiddelen op
kere bepaalde tyden, hun voo
deezen geldelosen tyd nabylegt.

SCHADE UIT GELD-GEBR

Gelyk in de tegenswoordige g
heid der menschelyke zaamenle
in allerlei standen, 't geld te
representatif is der goederen, al
rieffelykste middel ter vervullin
de tydelyke behoeftens, zo is 't
voor al niet te ontbeeren in zulk
ditien, die door den Koophanc
staan.

Geld is tog de dryfveer, die
menschen tot den arbeid aanze
hunnen nooddruft te bekomen.
geld is 't gereedste middel waa
in den koophandel alles kan ve
gen worden. — Gereed geld is 't
lyk middel, om veele dingen goe
en spoedig te bekoomen. — M
woord, "'t geld is de Ziel van c
gotie.

Uit den hier vooren aangetoond
slag, welke aan de Zuikerteeld,
zelver bereiding verknogt is, vo
tuurlyk, dat men daar toe veele arb
en goederen nodig heeft. — 'T g

de kosten daar van te specificeeren; zal ik uitstellen, tot dat ik die twee hoofdzaaken, ieder afzonderlyk zal verhandelen, onder de hoofddeelen, van dat 'er tot den Zuikerbouw en dies aankleeven,

VEELE HANDEN EN VEEL GELD,

Moeten zyn, terwyl ik teegenwoordig maar in 't algemeen zal voordraagen, wat gevaren en schaden een Molenhouder te wagten heeft, zo hy niet op zeekere bepaalde tyden, met buitengemeene sommen gelds voorzien is.

Die tyden zyn, 't Chineese Nieuw Jaar in January of 't begin van February. — 'T vertrek der Chineese Jonken in 't begin van July. —' T Mahomedaansse Nieuwe Jaar, teegen 't laatste van July of 't begin van Augustus. — En eindelyk 't vertrek der Javanen in December.

SCHADE UIT GELD-GEBREK BY 'T CHINEESE NIEUWE JAAR.

Dit tydperk noodzaakt den Molenhouder tot 't sluiten van de reekeningen der Chineese bedienden, en 't afbetalen derzelven, beneevens een nieuw verschot, 't welk zo veel als handgel is, aan dezulken die de Molenhoud in zyn dienst wil laten continueere

of anderen die hy in zyn dienst
aanneemen: — word dit op zyn
verzuimd, dan kan hy zig verzeekere
voor zyne naastvolgende maaling
anplanting, niet anders dan uitsch
van werkbaasen en bedienden te z
len hebben, dewyl de goede reeds do
anderen aangenomen, en voor 't har
geld verbonden zyn. — Dit articul he
te veel invloed op de belangen v
een Molenaar, om 'er onverschillig o
trend te zyn; — en 't is beeter e
Zuikermolen te verlaaten, dan daar
onkundige werkbaasen en hoofdbedie
den te hebben, wyl de zulke in st
zyn, door alles te verbrodden, e
maatig gegoeden Molenhouder, in d
tyd van één Jaar te ruineeren.

De ruimte van geld in dit tydperk
hebben, is voor den Molenhouder ze
voordeelig, doordien hy als dan g
leegendheid heeft, om van de Chin
se en Javaanse landbouwers, (die
hoofde van den stilstand des akk
bouws, en daar uit, maar princip
uit de dobbelzugt der eersten, te deez
tyd spruitend geld-gebrek,) zig goe
koop van buffels te kunnen voorzie
en wanneer deeze geleegendheid v
zuimd word, dan is hy verpligt,
zyne aanstaande maaling met zwakl
en in 't voorige Jaar door werken

geſloofde Buffels, 't gantſche maalwerk van den aanvang tot 't einde des Jaars, en zo als men ligt begrypen kan, met tragen voortgang te verrigten, weegens den overlast van 't werk, dat naar evenreedigheid van 't minder getal maalbeesten, en derzelver kragteloosheid vermeerdert; alzo dat een aanzienlyk getal Buffels, waar van anders de helfte genoeg zoude zyn, indien dezelve vet en ſterk waren, binnen weinig tyds verdwynen. Ik heb uit gebrek van geld op den regten tyd, den inkoop van nieuwe Buffels in dit Jaar moeten agter wegen laaten; waarom ik ook te *Tjikokol*, zo als ik reeds gemeld heb, in twee maanden tyds 48 Buffels heb verloren. — En niet minder heeft 't gebrek aan goede Buffels deszelvs nadeeligen invloed op de aanplanting; — Wie die maar eenig beſef van de Zuiker-culture heeft, kan 't onbekend zyn, wat ſchrale gewasſen eene ligte grond-beploeging geeft, en dit moet noodzakelyk altoos 't gevolg zyn, indien men met zwakke Buffels werkt. — Zelfs gevoeld men hier van naderhand nog de naweeën: want 't is notoir, dat de ſchrale gewasſen, welke hier uit geboren worden, in 't naast volgend Jaar geringe afmaalingen uitleeveren, en dat dit de ſchade van den Molenhouder

ver-

vermeerdert; 't geen te aanm
is, doordien de zwakheid di
niet toelaat, een uitgeſtrekt grc
vroegtydig te beploegen, er
zuim kan door een naderen in
ſterke Buffels niet herſteld wo
dat eer zig de geleegendheid
preſenteert, de juist geſchil
tyd omtrend verloopen is:
dat zulk een laateren inkoop
na, met eens zo veel geld g
en deeze ſuccesſive aanvu
maalbeesten met ſterke en g
fels, dan ook niet veel hel
want, terwyl men den last va
werk van de zwakke beeste
dert, moet dezelve noodwen
ſterken gelegt worden; dus d
ſterk en fris ze ook zyn, do
wigt van den last, bezwyk
lyk wordende aan de zwakl
deezen t' zamen vergaan; — al
een Molenhouder gevaar, om
gedeelte te verliezen van zy
jaarige aanplanting, die in
woordige moest afgemalen
maar nu op 't Veld verdroo
gaat; waar door, boven 't v
de verſpilde uitgaaf, tot zul
plantig, de Molenaar nog
word met de vrugtelooze c
voor 't afkappen van 't verdo

en 't vervoeren van 't zelve uit de Zuikertuinen.

'T verval van 't algemeene crediet, 't geen 'er anders altoos voor de Zuikerteeld was, heeft in dit Jaar de meeste Molenaars, gebrek aan geld doen hebben, en is ook oorzaak, dat 't maalen op de meeste Molens, traag voortgaat; 't welk door de Heeren Gecommitteerden uit het Collegie van Heeren Heemraaden, die deezer dagen ter opneem van de Zuikermolens afgezonden zyn, en by die geleegendheid inspectie van de maalbuffels genomen hebben, als 't hun gelieft, kan bevestigd worden.

Na voorschreeven tydperk volgd dat van

'T Vertrek der Chinase Jonken.

Dit is 't beslissend tydperk van ruïne voor een Molenhouder, zo hy niet genoegzaam van geld voorzien is.

'T is overvloedig bekend, en door de Molenhouders, dikwyls met groote schade ondervonden, dat de Chineese hoofd- en onder-bedienden, en leverantiers van houtwerken, kalk, steene potten, en andere goederen, zig op dien tyd, met geen uitstel laaten paaijen:

— Zy

— Zy zullen eer geweldige m
ter hand neemen, om betalin
langen, dan eenig uitstel geeve
Alles moet dan niet alleen volda
maar 'er moeten op nieuws v
kingen gedaan worden, aan de i
blyvende bedienden en werk
terwyl de leverantiers van oly
koeken, ook verschot van pe
begeeren: en doet men dit ni
loopt men gevaar, om de be
olykoeken niet in tyds te k
immers niet, dan met de grootst
te, en dan nog wel ruim een
hooger, als ze anders op deezen
bekoomen zyn.

Nalatigheid in de voldoenin
geen men verschuldigt is, niet
maar ook in 't doen van versc
beleening aan de hoofden, o
diendens, en leverantiers ve
hen, en zy neemen daar uit gel
heid tot moedwil, om 't Zuike
den brand te steeken en de Pla
ten halven bearbeid, te verlaaten
de Zuikerkookers en Raffinade
gelyks den dienst weigeren. —Di
is den Chineesen Molenhoude
TEENKO dit Jaar, en TAN S
die *Tjikokkol*, 't zelfde Landgoed
bezitte, had, in Ao: 1782. ov
men. — Zelfs zyn de ten hal

daane aanplantingen van den Heer DE LALONGUE, en van my dit Jaar, door de groot Mandoors verlaaten, eenlyk om dat wy betuigden, hun geen hooger soldy te kunnen geeven, wyl de prys van 't product zulks niet toeliet. —— Dit verlaaten eener ten halve gedaane aanplanting, is van de allernadeeligste gevolgen voor een Molenhouder; want om by zulk eene geleegendheid terstond een ander groot Mandoor in dienst te neemen, (en die 'er nogtans noodzaakelyk weezen moet,) is bedenkelyk, doordien de beste en kundige elders reeds dienst hebben, en de onkundige, die in groote meenigte zouden kunnen verkreegen worden, te schadelyk zyn; ja alschoon men dan toevallig, uit den een of anderen hoek, een goede groot Mandoor aantrof, dan maakt deeze als dan meede gebruik van de kennis die hy heeft, van des Molenhouders verleegendheid, om van hem veel handgeld, en een hooger loon te bedingen. —— En was dit dan nog maar 't eenigste, dat hem door zulk een toeval overkomt, maar 't geen 't ergste van allen is, zulk een nieuw in dienst gekomen hoofdbediende, veronagtzaamt alles uit onverschilligheid, of door een verkeerde ambitie aangezet, vind hy dikwyls goed, moed-

moedwillig alles toe te brengen de aanplanting van zynen prædece zo te verbrodden, dat de zyne, c ſtaat te doen, des te beeter aa hebbe, en door al het nadeel ſchade, welke uit de vorige aan tingen voortvloeijen, aan den keerden aanleg en bewerking, va voorigen groot Mandoor toe te ſ ven, zig zelv ten koste van den P paal, eenen goeden naam te verkr 't is dog een ſpreukje onder hun de aanplantingen van voorige Mandoors, niet anders kunnen a merkt worden dan als ſtiefkind en daarom 'er ook niet meer aan gedaan worden, dan zulks in de b ting der ſtiefmoeders aan derzelve deren gewoonlyk plaats heeft. — vermoogen en uitſtel van voldo in dit tydperk, heeft veeltyds te volge gehad, dat de Zuikerriet-V uit eene laage wraakzugt in den geſtooken wierden, en zulks is der neeſen Molenhouder TJUA TJ SAN in Ao: 1782. en 1783. weed ren; terwyl verſcheide andere M houders, ook niet vreemd zyn zoortgelyke ongevallen.

Na 't vertrek der Chineeſe Jo is 't gevaarlykſte tydperk, voor onbemiddelden Molenhouder.

'T MAHUMEDAANSE NIEUWE JAAR.

Te deezer tyd moeten de Mandoors Borrong, denwelken 't maalwerk is aanbesteed, worden afbetaald, anders weigeren zy 't Riet te laaten kappen en maalen, en 't reeds afgemaalen Sap te verkoken. — Wanneer dit werk maar drie dagen stil staat is zulks van eene alleraanmerkelykste schade, aangezien 't Rietsap, 't welk reeds half verkookt is, beneevens 't afgemaalene, dog nog onverkookte Sap, aan 't gisten raakt en bedervd: — En duurt dit langer dan omtrend agt dagen, dan is al 't reeds afgekapt, en in den Molen ter maaling in voorraad aangebragt Zuikerriet, met 't geene dat op 't veld staat, waar van het loof en de plantlooten, afgesneeden zyn, zo wel 't een als 't ander geheel verlooren. —

De Buffelhoeder, moet meede afbetaald worden, of een buitengemeene groote verstrekking hebben; terwyl de Javaanse Mandoors voor hunne boedjangen dan almeede voldoening eisschen, ten minsten voor een paar maanden arbeidsloon: — Worden hunne begeerten niet voldaan, dan vermeenen zy daar door geregtigt te zyn, om zig te wreeken op den Molenhouder, door hem in zyne onbeslotene bezittingen te schaden,

den, op de reeds voorwaards aa
toonde wyzen. — Eindelyk gebrel
geld te deezer tyd berooft den
lenhouder van een voordeeliger
koop van Buffels, en Houtwerker
gereedſchappen en Buffelkarren.
Hier na volgt de tyd van

'T NAAR HUISKEEREN DER VAANSE BOEDJANGERS.

Dezelve moeten in de maand
cember afbetaald worden, wil me
niet bloot ſtellen, om in drie of
agtereenvolgende Jaaren geen Jav
ſe Boedjangers, tot zyne aanplar
te bekoomen; en mist men daar
dan zullen ze na dien tyd, nim
kunnen verkreegen worden, dan
gen zeer zwaare belooningen aan
Wervers. — 'T verlies dat de Mo
houders geleeden hebben, by
laatſten en jongst geëindigden Oor
heeft hun buiten ſtaat geſteld, or
afbetaalingen op den bepaalden ty
doen, waar door de meeste Mole
deeze twee laaste Jaaren, gebrek
Javaanſe Boedjangen hebben ge
en die ze nog hebben kunnen kry
zyn op een zeer zwaaren prys va
Wervers bekomen: men heeft in
1784. tot 2. Rds: voor ieder Javaa
Boedjang, aan de Wervers mo

betaalen, daar ze anders voor 24. of 30. stuivers te bekoomen waaren; en hoe zeer de ondervinding dezer nadeelige gevolgen, de Molenhouders bedagt maakt, noodzaken hen evenwel dikwils, de op handen staande betaalingen van Molenhuur en Intressen, om de afbetaaling der Javaanse Boejangers uit te stellen, en zig daar door in deze en andere ongeleegenheeden te brengen. —

Aldus heb ik stuks-gewys afgehandeld de gevaaren en de schaden, die een Zuikermolenaar allerweegen, van binnen en van buiten omringen: Weshalven ik tot myn derde voorstel overga, te weeten

DAT TOT DE ZUIKERTEELT VEREISCHT WORD DEN DIENST VAN ZEER VEEL MENSCHEN.

In de eerste plaats komt in aanmerking, een hoofd die 't algemeen bestier heeft; 't zy dat de Principaal zulks zelf is, of een besoldgde die onder de Chineesen Potiar genoemd word: deeze heeft alleen de Cas en is geadsisteert van,

Een Schryver die pertinent boek houd, van alles wat inkomt en uitgaat, met dies kostende; van de besoldingen al-

dier bedienden en de verstrekkin[g] die aan dezelven gedaan word[t], hoofd voor hoofd, ieder by [een] aparten post in 't boek: daar by te[n] formeerende de generale Cassa-, Winst-en-Verlies-Reekeningen; [...] vens Memorien der Restanten; — [...] draagt zorg en is ook alleen aansp[re]kelyk, voor 't hout en den kalk, we[lke] op den Molen gebruikt worden [en] ziet toe, dat daar altoos een [ge]noegzame voorraad van zy. — Dage[lyks] moet hy alle de Zuikerpotten besc[hry]ven, aanteekenen 't hoeveelste ko[ok]sel, door welken Zuikerkooker [ge]kookt, en hoe veel potten [het] kooksel afgeworpen heeft. — Hy m[oet] van derzelver indraaging in 't Zui[ker]huis, en de uitdraaging ter droog[te] Contra-boek houden; en by 't af[geven] van Zuiker en Siroop, altoos ge[...] briefjes meede geeven. — Den e[...] van Zout, Ryst, Steenen, Pot[ten], Pannen, Houtwerken, Kalk, Bind[...] tings en Stroomatten aan de leverant[en] doen, na alvorens daar van ke[nnis] aan den Potiar gegeeven te hebb[en]. Wordende hem een Cachet, onde[r de] benaaming van 't klein Zegul van [den] Molen, toevertrouwd; waar meed[e hy] de eisschen en brieven merkt, e[n]

de leverantiers aanneemelyk maakt. — Terwyl 't groot Zegul, waar meede de Geld-eisch geschied, alleen in handen van den Potiar is. — De Schryver moet ook om den anderen dag, de uitgegeeven lootjes aan de gemeene Chineese arbeiders en Javaanse Boejangers, inneemen en derzelver getal op een Cedultje onderscheiden noteeren den arbeidsloon van een Chinees voor een maand op 30. en die van een Javaan op 31. dagen; en dit geschied met merken in deezer voege; men neemt een boek, waar in op elke bladzyde, de naam van een gemeenen arbeider geschreeven staat, en teevens wanneer hy in dienst is getreeden, 't zy Javaan of Chinees; alleen met dit onderscheid, dat indien 't een Javaan is, dan ook daar by bekend gesteld word, van welke troep hy is, onder wat Mandoor hy staat, en hoe veel Ryst en Contanten hy genooten heeft: op even dezelfde wyze beschryft men een strook papier, dat men in de lengte vouwt, op 't boek legt, en met een Cachet, dat in roode verw gedopt is, zodanig stempelt, dat de helft van 't afdruksel van 't Cachet, op 't boek, en de weederhelft op 't strookje papier agter blyft; en alzo op

bei-

beiden een teeken laat: Zodanig br
je word dan aan de arbeiders ui
deelt, dewelke op die wyze, alle
verdiende daggelden, om den ande
dag, (onder te rug gave der lootj
die ze dagelyks ontfangen,) van
Schryver 'er op laaten drukken, zo
zy niet alleen daar by altoos zien k
nen, maar ook een voldingend be
in handen hebben, van 't geene zy
den Molenhouder te voren of
agteren ſtaan: Terwyl deeze uit
boek ook altoos weeten, en beſliſſ
aantonen kan, hoedanig de reeken
van een iegelyk zyner huurlinge
geſteld is, en dus beide in de onn
gelykheid geſteld worden, om in v
ſchil te komen; zelfs niet, in ge
'er een van 't volk, zodanig brie
kwam te verliezen; in welk ge
Hy direct een Copia uit 't boek l
bekomen. — Voorders komt in
derde plaats in aanmerking,

De groot Mandoor die de eer
beſtierder der aanplanting is, en wi
werk 't is de velden aan te wyze
en den opzigter over de ploegers
ordonneeren, op wat manier
die wil beploegt hebben; mits

ders hoe diep of vlak de plantvoiren gemaakt, en hoedanig in elken reeds beplanten tuin, moet geploegt worden: Ook ordonneerd hy, na ingenomen advis en ontfangen last van den Potiar, den Mandoor Gabee, dat is die 't opzigt heeft over de Rietkappers, trekkers, maalers, vuurstookers &a:, welken tuin afgekapt moet worden; en zend als dan in den door hem den Mandoor Gabee aangeweezen tuin, zyn eigen werkvolk, dat bedreeven is in 't kappen der plantlooten, en laat die door ander volk in manden brengen, ter plaatse daar dezelve moeten geplant worden: en na dat, gelyk reeds bevorens by den omslag gezegt is, deeze looten voor af van de schillen, waar meede ze bekleed waren, gezuiverd zyn, op elken voetstap twee, dan wel een à twee, in de geploegde voiren werpen; voorts bezorgd hy, dat andere dezelven planten. — Hy gelast ook ter gepaster tyd, den opzigter over de ploegers, om met zyn volk de Olykoeken te laaten klein kappen, en voegd 'er twintig man van zyn troep, of zo veel hy nodig oordeelt by; welke Olykoeken op zyn bevel gehaald en gebragt worden, ter plaatse welke hy aanwyst. —

Ook

Ook regeld hy de quantiteit daar
by ieder plant, en eindelyk zorg
nog, in de huishouding van den
len, dat ieder zig tot zyn werk
geeve, en doe wat moet ve
worden; waar toe hy 's morgens, c
na vyven of om half ſes uuren, o
koper bekken ſlaat, en 't volk tot
arbeid oproept; gelyk hy dit
's middags om een of half twee u
doet, alleen ſchikken de Mand
over de Ploegers en Rietkappers
dit opzigt zig niet naar hem; maa
gaan 's morgens altoos een half of
quart uurs vroeger naar 't veld;
'snademiddags gaat de Mandoor
bee, gelyktydig met den groot l
door uit, terwyl de Mandoor
de ploegers met zyn volk, meed
zelver tyd hun werk hervatten
wanneer de groot Mandoor 's mic
tegens half elf uur, uit het veld t
komt, dan houden alle de arbei
om en by de huishouding van den
len, meede op met werken. —
groot Mandoor 's middags te hui
koomen zynde, ſlaat om den anc
dag, op een trom, om 't volk a
duiden, dat ze Ryst kunnen ha
en hun lootje teegens merken op
ne briefjes inwisſelen. — De l

reguleert zig meede dagelyks, naar de t' huiskomst van den groot Mandoor, om dan op de trom te ſlaan, en het volk ter ſchaft te roepen, dat gemeenlyk een half uur, na deszelfs t' huiskomst geſchied. — De groot Mandoor doed 's avonds, als hy met zyn volk uit het veld komt, (dat hy voor de wooning van den Potiar ſchaard,) aan dezen rapport hoe veel manſchap onder hem gearbeid heeft; waar na hy van den Potiar, zo veele lootjes ontfangt als 't opgegeeven getal bedraagt, en aanſtonds aan de geſchaarde meenigte uitdeelt; terwyl hy onder 't uitdeelen gevolgt word, van een Jenting of eerſten onderbedienden in de huishouding van den Molen, die een kruik met lamp-oly in de eene hand, en een klein dopje met een ſteel in de andere heeft, met welke kleine maat, Hy aan ieder Boedjanger die op dien dag gewerkt heeft, zo van den groot Mandoor, als aan de Mandoors der ploegers, en de geenen die onder hun gearbeid hebben, een kleine quantiteit Oly toemeet, en na dat de groot Mandoor, de lootjes uitgegeeven heeft, begeeft hy zig naar de Rivier om te baaden, en by zyne terug komst in de Congſie, ſlaat de Kok weder op de trom, om het volk tot

ſchaf-

schaffen te roepen: — Onder en i
afloopen der maaltyd, doet hy aan
Potiar, in tegenwoordigheid van
Schryver, Ploeger Mandoor, en M
door Gabee, verslag van zyne ve
tingen, en word daar in gevolgt van
Mandoor Gabee; terwyl 'er als dar
zamentlyk beraamd word, wat 'ei
den volgenden dag te verrigten st
want in alles, moet het advis en b
van den Potiar ingenomen en g
serveert worden. —

Daar na gaat ieder zyn's weegs;
geene der Hoofdbedienden, mo
zig van de Congsie verwyderen, of
ten het bestek van de huishouding
den Molen gaan, zonder voorke
van den Potiar. —

'S Avonds teegens 9. uuren, slaa
groot Mandoor, weeder op een k
per bekken, tot een teeken, dat
geen passagie zonder ligt, by en
den Molen gedoogt word. —

Voorts is de groot Mandoor
antwoordelyk, voor de gereedscl
pen die tot zyn departement bel
ren, en alzo ook ieder Mandoor
't zyne. —

Volgens deeze en de volgende

schryving zyn de huishoudingen, van alle de Zuikermolens alhier ingerigt, en deeze regel word ook by allen stipt geobserveert. — De minste afwyking hier van voorspeld niet veel goeds, en duid doorgaans aan, of des Principaals decadentie, dan wel des Potiars nonchalance en wandevoir. —

De Mandoor over de ploegers, heeft de ploegbeesten, beneevens de ploegen en kromme messen, waar van ieder der ploegeren met één voorzien is, onder zyne verantwoording: — hy sluit de ploegbuffels 's avonds, in een daar toe afgezonderde Kraal op, en houd er den sleutel van; — 's morgens te half vieren, wanneer de Kok op de trom slaat, en het eeten opdist, voor hem en de gemeene Chineese ploegers, roept hy zyne ploegers op, doed de Kraal open, en laat de beesten naar het water dryven: vervolgens gaat hy met dezelven en de ploegers, teegens half vyf of quart voor vyf uuren naar het veld, en verrigt het geene hem van den groot Mandoor geordonneert is, — ten half neegen of neegen uuren komt hy weeder uit het veld, laatende de ploegbuffels in de welde, onder op en toezigt van

een

een paar zyner vertrouwde pl
die ook het oog moeten
op de ploegen, welke meede
veld, by den tuin die men te
gen ſtaat, gelaaten worden; te
de kanasſers in gereedheid bren
in men 's nademiddags de Zui
gedroogd word, zal inpakken
zulks niet behoevd te geſcl
dan knutſeld hy het een
der, het zy dat hy de ploegen h
die maar geringe verbeeteringe
hebben, of iets anders. — 's
dags, wanneer de groot Man
het bekken ſlaat, ſchikt hy zig
volk tot Zuiker ſtampen, of zo
geſchied, dan gaat hy met zyn
horigen de bruggen herſtellen,
binden, of oliekoeken in kleine
kappen. —— Al dit bywerk d
ploegers onder hunne Mandoo
dat 't drie of half vier uuren
is, als dan vertrekken ze wede
veld, ter verrigting van hun
werk, te weeten 't ploegen. —

Met dat de groot Mandoor n
keert, volgt de ploeger M
met zyn troep hem na, l
de Buffels naar het water d
en de ploegen binnen de

dragen en bewaren; waar na hy alle de ploegbuffels teld, in de kraal laat loopen, en die toesluit. —— Als dan komt hy, eeven als van den groot Mandoor en zyn onderhorigen gezegt is, met zyn volk voor de Congsie, daar hy ze schaart, en geeft den Potiar het getal op, die hem daar voor zo veele lootjes uitlangt, als toereikende zyn, dewelke hy onder hun verdeelt; terwyl de Ienting hem navolgt met de olie-kruik, en ieder een maatje verstrekt. —— Wanneer 's avonds op 't bekken geslagen word, roept hy zyn volk by een, om de Buffels voeder voor te leggen, 't welk elk hunner, des voormiddags als ze de ploeg-beesten in de wei los gelaten hebben, daartoe gaat snyden. — Voorts

Een Mandoor Gabee, Deeze heeft onder den Potiar, het bestier over het geheele maal-werk. — Hy gaat 's morgens met de Rietkappers naar het veld, wyst de kappers van 't loof aan, waar ze 't zelve moeten kappen, en verdeelt de Rietkappers in de reijen, die ze hebben af te hakken, draagt zorg dat het Riet wel by den grond, geheel gelyk en horisontaal gekapt worde, op dat door een schuinse kapping, de

ploeg-

ploegbuffels op de ſtronken niet tra
pen, en zig kwetſen en bezeeren
Teffens ook dat de Rietkappers e
behoorlyke quantiteit Zuikerriet, g
ëvenredigt naar de kragten der Buffel
kappen en in den Molen brengen. -
Dat ze het voosſe en de reeds half
geheel verſtorvene en verdroogde Rie
ſtokken, niet met de goeden te gelyk
in bosſen binden en naar den Molen vo
ren. — Dat de Rietkappers ieder vo
zyne trekbuffels, een genoegzaam
quantiteit loof verzamelen, om d
beesten 's middags en 's nagts daar m
de te voederen: dat de looffnyde
daar toe een genoegzaame hoeveelhei
kappen en naar den Molen voeren. -
Hy moet de hoofden der beddingen i
de Zuikertuinen weghakken, e
weegen waar over de Rietkarren g
trokken worden, herſtellen; en all
doen wat maar eenigſints, tot facilite
ring der trekbeesten, kan dienen; -
Hy moet zorg dragen, dat de asſen de
buffelskarren, behoorlyk ingeſmeer
worden. — By eene langduurige droog
te, moet hy de karren om de 8. of 1
dagen, als dezelve van 't veld 's voo
middags t' huis gebragt zyn, naar de r
vier laaten brengen, en die aldaar te
's middags in het water laaten ſtaan

om

om daar door het ſplyten van het hout voor te komen en de kegpennen (ſorokkang genoemd) door 't indroogen der wielplanken niet los raken: — Hy moet toezien en beveelen, zo by dag als 's nagts, dat aan de maalbeesten behoorlyk voeder voorgelegd word: — En wanneer de maalſteenen niet wel ſtaan, moet hy daar van aan den Karremaker kennis geeven, en dit aan den Potiar rapporteeren; — Hy moet zorgen, dat de bak, daar de Zuikerpotten in den Molen, in gelegt worden, altoos met water gevuld zy, — dat de vuurſtooker niet roekeloos ſtooke, en de grondzetzels en het ſchuim, van het half verkookte Zuikerſap, niet weg gedaan worde, voor dat 't zelve geheel droog doorgezypd zy. —— De Fournuiſen moet hy van geringe gebreeken herſtellen, Hy moet 's avonds de in en rondsom den Molen leggende, verdroogde Rietblaaden, verzamelen, dezelven in den brand ſteeken, en 'er by blyven, tot dat ze geheel en al verteerd zyn; —— Hy moet de trekbeesten 's avonds en 's morgens behoorlyk laaten waſſen, en dezelven 's avonds in een afzonderlyke kraal opſluiten, hun voeder doen voorleggen, en 's morgens weder ontſluiten. —— Zo 'er een van

de

dezelven gestolen word, of dat ze elkanderen door stooten kwetzen, dan moet hy 't verloorene of beschadigde aan zyn Principaal vergoeden; Dog wanneer zulks voor 't bekkenslag, ('t welk 's avonds omtrend ten negen uuren geschied,) komt voor te vallen, dan is niet hy, maar de Mandoor Borrong desweegens aanspreekelyk.

Nu volgd een Karrenmaker wiens hoofdwerk is, de maalsteenen in een goeden staat te houden; — Hy moet 't minste gebrek daar aan terstond herstellen, by nagt zo wel als by dag; — De Buffelskarren, Ploegen en Vaatwerken onderhouden; — Alles moet direct en zonder uitstel geschieden; de schaakel van 't werk, waar meede 't een aan 't anler verbonden is, lyd geen den minsten nbreuk. — Is hy onpasselyk of ziek, iy moet zorg dragen, dat een ander het voor hem doe: — Andere zaken kunnen nog wel eenige verschuiving veeen, dog die van een Karrenmaker in net geheel niet. — Voorts heeft hy alle de houtwerken, tot de maalsteenen, karren en ploegen toe onder zyne beheering en verantwoording. —

Hier by komd een Smit, deeze moet alle de yzere gereedschappen ten gebruike van den Molen, nieuw ma-

maken, en als 'er iets aan manqueert herftellen. —

Een Hoofd - Buffelwagter, dat altoos een Javaan is, heeft alle de maalbuffels, welke tot 't maalwerk gebruikt worden, beneevens die welke ter waar loopen, onder zyn opzigt en verantwoording; terwyl na de maaling tyd, ook die welke 't Riet trekken, onder hem gefteld worden: — Hy moet voor dezelven zorg dragen, dat ze op de beste weide geleid worden: — Wanneer een derzelven ziek is, moet hy daar van in tyds, aan de Congfie kennis geeven, en zulks gedaan hebbende, is hy buiten aanfpraak voor de gecrepeerden: alleen brengt hy dan, den met 't teeken van den Molen gemerkten hooren, in de Congfie, waar voor de reekening zyner adminiftratie gecrediteerd word; daar en teegen moet hy voor alles, wat verlooren gaat, betaalen; voor een zwarten Buffel 15. en voor een witten 10. Rds: — Overigens heeft hy met niemand anders te doen of uit ftaande, dan met den Potiar alleen. —

Twee lentings: deeze menfchen moeten alles verrigten, en doen verrigten, wat in de Congfie, den Molen, en de bygebouwen te doen valt. — Ze moe-[illegible] ten

[illegible]

ten boodſchappen doen, Ryst en (
verſtrekken; — By 't droogen
Zuiker, dezelve uit draagen, ſtort
en kappen; nu en dan in de Z
kertuinen gaan, 's Nagts de wagt h
den, van alles wat voorvalt ken
geeven aan den Potiar; — Kort o
hunne bezigheeden ſtrekken zig tot
les uit, waar toe de Potiar goedvi
hen te emploieeren. —

Twee Mandoors Borrong, aan w
voor een vast geld, by elke ma
maalens, 't geheele maalwerk aan
ſteed word; waar toe ze de vlge
perſoonen moeten bezorgen. —

Twee Loofkappers en voerde
voor de Maalbuffels.

Twaalf Rietkappers en trekkers.

Ses Rietmaalders.

Een Waterdrager.

Een Vervoerder van 't uitgeperst
afgemalen Zuikerriet. — En wiens p
't meede is, om de maalbeesten in
Molen voeder voor te leggen. —

Vier Vuurſtookers, of in 't geh
26. man, behalven, nog

Een Mandoor Gabee over hun. — Deeze Mandoor staat meede onder betaling van de beide Mandoors Borrong, en moet 't vermoeid en ziek geworden volk onder hen, suppleëeren met andere gezonde en frisse manschappen. — Voorts staan de vuurhaaken en trek-Buffels onder verantwoording van de Mandoors Borrong: wat van dezelven in het gebruik verlooren gaat, moeten zy betaalen: dog voor de gecrepeerde Buffels, zyn ze niet aanspreekelyk. —

Twee Chineese Zuikerkookers, welke niets doen buiten 't geen de benoeming van hun dienst uitdrukkelyk te kennen geeft, dan alleen de potten, daar de Zuiker in komt, van het Zuikerhuis te haalen, en dezelven van boven, met bamboese hoepels te omleggen; dan waar aan ze ook genoeg hun werk vinden. —

Een Zuiker-Raffinadeur, meede uit de Chineesen, verrigt 't werk, van de Zuiker te zuiveren, zo als ik te vooren beschreeven heb. —

Een Chineese Canassermaaker, die de bamboesen tot de Canassers splyten, schoon maaken, en zo wel groote als kleine Canassers en manden, om Rietplanten in te draagen, maaken moet.

Een

Een of twee hoofden over de Hou kappers en trekkers. — 'T getal de zer hoofden verſchild, naar den afſtar der Bosſchen van de Molens. —

Twee Joeragans of Stuurlieden, o de Zuiker en Siroop, naar de Stac met Vaartuigen af te voeren. —

Een Kok wiens werk 't is, 1 naaken dat de Chineeſe Hoofd- e Onder-bedienden, benevens de g neenen, alle ogtends ten vier of te half vyf, 's middags ten half twaalf, e s avonds ten zeven uuren, ſpyze hel en, dewelke hy hun afzonderlyk o liſt: terwyl hy den tyd van ſchaffe anduid, door op een trom te ſlaan. -

Een Toekan Warrong, die allerl oorten van leevensmiddelen, en gepr pareerden Amfioen verkoopt; — Deez ontfangt de lootjes die men aan de g neene Boedjangers uitdeelt, en gerie re daar voor, eeven als voor Contar e betaaling; welke lootjes hy ieder ha re maand, of ook wel in de maan ens, teegens Contante voldoening an den Molenhouder terug geeft. - Voorts heeft hy ook 2. of 3. Chineeſ bedienden onder zig. —

Vyf gemeene Chineeſe arbeiders maar onder doorgaans twee tot den troe

F de

der ploegers, en de drie anderen, tot dien der aanplanters behooren: — Deeze worden gemeenlyk door den groot Mandoor gebruikt, om de plantlooten te snyden, dezelve in de voiren te werpen, den mest en Oliekoeken by de plantjes te doen, en al 't voornaamst, beleid en spoed vereisschend werk, in de aanplanting te verrigten. —

Vyftig tot vyf-en-vyftig gemeene Javaanen, die in de tuinen werken, waar onder ook zyn die biebiet (plantlooten) kappen, schillen, draagen, en in de voiren werpen en planten: ook worden deeze tot alles gebeezigt, wat in de Zuikertuinen te doen valt. —

Vyf-en-twintig of ook wel agt- en twintig Javaanen, tot 't ploegen en Zuiker stampen. —

Tien, ook wel twaalf Javaanen, die 't huiswerk doen, met alles wat by den Molen te verrigten is; als, Zuiker kappen, droogen, hout op stapelen, en wat 'er al by zo eene omslagtige huishouding te doen moge vallen; waarin men nooit behoeft verleegen te zyn, om 't opgenoemd getal manschap werk te geeven. —

Agt gemeene, voor gezellen, ter afvoer van de Zuiker en de Siroop. —

Drie

Drie gemeene Buffelwagters, ſtaande onder 't bevel en de beſolding van den Hoofd-buffelwagter. —

Agtien of twintig hout en bamboezen kappers, beneevens 't zelfde getal van,

Trekkers van 't zelve met Buffelskarren of Vaartuigen, tot aan den Molen. —

Drie of vier Mandoors over de Javaanſe Boedjangers. —

Dertig of veertig gemeene Javaanen, die altoos op een Molen zyn, om de plaatſen der Impotenten, of vermoeide arbeiders te vervullen. —

Waar uit dan volgt, dat 'er omtrend twee honderd menſchen, meer of minder, op een Zuikermolen, direct hun beſtaan dagelyks erlangen, en welk getal op een wel beſtierden Molen altoos moet gevonden worden.

Men ziet uit deeze opnoeming, dat alle de Hoofdbedienden en Werkbaaſen, overvloedig met bezigheeden bezet zyn; terwyl geen derzelven, in des anderen departement mag treeden, en ieder voor zig zelf verantwoordelyk is; met uitzondering nogtans van den Ploegermandoor, en den Mandoor Ga-

bee, voor zo verre deeze meer of min ondergeschikt zyn, aan den groot Mandoor, in de onderlinge betrekking en den schakel der zaaken op den Molen: Dus de Potiar alleen, een volstrekten invloed op alle die diensten heeft, aan wiens beveelen alles ondergeschikt is, en die daarom ook, aan allen welke beneeden hem zyn, de betalingen en verstrekkingen doet: En alzo kom ik ter betooging van myn vierde en laatste voorstel, naamentlyk, dat 'er tot den Zuikerbouw en aankleeven van dien, ook

VEEL GELD VEREISCHT WORD.

'T is hier de plaats niet, om aan te toonen, wat kosten besteed moeten worden, tot 't oprigten van een Zuikermolen met deszelfs bygebouwen, en al het geene daar toe behoort. — Misschien zal ik hier toe bekwamer geleegendheid hebben, in een Byvoegsel tot deeze Verhandeling, ter betoging van 't onderscheid van de Zuiker, in derzelver weezen en voorkoming, en waar uit zulks ontstaat; als meede van verscheidene andere zaaken, die betrekking hebben op den Zuikerteelt, en derzelver invloed op de eigenschappen en hoedanigheeden van de Zuiker. — Ik zal, zonder de kosten

ten der gebouwen en goederen, d
tot een Molen behooren, en 'er by i
koop aan beſteed moeten worden
op te geeven, maar alleen ſpecifice
ren de omgelden tot desſelvs onde
houd en aanvulling: beneevens die de
Hoofd- en Onder-bedienden en geme
nen; teevens der goederen, die t
de aanplanting en afmaaling van 't Zu
kerriet, gelyk tot verdere bewerkin
en verzending van de Zuiker, moete
bekostigd worden. —

In de eerſte plaats zal ik voorſtelle
de omgelden der Hoofd- en Onder-b
dienden, en gemeenen. —

Ten anderen die der goederen, e
dit zal hier afzonderlyk voorgedr
gen worden, zo veel als 't met moge
lykheid, afgeſcheiden van den and
ren, geſchieden kan, in de onkoste
der aanplantingen, en afmaaling: —
onder dit laatſte zal ik de onkosten de
Oliekoeken brengen, om dat de quant
teit van derzelver benodigtheid afhang
van de grootheid der aanplanting, welk
by de uitkomst der maaling te vinde
is, en daarom voegelykst daar in bere
kend word, wanneer men de bepaalin
vast ſteld, dat 4 Laxa beplanten grond
een maand maalens Zuikerriet kan a
werpen, by een matig Jaarſaiſoen. —

Insgelyks zal ik de omgelden tot den afvoer der producten, brengen onder die der maaling, en deeze bestempelen met den naam van verschillende; terwyl die der aanplanting, onder de benaaming der staande omgelden, zullen voorkomen. ——

Tot de staande omgelden van een Jaar, behoort 't onderhoud van een Potiar, wanneer dit een loontrekkend bediende is. — Dezelve wint met de randsoenen van Ryst, Oly, enz:, en 't geene hy nodig heeft tot zyne offerhanden, (die Hy twee keeren in de maand doet, te weeten met de nieuwe en volle maan.)

maan.) . . . . . Rds:	180:	—	
Een Schryver, ...	140:	—	
Een groot Mandoor, .	150:	—	
Een Mandoor over de ploegers, ...	130:	—	
Een Karrenmaker, Rds: 150. - en 't maakloon van twee nieuwe Karren, welker getal Jaarlyks, met 2. of 3. nieuwen diend aangevuld te worden: kostende ieder aan maakloon Rds: 3½. dus voor de twee			

Transporteere Rds: 600: — Rds:

Per Transport Rds: | 6

: 7. - of te zamen . . .	1
Mandoor Gabee, . . .	1
Yzer - Smit voor een len, en voor 't herstel- en vernieuwen van scheide yzere gereed- tppen, iets meerder ninder	1
Jentings	2
Hoofd - buffelwagter, .	2
Kok, ...	
gemeene Chineesen, der den kost, aan stanten ieder 7½. Rds: maand, of 12. st: op dag; dog zo men hen kost geeft, krygt ie- 8. st: voor arbeids- n van een dag; terwyl overige 4. st: ruim op- n, aan Ryst, Groen- Vis en Spek: — Dit ste word hun om de dagen gegeeven; zo 't op 't zelve uitkomt, eder met 12. st: zon- kost, of 8. st: met den	

Transporteere Rds: 1

Per Transport Rds:	1517:
kost betaald word; en dit beloopt dan in 't Jaar, na aftrek van eenige weinige dagen, waar op ze rusten of ophouden te werken, op iets meerder of minder dan	425:
Vyf- en- twintig Javaansse Boedjangers, zo ploegers als planters, en die om en by den Molen arbeiden; welke alle geheel een Jaar op den Molen, continueel blyven door werken, uitgenomen eenige daagen, wanneer de zwaare reegen hen noodzaakt t'huis te blyven, waar voor men 60. of 65 dagen in 't Jaar kan reekenen, zo dat elk derzelven Jaarlyks iets meer of min dan 300. dagen tot 't werk uitgaat; en deeze dus t' zamen komen te staan op 24500. dagen à 6. st: 's daags. (Hoe	[illegible]
Transporteere Rds:	1942:

Per Transport Rds: 1

wel ieder Javaanse Boedjanger, per dag boven de 7. fl: kost, gelyk ik zal aantonen,) bereekend dit met den anderen, een aanzienlyke Som van 3

NB: De bedenking die gemaakt mogt worden, of de gemeene Boedjangers, aan den Molenhouder, ook zo veel komen te staan, wanneer hy maar een geringe aanplanting heeft, is reeds bevorens opgelost.

Jaarlyks moeten de paggers of omtuiningen der Rietvelden, met nieuwe bindings van bamboesen, worden voorzien; waar toe, tot 't vast maaken derzelven 4 à 4½ worsten of einden van versleeten Cabeltouw ter lengte van 5 vadems ie-

Transporteere Rds: 5

Per Transport Rds:	5004:	24
der, vereischt worden.— Dezelve pleegen te voren 't ſtuk 5½. tot 6. Rds: te kosten, en tegenwoordig komen ze te ſtaan op 8. à 10. Rds; 't welk in 't Jaar een articul is van		
En weinig minder dan 2000. bamboeſen, zyn 'er nodig tot voorſchrevene binten, om een beſtek van 35. tot 40. laxa, of omtrend 60'000. quadraat-roeden, met verſcheidene omtuiningen, of met eene geheele, als 'er een gemeene grond is, af te perken: en zulks maakt een circumferentie uit, van 1500. roeden, wanneer 't enkel door eene omtuining geſchied.— Welke omtuining, met 8. binten, op of boven elkanderen, moeten gebonden worden.— En	35:	
Transporteere Rds:	5039:	24:

daar,

Per Transport Rds: 503

daar, van de bamboesen de dunne einden afgaan, en dezelve niet langer vallen, dan om 2. roeden breete te kunnen beslaan zo volgt, wyl 't gansche bestek 3. hoog moet gebonden worden, dat voornoemt getal bamboesen, zelfs 't geringste genomen, en de 100. bamboesen naar den ordinairen prys van 2½. Rds: gereekent, zo voor kapals. trek-loon komen te staan op 5

50. Paren manden van bamboesen gevlogten, om de plantlooten te transporteeren, kostende de 100. ps: aan maakloon Rds: 6½. dus. . . . .

50. Paren Punkies (manden) van een ander fatzoen, om Mest, Oliekoeken, Kalk en Zand te dragen, à 8. st: 't paar .

Transporteere Rds: 510

Per Transport Rds.	5101:	45
10. Paren Water-Emmers	10:	—
Een tros geteerd Touwerk, van een duim dik, tot ploegtouwen; kostende thans 12. tot 15. Rds: dog stelle . . .	12:	—
35. Bosfen bindrottings, tot Jukbanden voor de ploegbeesten, en 't ophoogen van aarde teegen de planten, waar meede de yzere schoppen of plaaten worden vastgemaakt, enz: à 37. Rds: voor de 100. Bosfen,	9:	12:
Lamp-Olie voor de Javaanse Boedjangers, en ten gebruike van de Congsie,	67:	24:
Twee Coyangs Zout aan de gemeene Javaanen, andere bediendens, zo wel als voor de Buffels,	25:	—
Vier of Vyf Slypsteenen,	2:	—
Van de 25. of 28. ploegbuffels, mag veilig veronderfteld worden, dat 'er		
Transporteeren Rds.	5226:	40:

Jaar-

Per Transport Rd | 5

yks een derde crepee-
à 22. Rds; 't ſtuk, zo
lezelve thans kosten,
ommige 25. Rds: , dog
men dat ze 22. Rds:
en . . . . . | 1

Fournuiſen der Mo-
, moeten Jaarlyks vast
ieuwd worden, en dat
een, kalk, en arbeids-
, kost boven de . . . | 1

paratie voor de ge-
ven, ... | 1

outwerken tot alle de
edſchappen, . . | 1

erresſen op voorſch:
welke binnen de 18.
den niet konnen inge-
ien worden, door-
't Zuikerriet 12. of
naanden moet ſtaan,
et 't maalen, droogen,
er dat men de Zuiker
ogt, en daar voor geld
ngen heeft, meer dan
verige tyd verloopt,
at daar voor, en voor

Transporteere Rds: 57

Per Transport Rds:	5752:	40:
nog 300. à 400. Rds:, die opgenomen moeten worden, tot een voorraad van Brandstoffen; en voor 't geen dat de omgelden der maalingen beloopen, 't een met 't ander (wanneer het geld teegen ½. per Ct: per maand naar den ordinairen presenten Cours word geleend) den Molenhouder een overkosten maakt van	700:	—
Stelle voor de huur van een Molen,	1000:	—
NB: De Molens die in 't Wester-Quartier van Batavia verhuurd worden, geeven voor 't grootste gedeelte, vry meer aan huur dan in 't Ooster-Quartier; doende de twee op *Salapadjangs* overzyde 1600. Rds:, een op *Pacajongang* 1200. Rds: twee op *Campong Malayo* 3000. Rds:, een op		
Transporteere Rds:	7452:	40:

Per Transport Rds:	7452:
Campong Lemoen 1700. Rds:, twee op *Camal* 3000. Rds:, een op *Capok* 2000. Rds:, en een op *Ankée* 1000. Rds:	

De staande ongelden voor een Molen, belopen dus in 't Jaar . . . Rds: 7452:

Nu zal ik de verschillende omgeld aantoonen: —— Deeze vermeerden of verminderen, naar mate dat de Molenhouder veel of weinig Riet heeft te malen; en zulks zal ik bepaalen tot elke maand maalens, waar op dezelve voegelykst kunnen gebragt worden.

Om 't Zuikerriet te laaten kappen, in den Molen te brengen, af te maalen, 't vuur daar voor te stoken, en de Maalbuffels te voederen, word aan een Mandoor Borrong, voor elke maand dat 'er gemaalt word, betaald . Rds:	180:

Transporteere Rds: 180

Per Transport Rds: 180: —

Na dat de Zuikertuinen min of meer vet zyn, worden 'er ook meerder of minder Oliekoeken vereischt; dog daar de Reekening van 't product zal opgemaakt worden, op de beste en meest Zuikergeevende Molens; en deeze juist de uitgemergeldste gronden hebben, zoo is men verpligt tot eene matige bemesting van 8. Laxa beplante Tuinen, 't hoogste, en wel te reekenen op 10'000. Oliekoeken, wyl 16. planten een Koek vorderen; en dus is 't, dat voor een maand maalens Zuikerriet, 5000. Oliekoeken moeten besteed worden; 't hondert gereekend naar den presenten marktprys van 1. Rds: en meer, dog genoomen dat dezelve tegens den opgemelden prys te bekoomen zyn, zo bedraagt 't nog . . . . 50: —

Transporteere Rds: 230: —

NB: Wyl

Per Transport Rds: 2

NB: Wyl hier-omtrent apparent in bedenking zal komen, waarom de uitgemergeldste gronden de meeste Zuiker geeven, zal ik dit stuk in 't byvoegsel breedvoerig verklaren.

Twee Zuiker-kookers verdienen ieder, voor 't kooken van een maand maens Zuiker, 15. Rds: ; dus net hun beiden 30. Rds:, ook krygen ze by 't aanneemen van 't werk, 15. ot 20. Rds: handgeld, zonder dat dit hun van le maandelykse besolding word afgekort, (gelyk in ndere gevallen wel pleeg e geschieden:) En wanneer ze geen handgeld voor uit ieemen, genieten ze voor eder kooksel 30. St:, 't velk omtrent op 't zelfde uitkomt, dus kost 't koo-

Transporteere Rds: 83

Per Transport Rds:	230:	—
ken der Zuiker, voor een maand	37:	24:
Behalven dit, genieten ze nog voor 't kooken van de Siroop tot Zuiker, ieder van een kookfel, al was 't ook dat flegts één baly Siroop, by elk kookfel tot Zuiker verkookt wierd, 2½. St:, dus de beide Zuikerkookers 5. St:, en alzo op een maand malens	3:	6:
NB: 'Er zyn Molens die 2. balys Sieroop op een kookfel kunnen verstoken; dog zulks kan maar op zeer weinigen gedaan worden.		
Den Zuiker-Raffinadeur, betaald men voor 't raffineeren van de 100. potten Zuiker, Rds: 1: 32., en wyl een goede Molen, de goede en kwade maanden door elkander geslagen, 560. en		
Transporteere Rds:	270:	30:

uiter-

Per Transport Rds: 27

rlyk 570. potten ople-
en kan, dog ſtellen we
inste; dan komt dit op
maand maalens op
. . . Rds: 9: 16

Hy zeer be-
am in zyn metié,
bedingt hy ge-
nlyk 't handgeld
r niet, zelvs nog
en boven maan-
ks 5. Gantings
t, en 2. bottels
, komende dit
amen in geld te
n op 3: 32

of te zamen . . . 1

en Canasſer-Maaker
lient voor 't maaken
de hondert Canasſers
3½. picols ieder, Rds:
en dewyl een goede
en, in een maand maa-
, 300. picols Zuiker

Transporteere Rds: 283

Per Transport Rds: 283: 30:

kan opleeveren, zoo volgt dat men daartoe omtrent 86. Canassers nodig heeft, 't geen hier onder aangetoond word, dus Rds: 9: 12:

Wanneer zodanige Canassermaker, maar voor één Molen werkt, moet hy met Ryst en Olie worden g'assisteerd, en 't handgeld behoefd hy dan meede niet te rug te geeven, nog word hem van zyne besolding afgetrokken, waar voor dierhalven maandelyks gereekent moet worden Rds: 3: 32:

Hier by 't bedragen van de 86. Cannassers. 6: 28:

is dus als boven . Rds: 9: 12: Zegge, 9: 12:

Transporteere Rds: 292 42:

Do

Per Transport Rds: 2

)e omgelden der brand-
ſen, zyn byna zo ver-
illende, als 'er Molens
. —— 'Er zyn Molens
't den vadem op 4. Rds:
nt te ſtaan; terwyl 'er
anderen Rds: 4½, 4¾,
Rds: voor betaald word,
op een zekere plaats,
oopt zulks tot op
Rds:, 't welk veelen on-
ooflyk zal voorkomen,
wel 't evenwel de zui-
e waarheid is, gelyk ik
't afloopen van deeze
kening ſpecificq, en o-
tuigend zal demonſtree-
; wyl ik dan met eens
bedenkingen, welke
r op kunnen vallen, zal
gten op te losſen. ——

De omgelden der brand-
ffen, gelyk ik even zei,
verſchillen byna zoo
l als 'er Molens zyn,
dewyl de meeste Mo-

Transporteere Rds: 2

Per Transport Rds: 1292: 12

lens tegenwoordig, meer bamboelen dan hout branden, en veelen in 't geheel geen hout hebben, en de prys dezer ligte brandstoffen, ook zeer verschillende is, zo zal ik slegts den midden-prys neemen, die een goede Molen aan brandstoffen moet besteeden, voor elke maand maalens, en die is | 270:

NB: Ik zal by 't afloopen deezer reekening meede aantoonen, dat de brandstoff-omgelden, op de meeste goede Molens, zo hoog als ik op gegeven hebbe komen te staan.

Voor een maand maalens worden 6. of 7. balys kalk by de Zuiker, in de maaling en koking gebruikt, die à 5. Rds: de 20. balys bedragen. | 1: 18

Transporteere Rds: 1564: 10

Do

Per Transport Rds.

De Zuikerkokers kry-
en voor een maand maa-
lens 2. takkars Olie.

En Sestig roode Kaars-
es,

De maalers genieten mee-
le 's daags 2. bottels Olie,
lus in de maand 60. bot-
els, en een maand maalens
op 32. dagen, en daar bo-
ven belopende, zo is 't
ets beneeden of boven de

Ook geeft men aan de
kookers en maalers, voor
een maand maalens, om-
trend 6. taiel zwaarte aan
Chineese lamp-pitten,

Om de twee maanden
moeten de verbruikte door-
zyg-lappen verwisseld
worden tegen nieuwen; de-
ze lappen worden op Ja-
va's Oost-Cust expres
daar toe gemaakt, en
kosten

Om de andere maand
moeten de bambeese le-

Transporteere Rds.

Per Transport Rds:	576:	20:
pels van den Zuikerkooker, teegens nieuwen verwisseld worden	1:	—
Twee Balys Talk in 't Jaar, om de assen der karren, en de spillen der Molensteenen in te smeeren: komt voor elke maand maalens ruim te staan op .	1:	—
Van de 5. of 600. Potten, daar de Zuiker van een maand malens in komt, gaan by 't uitstorten derzelve, verscheide aan stukken, en die door geen middel tot 't nodige gebruik, weeder t' zaam te voegen zyn, (gelyk de kokers van de Candy-Zuiker doen, die zig met gelapte en gelymde potten kunnen behelpen:) en dit articul maakt op elke maand malens, eene onkoste van meer dan . . .	15:	—
Jaarlyks dienen de versleetene wannen, daar men de Zuiker op uitstort,		
Transporteere Rds:	593:	20:

Per Transport Rds: | 5

t en droogt vernieuwd
vorden, en dit maakt
le maand malens, circ:
: . . . . . .
en Molen heeft in ge-
k, elf ſtuks, zo kope-
ıls ſtale pannen, waar
'er Jaarlyks 2., 3. ja
s tot 4. aan ſtukken
ngen, door 't hevig
r dat ze moeten uit-
ı; voor al die geene,
de Zuiker in gekookt
d; en wanneer men
l, dat 'er Jaarlyks maar
an ſpringen, en de ma-
van een Molen maar,
7. maanden gereekend
d, dan is dit voor el-
naand malens een last-
: van . , . . .
ot transport van de Si-
), zo wel als van de
ker, word vereischt,
een Molen 2. Cham-
gs (een zoort van bree-
latboomde Schuiten of

Transporteere Rds: 59

Per Transport Rds	598:	42
Schouwen) onderhoud ; zo tot den afvoer der Producten, als aanvoer van al 't benodigde uit de Stad: welke vaartuigen, door de continueele op- en afvaart, veeltyds twee maal 's Jaars dienen gerepareerd te worden; ten minsten, zyn de eigenaars derzelven, die in 't Wester-Quartier hunne Molens hebben, en de Tangerangse Sluis telkens heen en weder moeten passeeren, daar toe genoodsaakt: en dewyl ik de kosten tot reparatie derzelven, niet onder de staande omgelden heb gebragt, zal ik hier deze omgelden by het vragtloon in een - smelten, en stellen 't zelve hier ter needer, zo als men in 't Wester - Quartier gewoon is, varrtuigen op vragt ter afvoer van Zuiker en Si-		
Transporteere Rds	598:	42:

Per Transport Rd:

p te huren: En dit
it al eeven zo goed,
elv iets beter koop uit,
wanneer men 'er zyn
n vaartuigen op houdt:
t middel zeekerzig
genoeg aanpryst, om
daar van ter bezuini-
se bedienen, maar
wel practicabel is, om
men altoos geen vaar-
en te huur of op vragt
gen kan; behalven dat
zig niet laten overha-
al moeten ze leedig
derkeeren, om teegens
minder of civielder
tloon, dan by den af-
r, eenige goederen naar
Molen te brengen; veel
dat ze dit voor den
ongen loon van den
er, in eens zouden
n. — De vragt van
Canassen Zukker is
stuivers, dus voor 't
ent van een maand of

Transporteere Rds: 5

Per Transport Rds: 598: 42:

86. Canasfers Zuiker . . . Rds: 26: 42:
Voor een takker Siroop 5. ftuivers, en dus voor 't Product van een maand of 250. takkers . . . 26: 2:

52: 44:

De omgelden van de Canasfers waar van ik hier vooren eenlyk 't maakloon gereekend heb, beloopen op 100. bamboefen voor de 86. Canasfers, Rds: 3: 12:
301. Kaaymatten, . 7: 25:
Stroomatten tot Embalagie 12: 43:
Bindrottings . . . 2: 4:

Zo dat de Canasfers, voor 't Product van een maand malens, buiten 't maakloon of de befolding van den Canasfer-maker, kosten . . . [illegible]: 36:

Transporteere Rds: [illegible]77: 26:

28. of

Per Transport Rds: 6

. of 32. Buffels, wor-
op eenen Molen gebe-
tot 't malen van 't
:erriet. —— 'T onge-
ı zwaar werk, dat dee-
eesten moeten doen,
t 'er eene groote me-
: van weg, tot welkers
ulling voor elke maand
ens, vryelyk mag ge-
worden . . . .

zo beloopen de om-
:n van een maand maa-
, en die ik bestempe-
et den naam, van ver-
lende omgelden op Rds: 7

)g om alle verdenkingen v
ıen, als of ik deeze omgel
; stelde, en 'er ook verschei
zyn, die 't met vry minder
ter oorzake dat ze nog vee
n vette Tuinen hebben, en i
'de zo veel Oliekoeken ni
'en; De brandstoffen do
:gendheid der rivieren en
beter koop krygen, en
adjangmatten tegens 1½. of :

't hondert kunnen bekoomen: Zo zal ik deeze omgelden der maling, maar bepaalen op den minsten prys, waar voor een Molen alhier 't met mogelykheid hebben kan, en dat is althans niet minder dan Rds: 670: —

Hier uit, en uit de vertooning der omgelden, die ik met den naam van staanden heb bestempeld, zal ik ten duidelykste, de waarheid myner vierde en laatste voorstelling; door een nader en verbindender bewys betogen. — Namentlyk dat tot de Zuikerbouw en aankleeven van dien

VEEL GELD NOODIG IS.

De omgelden der maalingen zyn in een Jaar meerder of minder geëvenredigt, naar de quantiteit van Riet dat men af te maalen heeft; zo dat dezelve grotelyks afhangen, van 't saisoen, en voor een gedeelte meede van 't beleid, den iever, en 't vermogen van den Molenhouder: ondertusschen bemerkt een ieder ligt, dat de verdubbeling of vermeerdering der verschillende omgelden, voor een Molenhouder, wiens zaken in order gaan, een goed teken, en altoos voordeelig is. —

De omgelden, welke ik de staande noem,

noem, zyn zo zeer geen noemensw
dig verschil onderworpen, om dat, (
lyk men by eene oplettende leez
van de op die reekening gespecific
de posten zal vinden,) dezelve wei
of in het geheel geene vermeerde
of vermindering kunnen lyden: vo
als men daar by tevens 't bevorens
trent dat Stuk aangehaalde inziet.

Wanneer een Molen, zo als hie
ven beschreeven is, gedirigeert w
zo kan dezelve by 't tegenspoe
Jaar, gelyk als die van 1773. en 1
geweest zyn, in 't daar op vol
Jaar, tog de afmaaling hebben va
maanden; terwyl de meer gunstige
ren, dezelve vermeerderen kunnen
9½. maanden maalens: Zo dat de m
omgelden zeer verschillen kunnen
'T geen ik nader ga aanwyzen.

De maal omgelden, by 't afm
van Zuikerriet voor een Molen,
dragen van

3.	maanden	maalens	Rds: 201
3½.	———	———	234
4.	———	———	268
4½.	———	———	301
5.	———	———	335
5½.	———	———	368
6.	———	———	402

6½. m

6½. maanden	maalens	Rds:	4355: —
7.	———	———	4690: —
7½.	———	———	5025: —
8.	———	———	5360: —
8½.	———	———	5695: —
9.	———	———	6030: —
9½.	———	———	6365: —

Hooger of tot een langduuriger maaling brengt een Molenhouder 't nimmer met éénen Molen, ter oorzake van de twee à drie dagen, die ieder maand malens op alle de Molens; (alwaar men de maand reguleerd, naar den tyd die men nodig heeft voor 30. kookfels,) boven onze gewoone tydreekening heeft; en om dat de tyd die 'er tot afbreeken, en herstellen der Fournuisen moet besteed worden, zulks niet toelaat: ondertusschen is 't een zeer vreemd verschynsel, wanneer een Zuiker-Molenaar zyne maalingen tot de hoogte van de laatste puncten van 9. en 9½. maand heeft kunnen brengen: 't zyn enkeld de Twee Molens op *Campong Mallajo*, en de een van *Campong Lemoen*, dien zulks in 10. of 15. Jaaren eens of tweemaal heeft mogen gebeuren. —

Gemeenlyk word de maaling voor een Molen, by 't allergunstigste Jaar ge-

gepousseert tot 7. en 8. maanden
lens, terwyl de ordinaire afmalin
een Molen in 't Jaar is, van 5.
maanden; de waarheid hier van,
nen de Boeken van alle de Zuik
lens bevestigen, waar meede gee
drog kan gepleegd worden, om
te veel persoonen belang by hel
welker loon gereguleert word, n
quantiteit maalingen, die men h

Wanneer men de verschillende
gelden by de staanden voegt, dan z
duidelykften blyken, hoe hoog d
gelden van een Molenhouder in
belopen, naar de verschillende q
teiten der maanden maalingen d
heeft, en om zulks niet by herh
voor te draagen, zal ik de in
sten van den Molenhouder, na
verschillende prysen, die de
voor 't product krygt, nevens e
deren stellen, en daar by de schad
winsten, die hem te beurt vallen
dat een ieder konne oordeelen, t
welken verkoopsprys voor de Zu
de Zuiker-Plantagien niet, en te
welken zy al zouden kunnen bestaa
teegens hoe hoog de prys moe
men, zo de Molenhouders of
ren, zullen aangemoedigt worden

't doen van eenige onkosten, om dien aanmerkelyken tak van broodwinning voor verval te behoeden.

Ik bepaale my tot vier pryzen, onder twee gezigtpunften, te weeten. — Onder 't eerfte gezigtpunft den nog ftand houdenden prys van 4½. Rds: voor de eerfte, en 4¼. Rds: voor de tweede zoort, met de omgelden, die by den ontfangst der betaaling, 'er op loopen, en van dezelve af gaan: waarom ik dien prys den bynaam geef van ruuwe prys: en den temporeelen prys van 5. Rds: voor eerfte, en 4½. voor tweede zoort ruuw. — Onder het tweede gezigtpunft, zal ik des Molenhouders winst en verlies voordragen, zo hy voor zyn Zuiker-producten 5. Rds: voor de eerfte, en 4¾. voor de tweede zoort, zonder eenige detractie verkrygt; en eindelyk wat kanfen en geleegenheden van fcha of winst 'er te behaalen zyn, by den prys van 5. Rds: zuiver, zonder onderfcheid van zoort.

Voor af zal ik hier ter nederftellen; de onkosten die een Molenhouder moet maaken, en wat hy al moet afftaan; voor den verkoop van zyn Zuiker-Product, aan de Ed: Compagnie; en hoe veel hy eigentlyk ontfangt, wanneer

neer Zy aan hem 4½. Rds: vooi
col van 125. ponden Zuiker ee
4¼. tweede zoort geeft, ieder z
zonderlyk. ——

Deeze omgelden zyn als vol

Aan de Adminiſtrateurs van 's Ed: Compagnies Zuikerpakhuizen by de leverantie van Zuiker voor elken picol . . . Rds	–
Den Stads Waagmeester	–
De Stads Waag 1. Pr: Ct: of c: c: voor den picol	–
Den Groot Casſier by de betaling ½. Pr: Ct: of ruim per picol	–
5. Ponden overwigt op elken Canasſer, welke practycq, maar voor weinig Jaaren uitgevonden is, en 't geen op elken picol ten nadeele van den Molenhouder te ſtaan komt .	–
Voor 't opmaken van de ordonnantien om 't geld te ontfangen, in 't zogenaamd Comptoir bezyden	

Transporteere Rds: –

Per Transport Rds: —— 12¾

de Waterpoort, aan den eerſten Scribent aldaar — item voor 't inboeken derzelven, aan den eerſten Suppoost, op 't Comptoir van de Generale Directie; 't welk wel niet by Pro Centos bereekend word, maar op een andere manier die in 't weezen der zaake niet veel verſchild; te weten naar de grootheid der Som, die op zulk een ordonnantie moet ontfangen worden, zoo als zeekere Molenhouder my verklaarde, dat hy onlangs op een ordonnantie van iets boven de 1000. Rds: aan 't Comptoir van de Generale Directie betaald had Rds: 2: 24:

Aan dat van de Waterpoort by de Heeren Opperkooplieden 2: 12:

Transporteere Rds: 4: 36:

Transporteere Rds: —— 12¾

Voorts

Per Transport Rds: —

'er Transport Rds: 4: 36:

'oorts aan den
:khouder van 't
kerpakhuis, vol-
s eene al meede,
; maar zeedert
nige Jaaren, by 't
/en van den Boek-
ıder in die Admi-
ratie DATAMA
train gebragte ge-
ɔnte voor elke le-
antie, (en waar
ır deeze niets
:r doed, dan dat
volgens 't geene
dienst meede
ngt, en uit wel-
hoofde hy van
:: Compagnie zyn
ındelykse belo-
g geniet, aan de
:rantiers een klein
iertje geeft, van
uantiteit en zoor-

'ransporteere Rds: 4: 36:

— Transporteere Rds: —

Per Transport Rds: — 12

Per Transport Rds: 4: 36:

ten van Zuiker, door hem in 't Pakhuis gebragt) . . . . . 1: —

Alzo dat de omgelden die op slegts een kleine leverantie vallen, buiten de opgem: Pr: Ctos: bedragen Rds: 5: 36:

Dus als verondersteld word, 't geen ook waarlyk zo is, dat de meeste Planters, niet in staat zyn, om de waarde van de door hun geleeverde Producten, langer by D'E: Comp: te laaten staan, of daar meede te wagten, om by groote Sommen in eens hun geld te ontfangen, zoo zal men niet misgissen, wanneer men gelooft, dat een Molenhouder, op de leverantien van 100 Canassers; reeds na zyne betaaling

Transporteere Rds: — 12

Per Transport Rds: —

uitziet, en gevolgelyk die Som van 5¼. Rds:, over 350. picols dat de inhout van 100. Canassers c: c: is, moetende gebragt worden; zoo maaken die omgelden per picol bereekend, op elken picol uit, een last-post van ruim . . . . —

Alzoo dat 't een by 't ander genomen, by 't ontfangen van geleeverde Producten, op elken picol ruim afgaat . . . . Rds: —

Welk verlies moet genoomen e
getrokken worden, van den prys d
Ed: Comp: aan de leverantiers bet
om alzoo ruim te konnen opmake
reëele winsten en schade: aldus g
een Molenhouder, wanneer men
dat hy 4½. Rds: voor de picol k
eigentlyk, niet meer als Rds: 4:
en van de 4¼. Rds: slegts . 3:

Terwyl naar evenredigheid va
hooger prys, de omgelden ook
meerderen, alzo dat wanneer de

op 5. Rds: , voor de picols eerste zoort, gesteld wierd, hy als dan niet meer ontfangen zoude dan . . Rds: 4: 34:—

En voor de tweede zoort, die thans den prys houd, van het geen eertyds voor eerste zoort gegeeven wierd . . . 4: 10⅝:

Daar nu de beste Molen zo wel twee de zoort Zuiker komt af te werpen, als een min goede of slegte Molen; zo staan deeze in dit geval met elkanderen gelyk, voor al wanneer men by verkiezing of beoordeeling van de Zuiker, de geene welke een bruinder voorkoomen heeft dan de andere, gelyk doorgaans geschied, voor tweede zoort steld; schoon andere Natien, onder welke de Zuiker den meesten vertier vind, gantsch anders daar over oordeelen, als welke de Zuiker schatten, naar de vastigheid die ze heeft, en niet zoo zeer naar de couleur, zig meer rigtende naar 't gevoel, als wel naar 't gezigt, wyl men de witte couleur altoos aan de slegte Zuiker geeven kan, door ze wel te droogen en te stampen; van welke practyk men zig dog zeer ligt zoude kunnen bedienen; en wie zal zeggen dat dit niet werkelyk geschied, ter bekooming van een hogeren prys; terwyl de-

dezelve ondertusschen langs dien
by min kundigen, en naar de ge
beoordeeling gepræfereerd word.
zulke Zuiker, die hoe wel min a
nelyk op 't oog, nogtans weeze
beeter, en in den Koophandel
deeliger is; aangezien deeze d
lange leggen niet zo ligt smelt,
verkooking tot Kandy of and
bruik, weinig verliest. — Dan
ik teegenwoordig voorgenomen
om der Molenhouderen inko
voor te stellen, zo zal ik my te
zer plaatse niet verder uitlaaten
bewyzen, welk zoort van Zuik
is, die weezentlyk voor tweede
moet geschat worden, nog my o
den met 't algemeen vooroordeel
de couleur te keer te gaan, doo
breedvoerige aanwyzing, dat veel
die Zuiker, dewelke weegens
schoon uiterlyk voorkomen, voo
ste zoort by de Ed: Compagnie
nomen en betaald word, in den
handel 't minste voordeel toebre

Eevenwel om my buiten alle v
king, van de minste helling naar
belang te houden, zal ik de be
ning van 't product, niet maaken
van een slegten maar van eenen g

Molen. — De beste Molens dan, zyn zulke, welke van de geheele quantiteit, die in een Jaar afgemaalen word, 360. picols van elke maand malens verkrygen, daar een middelmatig goede Molen, op zyn hoogst 275. - en de slegste 250. - picols ter maand afwerpen. ——

De wigtigste Zuikermolens vind men in 't Wester-Quartier; en daartoe brenge ik, 2. op *Babakkan*, 3. van *Parankoeda*, 2. van *Cadauong* aan deeze zyde van de Rivier *Tsiedanie*, 2. van *Boedjon Kiengiet*, 2. van *Tolok Naga*, 2. van *Campong Malayo*, 2. van *Tagal Augus*, 1. van *Kapok*, en 1. van *Arké*. — Voor middelmaatige worden geagt, 1. op *Lenkong*, 1. op *Tjiekokol*, 2. op *Cadauongs* Overzyde, 1. op *Pacajangan*, 2. op *Pancallang*, 1. op *Campong Lemoen*, en 2. op *Camal*. — En de minste Zuiker-geevende Molens zyn, 1. op *Tanjong West*, 1. op *Lenkong*, 1. op *Tjikokol*, 1. op *Salapadjangs* overzyde, en 1. op *Daidap* of *Lailap*.

Dan daar ik gelyk ik reeds gezeg heb, de bereekening van 't product, naar de afleevering van eenen goeden Molen zal voorstellen, zo zal ik die der middelmatige en slegte, en dus die van 't Oosterveld, welke alle van weinig belang

lang zyn, meede onaangeroert v
gaan; om dat, wanneer aangetoo
zyn, teegens welken prys, een
Molen niet kan bestaan; 't als da
zelfs volgt, dat een minder pr
geevende Molen, althans daar
niet toe kan: Terwyl ieder, by
lyking, by zig zelv genoegzaa
kunnen opmaken, dat als de goed
lens, by een verhoogden prys iet
nen profiteeren, de middelmati
dan, op zyn best, buiten verlie
ven: en dat dus de slegte Molen
in geen aanmerking kunnen koc
ten zy de prys voor de Zuiker zoo
steeg, dat de beste Molens een
voordeel behaalden. —

Op de, by de Molenhouders
noomen, en door herhaalde ond
ding, als waarheid bevestigde v
derstelling, dat de gantsche maali
van den besten Molen, over 't
genoomen, zoo wel van die in 't
Midden- als - Najaar gedaan wo
niet hooger als 300. picols Zuiker
elke maand maalens beloopen, (e
den gemeenen trant van beoorde
mag een Molenhouder of Eigena
't product der beste Molens zee
daan zyn, wanneer by 't accept
van zyn 300. picols Zuiker, 225

van voor eerſte, en 75 picols voor tweede zoort aangenoomen worden,) en dus komt 't bedraagen der geldſommen van voorſchreevene quantiteit, teegens den ruuwen prys van 4½. Rds: voor eerſte, en 4¼. Rds: voor tweede zoort te ſtaan, als hier na volgt.

Voor 225. picols eerſte zoort geniet men zuiver, gelyk reeds aangeweezen

is, à 4. Rds: en 10. St: 't picol . . . Rds:	949:	10:
Voor 75. picols tweede zoort, à 3. Rds: en 47. St: zuiver, 't picol . .	298:	21:
Voor 250. Takkers Siroop, zynde dit het geen een Molen in een maand maalen iets meer of minder afwerpt, à 150. Rds: de 102. Takkers . . .	368:	—

Zoo dat dan de inkomſten van een bestigen Molen, voor een maand maalens bedragen . . . . . Rds: 1615: 31:

Verhoogt men den prys van de Zuiker ruuw op 5. Rds: voor den picol eerſte, en 4½. Rds: voor de tweede zoort, dan is 't bedragen der inkomſte voor een

maand

maand maalens van den besten naar die cours.

Voor 225. picols eerſte zoort à 4. Rds: en 34. ſt: voor 't picol zuiver Rds: 1
Voor 75. picols tweede zoort à 4. Rds: en 10½. .
Voor de 250. Takkers Siroop . . . .

Rds: 1

Is 't dat men den prys ſteld op 5. Rds: voor 't picol eerſte en Rds: 4¾. voor 't picol tweede zoort zuiver, dan ryst 't bedragen der inkomsten voor 225. Picols eerſte zoort tot . . . . Rds:
75. Picols tweede zoort tot . . . .
Hier by de Siroop . . .

of tot Rds: 1

En eindelyk by aldien een Molenhouder, voor al zyn Zuiker 5. Rds: voor den picol, zonder onder-

ſcheid van zoort mogt hebben, dan zouden zyne inkomsten, van een maand maalens, zyn als volgd, voor 300. picols Zuiker . . Rds:	1500:	—
Voor de Siroop . . .	368:	—
of Rds:	1868:	—

Dan ik beken, dat of ſchoon de laatſte poſitie van prysverhooging, niet meer dan maar even geëvenredigt is, aan de lasten en riſico deezer Culture; dat aan den anderen kant daar en tegen, met even zoo veel billykheid in 't oog diend gehouden te worden, dat de routine en de huishouding van onze Koophandel-dryvende Maatſchappy, niet zo gereed kan verſchikt worden, naar de belangens der Molenhouders, hoe dringend en overreedend myn betoog in hun voordeel ook zyn mag: maar deeze zwarigheid, was myns bedunkens ſpoedig weggenomen, eenvoudig door in plaats, van de ter needer geſtelde prysverhooging, tot een equivalent voor 't verlies, of de opgenoemde drukkende omgelden, de Molenhouders, voor ieder Molen te asſiſteeren, met twee Kisten Amphioen, tegens 150. Rds: minder de Kist, als ze telkens,

by

by den midden-prys van den laatſl publicquen Verkoop, rendeerden.

VERTOONING VAN DE INKO STEN EENES GOEDEN ZUIKER MOLENS.

Treedende tot de vertooning van inkomſten van een Molenhouder Huurder eenes goeden Zuikermole zoo zal ik tot des te duidelyker bly van de winsten en ſchade die dez ve behaald, op de hier vooren geſl de verſchillende pryzen, die hy v zyne producten erlangt, en na de o derſcheidene qualiteit van maand maalens die hy heeft, alles neevens kanderen, hier na in verſcheide c lommen ter nederſtellen; op dat elk uit zal kunnen oordeelen, tegens w ken prys, de tak der Zuikerteeld al niet beſtaan kan, en om welke rede deeze zoo hoogst voordeelige ta voor deeze Colonie en de O: I: Ma ſchappy, te deezer dagen zo in ver gekomen is; zonder nogtans in de me byzondere oorzaaken, die buiten m Departement zyn, te treeden. —

Dan om deeze vertooning zoo k knopt te maken, dat ieder als met h opſlag van 't oog, juist zal kunnen b oordeelen, tot welken prys, de Zuik ſtygen moet, zullen de Molens, c

tha

thans in weezen zyn, niet verlaaten worden: en tegens welken prys de onderneemende Molenhouders, aangemoedigt zouden kunnen worden, om 't gering aantal nog overige Molens, door behoedmiddelen te conserveeren, en principaal 't geen niet minder vereischt word, eenige nieuwen 'er by te voegen: — Om dit kort en duidelyk te doen, zoo zal ik in de eerste colom, de quantiteit der maanden maalens: in de tweede colom de staande, en de verschillende omgelden, afzonderlyk, en daar na dezelve te zaamen genomen, ter nederstellen: in de derde afdeeling, eerst des Molenhouders inkomsten, by den ruuwen prys, van 4½. en 4¼. Rds: voor eerste en tweede zoort; daar na zal ik nevens ieder post de schade en winsten, die hy heeft, op de onderscheidene quantiteiten van maanden maaling brengen, en zoo agtervolgens by de vierde, vyfde en zesde afdeeling doen, op de verschillende pryzen, die het product zal komen op te leveren.

Om de geringheid, en ter vermyding van een te moeijelyke bereekening, zal ik de Stuivers, agter de geldsommen van 't product, in de onderstaande vertooning, of staatreekening, agter weege laaten.

Staande omgelden	Verschillende omgelden	Omgelden in 't generaal	Des Planters inkomsten by den ruuwen prys van $4\frac{1}{2}$. voor de eerste en $4\frac{1}{4}$. Rds: voor den picol Zuiker tweede zoort, zynde 1615. Rds: van elke maand malens, volgens het hier vooren specificq aangetoonde.
van een Zuikermolen.			
Ryxdaalders			Ryx
7452.	2010.	9462.	4845.
7452.	2345.	9797.	5647.
7452.	2680.	10132.	6460.
7452.	3015.	10467.	7267.
7552.	3350.	10802.	8075.
7452.	3685.	11137.	8882.
7452.	4020.	11472.	9690
7452.	4355.	11807.	10479.
7452.	4690.	12142.	11305.
7452.	5025.	12477.	12112.
7452.	5360.	12812.	12920.
7452.	5695.	13147.	13727.
7452.	6030.	13482.	14535.
7452.	6365.	13817.	15342.

Voor en al eer ik tot eenige aanmer-
ng kome, zal ik de voorwaarts be-
ofde bewyzen voorſtellen, te wee-
n.

Dat een Javaanſe Boejanger, aan een
anter 's daags ruim 7½. Stuiver komt
ſtaan.

De Javaanſe Boejangers die op een
lolen werken, worden door wervers,
ın Java uit 't gebergte Jaarlyks aan-
ebragt: —— Deeze wervers, moeten
ıar toe een zeekere ſomme gelds, aan
hoofden der Campongs of Nego-
'en, daar dat Volk t' huis hoort, be-
alen; terwyl ze in het herwaards voe-
n der wervelingen, dezelven vry trans-
ɔrt moeten verzorgen, dat is, ze be-
len 't pasſagie-geld op elken post of
aats daar Europeeſe Opſigters Com-
ıgnie's-weegen geſteld zyn, geevende
n ieder Posthouder of Opſigter;
ɔor elken Boejanger een zeekere tan-
m, van één of twee nieuwe dubbelt-
s, 't geen was 't ſlegts een enkelde tol-
aats, in zig zelve van geen aanbe-
ıg zoude zyn, en om dat 't zeer
einig kan uitmaken, voor ieder Post-
ɔuder, in vergelyk van 't ongerieff,
ıt men door 't gemis van die lieden
ıders zoude hebben, zonder teegen-

ſpraak betaald word, (of ſchoon 'er geene ſtatutaire wet van zy,) ten einde daar in niet gecontrarieerd te worden; maar 't welk eevenwel, doordien deeze tol van post tot post geheeven word, den Molenhouderen door de Wervers, tot Een Ryxdaalder per man in reekening gebragt word. —— In 't jongst gepasſeerde- en 't voorige-Jaar, hebben de Molenhouders 'er meer voor moeten geeven. —— Zulk een Boejanger nu behoeft op een Molen niet langer te werken dan 4. maanden, dat is, hy moet 4. briefjes hebben te goed gemaakt, ieder van 31. dagen: Zoo dat dit articul voor ieder kop in de maand te ſtaan komt, op Rds: | —— | 12:

Daar en boven, geniet ieder Boejanger in de maand ruim een bottel Olie, en omtrend een halve gantang Zout voor niet, kostende	——	18:
By welke toegift de Boejanger Mandoors, (zynde dezelfde die 't volk geworven en op den Molen gebragt hebben,) meede hoofd		

Transporteere Rds: —— 30

voor

Per Transport Rds:	—	3
r hoofd, voor ieder jjanger, in de maand ieten een bottel Olie, halve gantang Ryst, 8. ſtuivers contant, 't n op de Boejangers ge- kent, voor ieder kop maand bedraagt . , .	—	2
'erſtond by de aan- nst, ontfangt de Boe- ger 2½. ſtuiver contant, een halve gantang Ryst, de voor niet, welke le articulen, gebragt r de 4. maanden, die elve ſlegts op een len werkt, voor ieder nd te ſtaan komt op .	—	2
n dus 't een by 't an- genomen, buiten 't geen te volgen ſtaat . Rds:	1:	4
'oorts ontfangt een janger. zoo lang als hy len Molen blyft werken,		
Transporteere Rds:	1:	4

	Rds.	St.
Per Transport Rds:	1:	4:
op elk briefje, dat met 31. dagen volteekent is .	—	12:
4. Gantangs Ryst . . .	1:	—
En by de afbetaling in voldoening, aan contant .	2:	24:
Aldus blykt dat een Boejanger voor zyn 31. dagen werkloon, aan den Molenhouder te ſtaan komt Rds:	4:	40:
Terwyl dezelve zoo hy maar 6. ſt: per dag moest verdienen, (de gewone prys, waar voor men by andere geleegendheeden, en tot ander werk de Coelys een zoortgelyk werkvolk, dat zig in de Stad, en derzelver nabyheid onthoud, en zig daar gebruiken laat gewoonlyk huurt,) voor zyn 31. dagen niet meer zou moeten hebben dan . . .	3:	42:
Dus meer dan 't gewone Coely-geld van 6 ſtuivers ter maand voor elken Boejanger . . . . . Rds:	—	46:

Zegge ſes-en-veertig ſtuivers en e halve duit, inkomende op ruim 1½. op ieder dag; waar uit dan beweez is, dat ieder Boejanger aan de Mole houders 's daags ruim 7½. ſt: kost: – Ondertusſchen zal men verwonde ſtaan, wanneer ik zegge, dat diezel Boejangers, boven dit alles, nog rui 1½ ſt: 's daags, ten lasten van den M lenhouder komen. —— 'T geen m evenwel zal moeten toeſtaan, als m in aanmerking neemt, dat ieder Bo janger zyn eigen pot kookt, waar t hy zig, van des Molenhouders du gekogte en opgeſtapelde brandſtoff bediend, en daar by nog naar den ſnoe agtigen aardt van dat volk, en de ſcho ne geleegendheid die ze 'er toe hebbe van des Molenhouders Zuikerriet.

Niemand zal my hoope ik beſchu digen dat ik op te veel kleinigheed agt ſla: immers ik vertrouw dat dezu ke het niet doen zullen, die weete dat de beſtendige welvaart, en voortduuring van een huishoudin 't zy in den gemeenen burgerlyken, zy in den handeldryvenden, ja zelfs den vorstelyken ſtand, alleen gegrond i op eene behoorlyke naauwkeurige o lettendheid, eene zuinigheid g'eve reedigt naar de betrekking waar in m

 i

ſs; dog voor al moet dit œconomiſ overleg plaats hebben, in zulke huishoudingen, daar door veele kleine, maar t'zaam genomen egter hoog-lopende uitgaaven; de daar naar, uit de verzameling van veele kleinigheeden geproportioneerde groote inkomsten, moeten getrokken worden, en dit is de ſtand der Zuikermolenaren; grooter inkomsten hebben ze niet, dan die 't gevolg zyn, van een naauwkeurig toezigt op de uitgaven en de voortbrengſels hunner Molens, en terwyl door veronagtzaaming de voordeeligſte geleegendheeden verlooren gaan, en de mindere, welke door eenen zamenloop van gunstige toevallen, denzulken nog voorkomen, ten laatſten ook verdwynen.

Deeze grondregul is 't ook die my gedreeven heeft, om alles met de mogelykſte accuratesſe na te gaan, om op te reekenen, wat en hoe veel de brandſtoffen voor elke maand maalens, aan den Molenhouder komen te ſtaan, en heb bevonden dat op weinige na, de meeste Molens in dit Wester-Quartier, zelfs met den voorwaarts opgegeeven prys van 270. Rds: niet toekomen, en ze my zelfs ook vry hooger koomen te ſtaan, wanneer ik de

huur,

huur reeken, welke ik anders zoud kunnen krygen, voor myne houtbos schen; en waar toe ik oordeel bevoeg te zyn, dewyl dezelve niet behoren tot de Zuikermolens, die ik teegen woordig bezit; maar tot een geheel an der ſtuk Lands 't welk ik wel 9. Jaare bevorens door koop in Eigendom ver kreegen heb;

Voor en al eer ik de omgelden de brandſtoffen ſpecificeere, zal ik korte lyk de Molens opnoemen, en va waar dezelve brandſtoffen haalen, or daar door aantetoonen, de oorzaa van den hoogen prys, die de Molen houders daar voor moeten betaalen.

De *Zuikermolens* in dit Wester Quartier, verkrygen derzelver brand ſtoffen, namentlyk

Die van *Lonkong* uit de Boſſchen di de Ed: Comp:, aan derzelver houde in huur heeft afgeſtaan voor 400. Rd: in 't Jaar, zynde gemelde Boſſche genaamt *Katoemagougan* en *Rantjalallé* geleegen aan de overzyde van de Ri vier Tjiedanie, omtrend 4. à 5. quar tier-uur gaans Landwaarts in, waa door de trekking der brandſtoffen, i twee keeren moet geſchieden, or

vervolgens met vaartuigen overgebragt te worden. —

Die van *Tjikokol* en *Babakan*, krygen het hout uit de Bosfchen van *Tjielidoek*, *Pondok Seroet*, en *Tagal Rottang;* 't begin deezer Bosfchen is 9. en 11. quartieruur gaans van den Molen geleegen; en het hout moet eerst met Buffelskarren in drie togten naar de groote Rivier genaamt Tfiedanie getrokken, en dan met vaartuigen afgevoerd worden.

Die van *Parangkoeda*, haalt de brandftoffen uit de Bosfchen van Bantam, genaamt *Onnam*, *Carret*, *Sapatan* en *Priok*, en is genoodzaakt ze door een anders Land te laaten trekken, en aldaar op te ftapelen, om vervolgens met vaartuigen de Rivier opgevoerd en tot aan de Molens gebragt te worden.

Die van *Cadauongs*, over en deeze zyde, hebben Bosfchen in de nabyheid, gelyk meede de Molens op *Sa-Clapadjan*, zo deeze laatfte met die van *Cadauongs* overzyde, geen gebruik maaken van de door den Eigenaaren gehuurde Bosfchen, in het Bantamfche; dog waar van ze zig wyzelyk bedienen, ter bezuiniging van hunne eigene Bosfchen: terwyl de eene Molen op

Daal-

Daalvliet, of *Pacajangan*, brandstoffen haalt, uit de in 't Bantamsche geleegene Bosschen *Sarakan* en *Rauwaklaut*, en zulks in gemeenschap met de twee Molens op *Pancallang*.

De twee Molens van *Tagal Augus* worden voorzien uit hunne eigene Bosschen in de nabyheid, dog 't welke derzelver Eigenaar, nogtans op een vry hoogen prys komt te staan, ter oorzaake der ylheit van 't Bosch, en den moerassigen grond, waar door de afvoer naar mate van de kapping, noodzakelyk spoedig verwydert, en met kleine canoos tot halverweegen toe geschieden moet, waar na nog Buffelskarren worden gebeezigt, om 't tot aan de Molens te brengen —

Met even zoo veel moeite, en zwaare onkosten, worden de brandstoffen verschaft, aan de twee Molens op *Campong Malayo*, alwaar maar zeer weinig goed hout, Apie Apie genaamt; doch meerendeels, een zeer ligt en voos hout, onder den naam van Kaijo Pidada valt, dat weinig vlam geeft, en meest smeulend verteerd.

Met gelykzoortige brandstoffen moet ook de eene Molen op *Campon*

Lemon, zig behelpen: 't transport geschied daar eerst met kleine canoos door kreeken naar de groote Rivier, en vervolgens met groote vaartuigen, de Rivier op tot aan den Molen.

De Molens op *Dadap* en *Camal*, zyn van ligte brandstoffen overvloediglyk omringt, ook behoeft de Molen op *Capok* geen groote omgelden te maken, om zig daar van genoegzaam te verzorgen: waarom de huur ook dubbeld, of eens zoo veel is, als die van andere Molens.

De Molens op *Anké* en *Baedjoeng Riengiet*, hebben weinig brandstoffen, behalven 't geene die van 't laast genoemde district, by mistasting der kappers, uit het Bosch van de Molens op *Tolok Naga* sprokkelen; welke Molens met een zeer goed Bosch, in de nabyheid, op eigen grond voorzien zyn. —

Van de Brandstoffen zelve.

De stoffen, die op de Molens tot brand verstrekken, zyn niet alle van hout; maar op de meeste Molens, worden bamboesen gestookt, die onderlaagen moeten hebben gekapt van gabang-stammen, een zeeker zoort van wilden Palmboom: deeze kosten 16. à

18. tot

18. tot 20. duiten het ftuk , terw
andere zig gedeeltelyk met uitgem
len Riet behelpen, dog alleen om
reeds half verkookt Zuikerfap tot e
Zuiker - weezen te brengen, 't welk i
zulk een heevig vuur niet vereisch
als wel by de eerfte kooking: waart
de zodaanige dan de vastere brandftc
fen bezuinigen, en niet om dat dit be
ter - koop uitkomt; want het ftook
van ampas, of uitgeperst Riet,
zeer kostbaar, doordien 't zelve w
nig effect doende, eene groote hoeve
heid vereischt, 't geen men dan verpli
is, op te laten zamelen, en tot bosj
zaam te doen binden, waar door w
der nieuwe omgelden ontftaan.

Indien nu een Molen in 't Weste
Quartier, reedelyk goed hout heef
dan benodigd dezelve tot het kook
's maands, 46. à 48. vademen vers g
kapt hout, daar men in Oostervel
fchoon 't in de zaak op 't zelfde u
komt, daar toe minder vademen b
hoeft, om dat men aldaar gewoon i
't hout tot langer ftukken te kappe
Maar is 't dat men zig van bamboef
moet bedienen, dan kan men niet mi
der als met 85. tot 90. vademen toe; o
gereekend de onderlagen van gabang.

Ik zal eerst de Reekening van 't hout, en daar na van de bamboesen opmaaken: — De Molenhouders besteeden doorgaans de leverantie van brandstoffen voor de Molens, als dezelve uit afgelegene bosschen moeten gehaald worden, aan zeekere daar toe gestelde hoofden; alzoo 't kappen, trekken en afhaalen van 't hout, van zulk een grooten omslag is, dat dit volstrekt, een aparte maneance op zig zelve vordert, en de Molenhouder reeds te veel bezet is, met het geene tot de aanplanting en maaling behoort, om zig daartoe naar behooren te verleedigen, zonder andere zaken, die zyn toezigt en byweezen, meerder vereischen, te waarloozen; maar zulke die hnnne brandstoffen, uit de na by geleegene bosschen hebben, kunnen met meerder voordeel, zelv zig daar meede bemoeijen; en doen dit ook, met behulp, van één of twee Mandoors over de kappers en trekkers; waar toe de Molenhouder zyne eigene Buffelkarren bezigt, en die ook voor zyne eigene reekening onderhoud, mitsgaders de benodigde Buffels, dan wel geld aan de Mandoors geeft, om daar voor Buffels te koopen: maar dan loopt de risico van 't sterven en wegraken

raken der Buffels voor reekening v
de houttrekkers, welk vooruitſch
naderhand afgetrokken word, van
geen zy komen te verdienen, vooı
kappen en trekken der brandſtoffe
dat na behoorlyke afleevering, by 't v
dem betaald word, geregeld naar m
van de afſtanden der bosſchen; zo
nig dat, ſchoon men voor een vadeı
uit een bosch, 't welk zo naby is, c
de karren eens daags kunnen heen
weeder gaan $1\frac{1}{2}$. Rds: betaald; evenv
't voerloon voor dat geene, 't we
men uit verder afgeleegene ſtreeken l
komt, en waar toe de karren twee c
gen, om eens heen en weeder te k
ren doorbrengen, daarom niet verdı
beld; maar (uit aanmerking, dat
moeite van 't laden en losſen der karı
't zelfde, ja in 't laatſte geval zelv m
der is,) ſlegts $2\frac{1}{2}$. Rds: de vadem gee
want daar ze nu den eenen dag lade
en den volgenden losſen, en dus e
groot gedeelte van den arbeid in tw
dagen verdeelen, moeten ze in 't e
ſte geval, alles op eenen dag verr
ten, waar op de trage Inlander in
byzonder, zyn reekening maakt.
deeze wyze is 't dan, dat men altc
zorgen moet op de Molens tegens l
Najaar, een voorraad van 120. tot 1

vademen brandhout, tot de aanstaande maaling in het Voorjaar, gereed te hebben: dewyl de maaling gemeenlyk in de maand Maart of 't begin van April begint, in welken tyd de weegen in 't bosch, nog te nat, en dus tot 't houttrekken onbekwaam zyn. — Dan hier door is dit hout, dat dus 3. of 4. maanden aan wind en regen geëxponeerd word, een groot verlies onderworpen, zoo door de verrotting en uitdrooging, als het overdadig gebruik, dat daar van door 't volk van de Congsie gemaakt word; behalven 't geen, de dieven, uit 't molen- en andervolk, der nabygeleegene Campongs daar van steelen: zoo dat voor die 120. of 130. vademen, niet meer kan gereekent worden, als ten hoogsten 90. of 100. vademen, middelerwyle dat de uitdrooging en verrotting, 't hout zoo ligt maakt, dat 'er omtrent een derde meer nodig is, om zoo veel hitte te geeven, als men anders aan vers gekapt hout zoude behoeven te besteeden: wanneer men nu dit verlies brengt, op 't overgebleevene hout, in comparatie met het vers gekapte, zo moet men reekenen, dat 't zelve byna eens zoo veel kost. —

Uit dit alles is dan gemakkel
maken, hoe veel die Molens
hunne bosschen in de nabyhe
ben, voor hun brandhout beta
mentlyk

Aan Kaploon van ieder vadem hout . . . Rds

Aan trekloon eens op een dag . . . . .

Voor onderhoud van een Mandoor, in 't Jaar 120. Rds:, en deeze Som gebragt over 300. vademen, iets meer ofte minder, zoo vermeerdert dit 't kostende van ieder vadem met ,

'T verlies van 20. vadems op den gantschen opgelegden voorraad van 130. vademen, door overdadig gebruik en dievery, beneevens nog 20. vademen, die door de injurien van de lugt, volgens 't geene aangeweezen is, verteert en vergaan zyn; en de verminderde substantie van ¼.,

Transporteere Rds:

Per Transport Rds:	3:	8:
van 't geen 'er eindelyk gereekent kan worden, reëel over te blyven; en dat dus door 't ligter branden, meede als verlooren moet geagt worden, bedraagt 't één met 't ander genomen c: c: 130. Rds:, dat insgelyks over de 300. vademen gebragt wordende, ieder derzelven bezwaard met ruim	—	20:

Alzoo dat ieder vadem brandhout, ten gebruike van een Zuikermolen, te staan komt op . . Rds. 3: 28:

Dan onder alle de Zuikermolens, die hunne eigene Bosschen in de nabyheid hebben, ken ik geene, die hun brandhout tot deezen matigen prys erlangen, dan alleen die op *Cadauoug*, aan deeze zyde de Rivier Tsiedanie, *Tolok Naga*, *Camal Lailop* en *Capok*; tot dewelken men meede zoude kunnen brengen, die van *Cadauong* en *Salapadjang* aan de eene zyde dier zelfde Rivier, zoo ze niet verpligt waren de brand-

stof-

en uit het Bantamsche te haale
'dien de Bosschen aan die Mole
orende ongenoegzaam zyn
benodigde hout op den duur
neeren. —

: andere Molens verkrygen
dstoffen, niet dan tegens een v
eren prys, en zullen meest in
, met de mynen ten naasten by
staan, behalven die van *Campe*
n en *Tagal Augus*; waarom ik
sten, die ik moet maken,
lhout voor myne Molens te b
en, naar waarheid alhier zal
er stellen; ten einde daar uit bl
op welken prys, de brandstoff
de meeste Molens te staan ko
en op dat elk, van de waarhe
er opgaave moge overtuigd wo
zo onderwerp ik my, aan
pst onderzoek van een ieder, d
aan twyffelende, de curieushe
zig daar toe te verleedigen; en ve
my, den zoodanigen, daar te
yn Landgoed, van waar ik bran
n voor myne Molens kryg,
noogelyke wyze, in die onderne
te faciliteeren. —

or de vier Molens die ik hebb
; waar van in 't Jaar 1786. ma

K vo

voor drie aangeplant word, uit gebrek van goede Zuikertuinen) onderhoude ik een Mandoor die zorg draagt voor 't kappen, en dat 'er steeds een genoegzaame voorraad, gekapt en getrokken word uit het Bosch, tot voor myn huis te *Tjieledoek:* deeze man verdient Jaarlyks zoo aan geld als Ryst en Oly . . . . . Rds: 153: 36:

Nog een ander Mandoor, die gesteld is, voor de goede en onbedriegelyke stapeling van het hout, voor het huis, en dat 't zelve spoedig naar de Rivier getrokken worde, die teffens reekening moet houden, van wien het hout aangebragt, en door welk hoofd 't zelve geleeverd word, mitsgaders by elke afvoer te water, een geleid briefje meede geeft, waar by de quantiteit die afgaat, en de naam van den Juragan (Praauw - of Schuite - voerder) uitgedrukt staat: deeze geniet

Transporteere Rds: 153: 36:

daar

Per Transport Rds: 1

t voor Jaarlyks in het
eel . . . . . . = 10

Een houtwagter aan den
vierkant, zo aan geld als
st en Oly . . . . = 6

Twee Karremakers tot
onderhouden van 60.
ıte karren, voor de vier
lens . . . . = 12

Voor houtwerken tot de
ren . . . . . . =

Voor reparatie van vier
ote Chiampangs, (een
ort van groote Schou-
ı) in het Jaar . .. = 16

Voor verlies op 1000.
emen ruim, die Jaar-
s op de vier Molens
ruikt worden: welk
lies men veilig op 100.
emen in 't Jaar reeke-
mag; dog waar voor
buiten alle verdenking
olyven, als of ik deeze
kening wilde grossee-
, slegts de helfte of 50.
emen, en den prys op

Transporteere Rds: 6

Per Transport Rds:	600:	—
Rds: 5. ſtelle: zoo is dit articul een bezwaar van . =	250:	—

Alzoo dat de vaste omgelden in 't Jaar, om 1000. vademen brandhout, voor myne vier Molens te verſchaffen, een Som uitmaaken van . . . Rds: 580: —

En dezelve aldus voor ieder vadem beloopen Rds:	—	40:
Voor 't kappen van een vadem betaal ik . . . =	1:	6:
Voor 't trekken uit 't Bosch . . . . . . =	1:	18:
Voor 't trekken naar de Rivier . . . . . . =	1:	—
Voor 't afvoeren met den Chiampang tot aan *Babakan*, de naast by geleegene myner Zuikermolens . =	—	36:
Voor 't wegbrengen van den Rivierkant en 't opſtapelen . . . . . . =	—	12:
Welke opſtapeling hoog		

Transporteere Rds: 5: 16:

Per Transport Rds:

lig is, om alle bedrog
r te koomen, zoo van
kappers als trekkers
afvoerders ; want de
inding op de Molens,
et met de betaling van
kappers en vervoer-
s, zo niet volkomen
reenftemmen, ten mins-
maar zeer weinig ver-
illen, of 't is blykbaar,
men benadeelt word. —
'T Land waar 't Bosch
door my apart gekogt
de, en voor 't daar op
ende Capitaal interest
etende betaalen; is 't
yk dat ik op elken va-
1 zoo veel reekene,
een ander aan Bosch-
ir moet geeven, dat al-
s gesteld is voor ieder
em op . . . . . .

Komt voor een vadem
ndhout . . . . Rds:

even zoo kostbaar, iets da
beneeden, komt 't branc

ſtaan, aan de Molens op *Lenkong* en *Tjiekokol*, dog die van *Parangkoeda* moet 't zelve tegens een enormen hoogen prys betalen: buiten deezen, ſtaan die van *Pacajangan* en *Campong Malayo*, naar 't geen men daar van verhaalt, met my omtrend gelyk, ſchoon ik in 't denkbeeld ben, dat die van *Pacajangan*, 'er al vry meer voor moet geven.

Alzo blykt dan ten klaarſten dat ik, en de met my in dit ſtuk gelyk ſtaande Molens, in een maand, vry meer voor brandſtoffen nodig hebben, als ik daar voor op myne reekening voorwaards geſteld heb, welke ik wezentlyk in alle opzigten zodanig hebbe vermindert, dat niemand dezelve voor bezwaard zal kunnen aanmerken.

De Molens die met bamboeſen ſtooken, doen dit ook al niet voor veel minder, want aan kap- en trek-loon koſt het vadem op zyn minst 2½. Rds.; wanneer zulks geheel aan een hoofd word aanbeſteed; en zoo men al veronderſteld, dat een Molen genoeg heeft met 85. vademen bamboeſen, voor een maand maalens, gelyk ik my verzeekert houde, dat dit in der daad eer meerder als minder bedraagt, dan

komt

nt deeze zoort van bran
; te ſtaan op . . Rds: | 2
Voor 600. gabang in de
ınd tot onderlagen, die
yk bevorens reeds ge-
;d is, volſtrekt tot 't
nboeſen - vuur vereischt
rden à 4. Pr: Cto: . . =
Voor uitgemalen Riet,
aan draagloon, en voor
binden tot bosjes 6. ſt:
100. bosjes kost; waar
ı voor elk kookſel met
e fournuiſen, 300. bos-
en dus 600. voor een
kſel, met beide com-
ſen, of voor de kook-
van een maand 18000.
jes benodigt zyn, be-
agt . . . . . . =
ıan de vuurſtookers
et voor elke maand maa-
s 4. ropyen meer be-
d worden, ingevalle
Molen bamboeſen
ndt . . . . . . =

Zo dat het ſtooken, al-
n van bamboeſen in de
ınd kost . . . . Rds: 2

Hier meede meen ik myne pofitien volleedig beweezen te hebben, en de bedenkingen die daar teegen anders zouden mogen zyn opgekomen geprevenieerd, waarom ik 't ook gerust aan 't oordeel van een iegelyk overlaat, te beslisfen, of ik de reekening der omgelden vergroot heb ja of neen. —

Ik zal nu nog maar eene bedenking oplosfen; namentlyk, of de Molenhouders geene winsten hebben, op den prys van 12. ftuivers voor de Ryst, waar tegens ze den gantang (13⅓. pond) aan 't Molenvolk gewoon zyn te verftrekken: en zo meede op den warong benevens den verkoop van Amfioen: — Om buiten verwarring te blyven, zal ik dit drieleedig weederleggen, en dienvolgende afzonderlyk aantonen,

DAT OP DE VERSTREKKING VAN RYST, GEEN WINSTEN TE BEHAALEN ZYN

'T Verfchil in de pryzen van de Ryst alhier tusfchen die van den eenen tyd of den anderen, is zo groot, dat ik buiten ftaat ben, om myne bepalingen met eene volkomene naauwkeurigheid te maaken: Dog ftelle daar voor den voormaaligen middencours, of den teegenwoordigen en wel zeedert eenige Jaaren,

ren, als Civiel aangemerkten mar
prys van 37. of 40. Rds: voor den C
ang; dan nog hebben de Molenh
ders, 'er geen noemenswaardige wi
op, aangezien dezelve in de Stad,
groote quantiteiten moeten opgeko
en niet zo direct, maar eerst eenig
tyd in de Stad geborgen zynde,
daar na by bekwame geleegentheed
naar de Molens gevoert worden
veel ſpillagie ondergaat, waar by r
komt 't geen de Joeragans daar van o
vreemden: dus dezelve als ze op d
Molen komt, zoo door 't een als
der, merkelyk bezwaard is: Ik zal
niet ophouden met alle voor- en t
gen-reedenen, omtrent dit ſtuk, by
brengen en te beantwoorden, om in g
ne verveelende langwyligheid te v
vallen; maar my ſlegts beroepen, op
oordeel van een ieder, die zig m
eenigzints met de zaken van z
huishouding bemoeit, en voor al d
zulken, zo wel uit Comps: Dienaare
als Particulieren, die uit eene dagely
behandeling weeten, hoe groot 't v
lies op dat Graan is, zo als 't in ſtr
zakken van Java aangebragt word:
houde my verzeekert dat men my
reedelyk zal toeſtemmen, dat wann
de Ryst in de Stad teegens 40. R

word gekogt en opgelegt, en ſucceſſive met vaartuigen vervoert, dezelve als dan op den Molen, wel op 60. Rds: den Coyang te ſtaan komt. —

Dat alle inkomsten van een Warong niet konnen aangemerkt worden als iets, dat voor de Molenhouders van aanbelang is.

Ter bevestiging hier van zeg ik maar met weinig woorden, dat de huur der Warongs, die gemeenlyk 60. à 70. Rds: in 't Jaar opbrengen, niet eens toereikende is, zoo voor kleine douceurtjes, en het doen van ſpoed vereiſſchende bootſchappen, als tractementen, welke op een Molen Jaarlyks tweemaal moeten gegeeven worden; te weeten, in het begin en na de maaling: maar laat ik overgaan tot 't laatſte gedeelte der voorgeſtelde bedenking, Namentlyk

Of op den Amfioen meede niets te behaalen is?

„De Amfioen pleeg voor heen weezentlyk een winst geevenden tak te zyn. — De Molenhouders kogten denzelven toen teegens een matigen prys, by publicque Vendutie of uit de twee-

de hand, en zetteden denzelven m
reedelyk advans aan den Waron
der, van tyd tot tyd om, die Hem
gebruik toebereide, en met voc
aan 't Inlandsch werkvolk, by l
quantiteiten verkogt: Maar te
woordig is de prys daar van zo geste
dat 't Capitaal, om zig slegts van
nige kisten te voorzien, in deeze
deloosen tyd, alleen genoeg is
Molenhouder daar van af te schril
hoe veel te meer dan, als men in
merking neemt, dat desweegen
op, nu geen winst is, wyl die g
die dit heulsap gebruiken, reeds
ren, toen de prys nog matig was
aan al wat ze hadden, te kost le
en, dus onmogelyk nu daar voor
geeven kunnen, als ze te vore
woon waren. — Zo dat indien een
lenhouder, zig daar van nogtans
Societeit of elders voorziet, zull
mogelyk kan zyn, om 'er iets
profiteeren, maar alleen om
meede de plaats der contante
taaling aan 't werkvolk voor ee
deelte te vervullen, ja zommige
pen ze om het Credit, van 6.
maanden, dat hen by de Societei
leend word, schoon ze dezelve v
tegens contanten omzetten, me

lies van 200. Rds: per kist. —

Hier uit vertrouw ik overtuigend te hebben aangetoond, dat nog op de Ryst, nog op den Warong, nog op den Amfioen, in de teegenwoordige tydsomstandigheeden, eenige de minste winst te behalen is. —

Aanmerkingen op de hier vooren ternedergestelde Staat-reekening van eenen goeden en veel Zuiker geevenden Molen.

In 't algemeen word met regt aan de Holanders, en hunne overzeese nabuuren de Engelschen, de eere van den geest des Koophandels, boven alle andere Europische Natien toegekent.— De Hollanders in 't byzonder zyn hier aan, middelyke wyze hunne grootheid en aanzien verschuldigt; En daar deeze verhandeling, ook maar alleen voor hen, in de huishouding van een Koophandel-dryvende Maatschappy diend; zoo is de vertooning van de voorwaarts ingelaschte Staat-reekening, genoegzaam om ieder, die maar een weinig in de kansreekening bedreeven is, te overtuigen, dat de Zuikerplantagien, en de aankleeven van dien, volstrekt niet kunnen bestaan, en noodzaakelyk tot een geheel verval en eindelyke

delyke verlaating zeer fpoedig koo
moeten, als de ruuwe prys op F
4½. voor de eerfte en 4¼. voor de tv
de zoort goede Zuiker blyft; ja d
te verwonderen is, hoe 'er op dien v
nog eene Plantagie, tot hier to
kunnen overblyven: Ondertusfc
kan men daar uit ook zien, da
kanfen 'van winst en verlies, op
prys van 5. Rds: en 4½. ruuw, m
niet evenreedig zyn, en zoo 't en
daar op blyft, 'er als dan geene l
duuring der Zuikerplantagien,
eenigen grond kan verwagt werc
terwyl de prys in de vyfde Cc
voorgefteld, van 5. en 4¾. Rds:
ver, dezelven kan behoud
zoo lang als de middelen tot
zelver beftaan, geen einde neen
fchoon dan nog, het onderfcheid
kanfen van de winsten, in teegen o
ftelling van de fchaden, van w
aanbelang is.

En eindelyk dat de prys van 5.
zuiver voor den picol Poeder-Zui
zonder onderfcheid van zoort,
even equivalent is, voor den arb
de zorg, en rifico, welke daar aa
fteed worden, en dus alleen gefchil
om de reeds ontmoedigde en ge
nantieerde Zuikermolenaren op te

ten, en te animeeren, tot 't beramen van middelen, die 't verder verval, der Zuikerplantagien en Molens, kunnen voorkomen, voor al daar ze langs deezen weg, gered zouden worden, uit de angstvallige vreese, waar in ze anders tot hier toe steeds geweest zyn, dat niet zomtyds, de goede substantie en weezentlyke deugdzaamheid, welke zy door ervarenis, en aangewende moeite en kosten, verzeekerd zyn dat hunne Zuiker-bezit, ten onregte om 't min gunstig aanzien, veroordeelt; en hen ongelukkig den minsten prys toegeweezen worde; daar ze op den hoogsten hun reekening billyk hadden gemaakt.

Men mogt in den eersten opslag denken, dat zulk eene prysverhoging, tot 5. Rds: voor den picol Poeder-Zuiker, zonder onderscheid van zoort, tegens de waare belangens der Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie stryden zou; by dewelke, even als by alle Koophandel-dryvende ligchaamen plaats heeft, de bejaging van winsten of voordeel, en zuinigheid de hoofdregulen zyn: Dan hoe zeer men daar aan, uit aanmerking dat de aart der zaak dit natuurlyk meede brengt, verpligt is te defereeren. — Zo is 't

nog-

tans zeeker, dat hoedanig men
een Maatſchappy mag beſchouw
ze altoos in haare welvaard, betrek
lyk is tot anderen; zoo dat in
gevallen, de billikheid en 't beleid
meede moeten gepaard gaan, in
anders haare grondſlagen zullen ge
tigt blyven: Want alleen winsten
bejagen, zonder de ſources, waar
uit zullen voorkomen te ſouteneer
zal de bron ſpoedig uitleedigen; T
wyl eene niet wel overlegde zuinighe
de weegen en middelen tot win
doed verliezen, en 't geen 't ergſte
aan anderen zelv de deur opent,
zig daar van met voordeel, tot onl
ſtelbaar nadeel van parthy te bedienen
Dierhalven zy 't my, onder wel
ding, geoorloofd welmeenend te
klaaren, (als iemand die niet uit
ginſelen van laage baatzugt reden
maar die volkomen in dat geval b
dat myn belang, aan dat van de Co
volſtrekt geaccrocheerd is, en
dien hoofde te meer aangezet wor
om belang te ſtellen in haren ſt
en welvaard;) dat indien de M
ſchappy in de preſente tyds-omſ
digheeden, alleen op winst en be
niging doelt, zonder haare Ingeze
nen te deezer Hoofdplaats, in za

daar de billykheid en haar eigen belang zelve voor pleiten, te gemoed te willen komen, en principaal dezulken die zig met den Zuikerteeld erneeren, en welke men de hoofdbron van het teegenwoordig bestaan deezer Colonie, vryelyk noemen mag; dat haar ondergang die van de Araksbranderyen, om van meer andere ongeleegendheeden niet te spreeken, onvermydelyk moet en zal ten gevolge hebben: 't geen niet nodig zal zyn breedvoeriger te adstrueeren, als men slegts aanmerkt, dat de Zuiker en Arak de eenigste Producten zyn, welke Batavia, voor den particulieren handel opleeverd, en waar uit de importante inkomsten van de uitgaande Regten, zoo wel als 't hoofd-bestaan der Ingezeetenen moeten gevonden worden: want de Culture der Coffybonen, die in groote meenigte hier omstreeks vallen, beneevens die van een weinig Indigo, en Catoene garens, behalven nog een quantiteit Curcuma, geschied door de Bovenlandse volkeren, meerendeels als een Heerendienst, alleen verre van deeze Hoofdplaats landwaards in, onder 't opzigt van weinige Comps: Dienaren, exclusiff voor de Compe: dewelke daarom ook geen

voor-

voordeel aan de Colonie kan toebre gen, en dus als een lastpost b schouwt, ook maar van wei:i,en hi omstreeks, voor een gedeelte, te we ten, die der Coffy behartigt word.

Daar en boven komt hier meede aanmerking, dat wat zig ook mag kan laaten beperken en bepaalen, Akkerbouw zulks nogtans niet toelaa want niets is 'er, dat meer om vryhe roept dan even dezelve. — 'T is waa die is by deszelvs activiteit, weerlo en lydzaam in de teegenheeden, ma gebonden zynde, houdt Hy natuurly van zelf op, en krenkt alzo, hoewel er kel lydelyk, de algemeene welvaard, i haare voordeelen, bezittingen, en voll plantingen: De ondergang der Ryke en Staaten, alwaar de Feudaale wette plaats hebben gehad, bevestigen, na 't geen ons in de oude en nieuwe His torien voorkomt, de waarheid hier va allerjammerlykst: Niet dat een goe en welgezind Ingezeeten, tot sch delyke werkeloosheid komt, u wreeveligen onwil, neen; want d zoude eene dwaaze styfhoofdighei zyn, waar van de uitwerkselen zelve den zodanigen wel haast zouden genee zen; maar om dat dit een eigenaarti gevolg van de zaak is, terwyl de schaade

die men door eene moedelooſe werkeloosheid, in dit geval lyd, hoe aanmerkelyk in zig zelve, nogtans minder is, dan die by het voortzetten van het werk ondergaan word, wanneer men geen hooger pryzen komt te erlangen.

Alle onderneemingen hebben dog haare bedoelingen, en alle bedoelingen moeten of geheel, of ten deele aan derzelver eindens beantwoorden, zoo de onderneemingen agtervolgt zullen worden; bereiken ze zulks niet, dan vervallen ze noodzakelyk van zelve.

De onderneeming tot zulk eene omſlagtige en gevaarlyke kostwinning, als die van den Zuikerteeld is, bedoelt zeeker iets meer, dan enkeld 't daagelyks brood, want dit zoude men by een min zorgelyk beroep ook kunnen verkrygen: — Ze heeft dezelvde zucht tot winst, als de Koophandelaar; en word ze daar in te naauw beperkt, dan verlaat de Landman dezelve, en word teffens gedrongen, zig te getroosten met een geringer kostwinning, daar minder gevaaren en zorgen meede verzeld gaan. —— En op dat niemand denke, dat deeze aanmerkingen alleen maar toekomſtige en daarom

om onzeekere gevolgen voorſpel
zo wyze ik den Leezer, ter nadere
vestiging over, tot de beſchouwing
de tegenwoordige geſteldheid, der
nige nog overgebleevene Zuiker - P
tagien, in deeze Colonie; welkers
ſtaan zo als ik al eens gezegt heb
hoogst verwonderlyk is: — En
heeft verſcheidene oorzaken, die ik
moeite waardig agte, tusſchen bei
voor te dragen. —

OORZAAKEN VAN 'T TEEG WOORDIG BESTAAN DER ZU KER-PLANTAGIEN.

Wanneer men de huishouding
een Zuikermolen, zo als dezelve
ſtaat, regt nagaat, volgens 't gee
hier vooren heb voorgedraagen, or
de hoofddeelen van omſlag, ge
ren, veele handen, en veel geld,
men by eene aandagtige leezing,
uit kunnen opmaaken, dat in de z
eene ſchoone geleegendheid is, om
geld te handelen: — Dat die ge
gendheid zoo lange duurt, als de P
tagien worden voortgezet: en ei
lyk, dat 't daar meede dus geſtel
dat zoo wie daar in komt, deeze z
begonnen onderneeming, niet wel
verlaaten, dan op zyn minst, na

loop van 5. Jaaren: — Als men dan nog daar by in aanmerking neemt, dat 't meerendeels Chineesen zyn, die zig met den Zuikerteeld ophouden, en den aart van die yverige Natie overweegt, welkers geldzucht, haar niet alleen tot allen handel bekwaam maakt, maar ook tot onderneemingen brengt, daar de schranderste Europees voor stil staat: en die voor al tot den Zuikerbouw aangespoort worden, wyl ze daar door geleegentheid hebben, om hunne hier van tyd tot tyd aankomende Landgenooten, aan een middel van bestaan te helpen, waar toe zy meer dan eenige andere Natie, allersterkst geneigd zyn, byzonder tot de zulken, die met hun eenen zelven geslagtnaam voeren, ('t welk ze met de benaaming van Tsché, of zo als men onder ons zegt, de Van of toenaam bestempelen,) zo is dan uit dit alles, gemakkelyk af te leiden, waarom 'er teegenwoordig, nog Zuikermolens gevonden worden, daar de prys van de Zuiker zoo laag is, dat ze niet anders, dan een schadelyk vooruitzigt en uitkomst, aan derzelver houderen kan geeven, die noodwendig, ten lasten van den een of ander moeten uitlopen; — Deeze lastdragers dan, zyn voornamenlyk, de door hooge intresen uitge-

gelokte Europeërs, op welkers l
ſen de Zuiker-cultuur gedreeven w
't geen ik nader ga verklaaren i
twee volgende hoofddeelen.

'T AANWEEZEN DER ZUIKERMO
ONDER DE CHINEESEN TOT HEED
IS TOE TE SCHRYVEN AAN 'T GE
DER EUROPEESEN, DIE 'ER D
SCHADE VAN DRAGEN.

De minst kundige zelfs, vert
ik zal gereedelyk toeſtemmen, d
veelvuldige ſchaden, die verſch
Capitalisten by de Zuikermolens a
geleeden hebben, genoegzaame b
ſen zyn, dat dezelve op deezer
ten zyn ſtaande gebleeven, waaro
daar van maar eenige weinige v
beelden ter ſtaving heb by te bren
om dit ſtuk in 't volſte dagligt te
len.

De gerepatrieerde en overle
ne Heer SANDERS, heeft een
portanten ſchat van pretentien, d
gedeeltelyk, uit den Boedel van w
zynen Schoon-Vader den Heer
MON JOSEPH geerft had, aan de t
maalinge Zuikermolenaren alhier a
gelaten, en weggeſchonken.

De gerepatrieerde geweezene

miniſtrateur van Comps: Zuikermaguaſynen, de Heer GEEVERS heeft ook geen onaanzienelyke Som, daar by verlooren, indien zyn Ed: dezelve niet overgedraagen heeft, op zyn vervanger, den onlangs overleedenen Heer VAN GEUSAU. —— Welk een verbaſend groot Capitaal heeft de Boedel van den overleedenen Heer Oud-Baljuw GREEVING daar by niet uitgeſchooten? en dat by een der kundigſten en yverigſte Zuikermolenaren, die Batavia immer gehad heeft; ik meen den overleedenen Chinees TJE TSIANGHOEN. — Hoe veele pretenties op Zuikermolenaren, zyn de overleedene Juffrouw HUYSVOORN, in haar leven niet ontvallen? en wat ſchaade haare Boedel daar by geleeden heeft, zullen die geene best weeten, die denzelven hebben geadminiſtreert. ——

De Boedels van de Heeren VAN 'T HOFF, MOHR, en Mejuffrouw BANGEMAN, zyn meede niet vry gebleeven. — En wat eindelyk de tegenwoordige Crediteuren der Zuikermolenaren 'er by zullen verliezen, zal de op handen zynde tyd, zeer haast leeren, by aldien de prys van de Zuiker niet hooger ſtygt, dan ze tans is: of daar om-

trent , geen redres in 't werk gesl
word: Terwyl daar en teegen, de vi
se voor schade, zal en moet verd
nen, zoo dra 'er maar maatregulen
noomen worden, om de kansen
winst, tegen de schade gelyk te s
len; of daar toe op de een of de
dere wyze geleegentheid te geeven

'T BESTAAN DER ZUIKERMOLENS, (
DER DE ADMINISTRATIE VAN EU
ROPEESEN HEEFT DE VOLGEN-
DE REEDENEN.

Onder de Europeëren, bevinden als houders van Zuikermolens, Heeren Oud-Majoor DUURKO(Oud Weesmeester DE LA LONGU en Ik, voor zo ver ik geagt kan w den onder dezelven te behooren, w toe ik my billyk vly betrokken mogen en moeten worden, wyl schoon in een der afgeleegenste O den van Asia geboren, nogtans aan eei Europeër, myn aanweezen en gebo te onder de Hollanderen in den sch(der Christen-Kerk verschuldigt b(derzelver zeeden betragt en gel) voorregten in hunne Maatschappy zitte.

De Molen, die de Heer DUURKO(

voor zyn eigen reekening aanhoud, moet niet onder de anderen betrokken worden, om dat zyn Edele dezelve op een andere wyze, en om andere reedenen bestuurd en onderhoud, als wel de andere Zuikermolenaren; te weeten door eigen Slaaven, en om daar door andere takken van den Landbouw, in zyne uitgestrekte bezittingen te bevorderen. —

De Heer DE LA LONGUE, die nu al 15. Jaaren, zig met dien tak des Landbouws opgehouden heeft, is 'er toevallig aangekoomen, door 't Administreeren van de Nalatenschap, van een Europeesen Zuikermolenaar, den overleeden Commandant van de Post de Qual, LACOMBE genaamt, by welke geleegendheid hy daar toe geanimeerd wierd, door de groote voordeelen, die de Zuikermolens in dat allergunstigst Jaar, wanneer alles tot bevordering deezer Culture te samenliep, opleeverden: zeedert is hy door eene andere omstandigheid, geraakt in het beheeren van zeeven verlaatene en onverhuurde Zuikermolens, van de in Nederland zig bevindende Heeren VAN AMERONGEN en MOSSEL: ook waren 'er toen nog weezentlyke voordeelen by te behaalen, want de gereedschappen tot den Zuikerbouw, waren

ren te dier tyd omtrend een Capi
beter koop, de brandſtoffen gemak
lyker en min kostbaar te verkryg
de beleeningen van Penningen 1
moeielyk, en tot een laageren int
te bekomen, 't ten meenigte roulleer
klein geld zoo dubbeltjes als duir
verſchafte een winst van 7. tot 12.
Cento: en de belasting van omtr
15. ten honderd boven de ordinaire
lasting, by verkoop van Zuiker
vreemdelingen was nog onbeken
waarom de Molenhouders toen di
met de vreemdelingen of hunne C
misſionarisſen handelende, een ho
prys voor hunne waaren konden
langen: maar naderhand verander
die tyden, en die Heer is nu, ge
'er meer zyn te ver gekomen, en alle
ne bezittingen te zeer geenclaveerd,
'er gemakkelyk genoeg uit te geraak
byzonder nu hem verſcheidene exo
tant ſchadelyke Jaren zyn overgekom
Zo dat 'er nu geene apparentie is,
zig daar van los te ſcheuren, zon
onder den last der beleende Pennin
wegtezinken, en onſchuldig ſma
heeden te onlergaan, waar aan een e
moedige inborst niet kan beſluiten
zo gereedelyk te exponeeren, verl
zende liever al worstelende 't kw

te ondergaan, tot dat de dood, of herstel van zaaken door verbetering van tyden, hem daar van bevryde.

Wat my aanbelangt, ik wil omtrent dit stuk, even zoo min als ik met alles, wat ik tot hier toe geschreeven heb, de waarheid geenzints verbergen; maar opregt bekennen; wat 't is dat my gedreven heeft, tot het andermaal aanvaarden van deeze kostwinning, die ik reeds voor 11. Jaaren geleeden beproefd had, dog waar van ik my heel spoedig ontdeed, met een verlies van omtrent 8000. Rds:, en dat by twee van de alderslegtste Zuikermolens; ondertusschen denke niemand dat ik kortzigtig genoeg was, om op deeze schaade, en teffens ook op zulke ressources die dit verlies konden goed maken, niet te hebben gereekend; neen; dit Land had nog andere gewissere voortbrengselen, namentlyk pady en brandhout, dewelke mits de demolitie myner Zuikermolens, geheel in winsten verkeerden: vervolgens heb ik een Broodbakkery gekogt; dan daar, al met 't begin van den jongst geëindigden Oorlog, geene Tarwe van *Cabo de Goede Hoop* aankwam, wierd my die broodwinning, ten laatsten tot een schadelyken lastpost; zo dat ik op 't aanzoek

van

van iemand, die 'er begeerte toe-l
besloot dezelve af te staan; waar tc
te gereeder overgehaald wierd, c
de geleegendheid welke my toen ge
lig voorkwam, om de twee doo
thans beheerd wordende, geheel
brandstoffen ontbloote Zuikermol
in de nabyheid van myne bosch
Landeryen, voor een lagen pry
koopen, in 't vooruitzigt, gelyk z
ook kort daar op, aan de verwag
volkomen beantwoorde, dat, ter
zaake van de te dier tyd reeds
spreide gerugten der Vreede - Præl
naires, de door den jongsten Oo
met de Kroon van Engeland, gesl
ne Vaart, binnen kort wel zc
ontsloten, en de afgebroken Zui
handel, weeder levendig gemaakt v
den; verwagtende teevens, dat do
verval en verlaaten van versche
Zuikermolens en Plantagies, gec
rende dat termyn, de Zuiker
schaars worden, en derhalven de
hier van, en van den Arak aanmerk
ryzen zoude, gelyk zulks meede
deeltelyk by de uitkomst dus uitge
len is. — Daar door dan aangezet
heb ik de aanplantingen op voorsch
vene Molens, welke ik voorzigtigh
halve, geduurende een Jaar had o

sc

ſchort, (in de overweeging, dat myne verwagting, zoo wel te leur konde geſteld als beantwoord worden,) naderhand om den aftrek van de Zuiker, in Ao: 1784. op nieuw voortgezet.

De weinige ondervinding die ik heb verkreegen, by 't Adminiſtreeren van de twee ſlegte eerſte Molens tot *Tjieliedoek*, waar van ik hier voren ſprak, en dat in een allerongunſtigst Jaar, deed my begrypen, dat de beheering van Molens, met goede Zuiker-gronden voorzien, nog al eenige winsten zoude afwerpen, en door die gedagten aangeſpoort, ben ik ten laatſten gekoomen, tot den koop van nog twee Zuikermolens, naast de laatsigenoemden geleegen, welke voorzien zyn van de beste Zuiker-geevende velden. —

De pryzen voor dewelken ik deeze vier Molens, byzonder de laatſte twee, die men my als opdrong, kogt, was zo gering, dat ik nimmer daar by eenige ſchade te wagten had, ſchoon 't ongeluk al gewild hadde, dat de Zuikerteeld op dezelven niet waare geſlaagt; wyl de voordeelige ſituatie deezer Landeryen, my langs andere weegen, van genoegzaame revenuen verzee-

zeekerde, als zeer geschikt zyn tot andere voortbrengtzels, byzon voor een gedeelte tot Weiland vc Koebeesten, zo dat ik als dan nog c Interest van 't Capitaal, ruim daar zoude hebben kunnen haalen: Ter ik van de Inventarissen der Zuikern lens, een toereikende Som ge zoude hebben kunnen maake om 't geene daar toe aan die Lan ontbrak, 'er meede te bekostigen.

De ongunstige uitslag van my eerste onderneeming, voor zo ver Zuiker-culture betrof, ontmoedi my in geenen deele, maar altoos i in 't concept blyvende, dat 'er aanm kelyke winsten te behaalen waren den Zuikerbouw, als dezelve maar goede en daar toe geschikte gron ondernomen wierd, deed my den la om zulks in eigen perzoon, met vereischten yver en naauwkeurigh te beproeven, gering agten, en daar d is 't, dat ik my vleije, eenigzints grond kennisse bekomen te hebben, van a wat aan die Culture vast is: zo al 't hier vooren uit die eigene bevind ook in waarheid heb voorgedraagen Ik wil gaarne bekennen, dat zoo ik zaak van vooren zo wel had ingezi als ik dezelve thans van agteren om

vind, ik my dan gewis niet gestooken zou hebben, in eene kostwinning, daar zoo veel omslag, gevaaren, en angstvallige zorgen meede verzeld gaan; dan daar ik thans in 't geval ben, en voor eerst 'er niet uit geraaken kan, zonder benadeeling van myn Huisgezin en Crediteuren, zoo moet ik my getroosten, onder afwagting van den milden Zeegen der Aanbiddelyke Voorzienigheid, en eene behoorlyke agtgeeving op myn beroep, of my nog t' eeniger tyd, met meerder rust myn brood, van Hem die dog altoos de hand des vlytigen zeegend, geschonken wierd. —— 't Is wel waar, dat ik uit deeze kostwinning niet behoeve te gaan, om de schaden die ik 'er by geleeden heb; want daar voor ben ik, tot hiertoe nog bevryd gebleeven, en bekenne, dat ik 'er zelv nog al eenige winsten by gehad hebbe; hoewel alleen door een t' zamenloop van veelerlei gunstige toevallen; te weeten, den geringen prys daar ik myne vier Molens voor gekogt hebbe; want hier door is 't, dat ik slegts weinig aan Intresfen, van 't daar op beleende capitaal, behoeve te betalen. —— 'T houden van Twee Molens op een en dezelfde plaats, en de Twee andere digt daar by gelegen:

¡en: zo dat die, alle Vier, als t(
ie huishouding gebragt zyn: dit
ny verscheidene omgelden besp
n uitwinnen: want zoo 'er imme
s, 't welk aan Zuikermolenaren
eel toebrengt is 't dit, dat men
cheidene Molens onder eene enl
Iuishouding kan begrypen: — E
een huurpagt voor myne brandst
ehoef te betaalen, om dat myn
jieliedoek daar van overvloedig
ien, en allergunstigst daar to(
egen is: — Myne natuurlyke
artheid tot den arbeid, waar do(
ı eigen perzoon altoos naauwke
bezigt gewoon ben te houden,
le de uitgaven; en dit heeft
erwaarloosingen en verspillingen l
n voorgekomen waar aan men ar
nderheevig is: Terwyl de daa
oortvloeiende stipte zorgdraging
ıyne Producten, my veel uitgewo
eeft. — 'T verkopen van een gr
omtrent drie quart gedeelte v
roduct, in het gepasseerde Jaar;
e huishouding van deeze Colonie
r Candy van te maaken, en ool
uis-gebruik aan de Ingezetenen, l
y voor 't picol Zuiker, dat zoo
t de potten gestort wierd, zo
ezelve te kappen of te droogen, (

malkander omtrent 5¼. Rds: zuiver doen krygen: Het vertier van Zuiker op deeze wyze, is den Zuikermolenaren vry voordeeliger, dan dat ze dezelve in groote Canasſers verkoopen, tegens 6¾. of 7. Rds: den picol; want in 't eerſte geval, gaat 'er niets verlooren, terwyl de Zuiker in Canasſers gebragt, conſiderabel veel arbeid vereischt, verlies ondergaat door 't kappen, en veele onkosten veroorzaakt, door de duurte der emballagie; om niet te ſpreeken, van wat aanbelang 't in deezen tyd is, als men contante betaaling voor dezelve erlangd, gelyk men dit by den Ingezetenen bedingen, en zig daar van dan ook verzeekeren kan: —— By den zamenloop deezer gunſtige toevallen, komt nog, dat ik tusſchen dit Voor- en Na-Jaar van 1785., met een gezegend ſaiſoen ben bevoordeelt geworden, zo dat ik daar van my met veel voordeel hebbe mogen bedienen, om een zeer groote aanplanting te doen, waar van my 't Product zonder onderſcheid van zoort, onbelast zelfs van de geringſte omgelden, doorgaans 4½. Rds: vry geld per picol by verkoop; opgeleverd heeft; terwyl 't capitaal, waar van ik my bediende, en 't welk een aanmerkelyke ſom bedroeg,

droeg, my zonder Intrest-vorderin
de helft in Contanten, en de weed
helft in Credit-Papieren gefchoo
wierd: —— Dan deeze laatfte byz
derheeden, namentlyk den voorde
gen verkoop van myn Zuiker, en
eeven zo gunftige, als vertrouwely
onderfteuning met gereede penning
ben ik alleen verfchuldigt, aan de go
heid van de Heeren Jan Hendrik W
german Bailliuw, en Hendr
Nicolaas Laclé Opperkoopn
en Sabandhaar te deezer Hoofd-plaa
van welke beide Heeren ik niet v
by kan, by eigene ondervinding dit l
felyk getuigenis te geeven, dat Zy
liefde voor de welvaart van de Ma
fchappy en haare Ingezetenen, a
moogelyke devoiren hebben aangewe
en nog aanwenden, tot behoud v
den Handel en Akkerbouw in dee
Colonie, zo voor hun eigen priv
als in hoedanigheid van gevolmagt
den van zeekere Geinteresfeerden,
de weinige Rederyen van eenige Sch
pen te deezer Hoofdplaatfe: Niema
duide 't my kwalyk, dat ik verv
met dankbaarheid, myne erkentely
gevoelens, hier voor 't oog van een
der ten tone fpreide, en hun WelEdel
opentlyk voor derzelver betoonde g
nereufiteit en edelmoedige gunstbew

 ze

zen, verpligte erkentelykheid betuige: — Daar en boven heb ik in den beginne der maaling eenige picols ongekapte en ongedroogde Zuiker, tegens 6. Rds: 't picol verkogt. — 'T welk alles te zaamen genoomen, oorzaak is, dat ik met uitzondering van anderen, die minder gelukkig in deezen waren, zo als ik gezegt heb, niet alleen geen schaade geleeden, maar zelfs nog eenige winsten, in dat Jaar bekomen heb, en is dus daar uit geen regul voor andere Molens te trekken; ja ik durf zeggen, dat 'er geen een geweest is, die alle die gunstige omstandigheden en toevallen, te zaamen genoomen, gehad hebbe: ook zoude 't dwaasheid zyn, indien ik my in 't vervolg de continuatie van alle die voordeelen beloofde, en op de bloote hoop, dat my altoos dat zelfde geluk zoude volgen, by zulk een zorgelyk en omslagtig gedoente volharde, in een conjuncture van zulk een algemeen verval en duistere vooruitzigten, als wy thans beleeven: Boven dien wil ik wel bekennen, dat ik my niet sterk nog moedig genoeg kenne, om dat beroep in 't vervolg, met zulk eene volkoomene overgegevenheid te zullen kunnen blyven waarneemen; te meer, daar ik my

dan

dan zoude moeten onthouden,
alle geoorloofde uitſpanningen er
genaamheeden, dié in de ſamenle
met beſchaafde Lieden gevonden
den, en waar van ik tegenswoord
na als afgeſneeden ben.

By 't geene wat ik tot hier t
deeze Verhandeling gezegt heb,
byna niets meer nodig zyn te
gen, om een ieder te overtuiger
de weinige Zuiker - plantagiei
'er nog gevonden worden, binnei
ten geheel en al zullen te niet loc
by aldien de prys op 't Zuiker
duct, niet boven de 4½. Rds: e
Rds: ruuw ſtygt: Ja zelfs zoo z
boven de 5. Rds: en 4½. ruuw ge
word; 't en ware, dat 'er eene nc
toevoer van muntſpetien, en byz
ook van zo genaamd payemen
der de gemeente kwam, waar do
Molenhouders weeder als voorl
in de geleegendheid geſteld
den, om by inwisſeling van 't k
teegens hard geld, eenig voord
behaalen; wanneer 't nog zoude
nen gebeuren, dat de Molens,
nu nog in ſtaat zyn, zoo lang z
blyven continueeren, tot dat ein
't al meede zigtbaar te wagten g
aan brandſtoffen, in de nabyhei

zelven, de onkosten van kapping en aanvoer dermate zal doen ſtygen, dat geene prys verhooging der Zuiker in ſtaat zal zyn, zulks goed te maaken.

Dog om naar vereisch een volkomen regt op 't geloof aan de waarheid van myne beredeneerde reekenings-veronderſtelling, en daar uit voortvloeiende voorſpelling te erlangen, zal ik door wettige bewyzen, een ieder tragten te overtuigen, dat de Zuikerplantagien volſtrekt niet kunnen beſtaan, op den ruuwen prys van 4½. Rds: voor de eerſte, en 4¼. Rds: voor de tweede zoort: — Waar toe in 't byzonder zullen dienen de volgende eerbiedige bedenkingen, op de

AANMERKINGEN VAN WYLEN ZYNE EXELLENTIE MOSSEL, OVER DE ZUIKERMOLENS.

Wylen Zyne Exellentie MOSSEL heeft den 31. December Ao: 1750. eenige aaanmerkingen over de Zuikermolens, ter Tafel van de Hooge Indiaſche Regeering over gelegd, waar by teffens over den prys van de Zuiker geſprooken, en onder anderen gezegt word, dat

De prys van 4½. Rds: 't picol voor de eerſte zoort mild genoeg is, ſchoon de omgelden

den voor 't teegenwoordige die van vorig
den verre furmonteeren, en daar onder
van die Natuur, dat niet weder op den
den voet te wagten zyn.

De mildheid daar Zyn Exelle
van gewaagt beftond hier in, dat
Planter voor dien prys in ftaat was,
in een Jaar, waar in hy 5. maande
maalen had, 900. Rds: te profiteer
daar onder gereekend de winsten
300. Rds: op 2. kisten Amfioen te
haalen, en 267. Rds: op diverfe K
meryen; en dat of fchoon de w
van 900. Rds: te zamen genoom
door nadeelige toevallen of agtel
heid konde te niet loopen, daar en
gen by een goed fucces en wakk
vlyt, dezelve ook ligt konde verd
belen, gelyk dit in 't gemelde fch
tuur, zeer ampel gedetailleerd w
op Pagina 9., aan 't einde, en aa
begin op Pagina 10. —

Ik heb te voren reeds aangetoond,
'er teegenswoordig voor de Zuiker
lenaaren, op den Amfioen geen voor
meer te behaalen is; en wat de div
Krameryen aanbelangt, zal door
Exellentie denkelyk gezien word

Op een Warong die toen ter
wel zo veel heeft kunnen geeven; m
tans niet, om dat de Warongs in
Bovenlanden zodanig vermeerdert a

dat de arbeiders op een Molen, van alle kant kunnen te regt komen, en zig voegende daar ze de goederen 't beste koop kunnen krygen, de Waronghouder van een Molen niet in ſtaat is tegenwoordig zo veel op te brengen als de voormaaligen, en dus de Waronghuur maar 60. of 70. Rds: bedraagt, die ruim opgaan aan douceurtjes en nodige tractementen, alzoo dat indien alle de zaaken van en op een Molen nog even zo waaren als thoen, een Planter by 5. maanden maalens, alleen van zyn Product nog zou kunnen hebben Rds: 333. — dog 't geen nogtans met eenig nadeelig toeval of agteloosheid kan te niet loopen, of by goed ſucces en wakkere vlyt verdubbelen.

Wanneer men op den voorgeſtelden ſtaat van des Planters tegenwoordige omgelden en Producten acht ſlaat, zal men zien, dat dezelve niet alleen dat voordeel niet heeft, nog ook niets wint, maar vast 2727. Rds: verliest zo hy niet meer dan 5. maanden maalens heeft, en wil men daar de reedenen van weeten; men vergelyke de omgelden die een toenmaalige Planter had te doen, met die der teegenwoordige Planters.

De ſtaande omgelden van een teegenwoordigen Planter zyn . . Rds	7452: —
Transporteere Rds:	7452: —

Per Transport Rds:	74
En de verſchillende of die van 5. maal-maanden .	33
Dus bedraagen de omgelden der aanplantingen in 5. maanden maalens Rds:	108
Terwyl 't een en ander ten tyde van Zyn Exellentie was, volgens ſpecificatie derzelve op pag: 9. van gemeld ſchrift . Rds:	5c
En alzo blykt dat 't verſchil der onkosten, tusſchen voorſchreeven en den teegenwoordigen tyd op 5. maanden maalens, bedraagt een aanzienelyke Som, ten lasten der tegenwoordige Plantagie van Rds:	58

Wil men van dit bedraagen c
den weeten, men ſlaa dan '
op de hier tegen over elkaı
ſtaande ſpecificatien der omgeld
de toenmaalige Planters en die d
genwoordigen, en die ik zal ter n
ſtellen alleen omtrend die dinge
in de toenmaalige huishoudin
Zuikermolens plaats hadden, er
Zyn Exellentie in de vertooning d
gelden is voorgedraagen.

Omgelden eener Zuiker-Plantagie, in
Jaare 1750. door Wylen Zyn Exellentie M
SEL, aan de Hooge Indiasche Regeering
31. December vertoond.

De uitgaaven hier toe nodig (te we
tot een Zuikermolen) bestaan in 't Planten
200000. of 250000. stoelen Zuikerrieten
het vierde Jaar zo de grond goed is,
meest Jaarlyks aan de Maronde en Passar
han; Voor 't eerste (te weeten voor 't I
ten) stelle met het byhoorig werk van p
gen enz: op een Somma van Rds: | 1000

Gagie aan een Chineesen Schryver, Mandoor en 4. Chineesen by de ploegers	260:
20. Javaanen tot 't onderhouden der Riettuinen	400:
6. Lasten Ryst	210:
	Rds: 1870:

: lasten en omgelden der aanpl
eze dagen voor een Zuikermo
; omtrend zulke articulen die
:ot denzelven gebeezigt wierd
voorenstaande posten.

heb hier vooren aangetoond, dat
ngelden altoos op dezelfde hoogt
zal nu voor een ogenblik van
ekken, en verminderen dezelve n
gheid der maanden maaling, om
:ene arbeiders die daar toe moe
besteld, om daar door als naade
:aande reekening te komen: Wan
omgelden op een vast punt
en, wat een Planter om 7. maan
Zuikerriet te doen beplanten e
en, voor 24500. werkdaagen aan
nse Boejangers moet betaale
hy voor 5. maanden maar voo
dagen te besteeden à 6. stuivers
im . . . . . . Rds:

gie aan een Chi-		
nSchryver Rds:	140: —	
n Mandoor	150: —	
n Mandoor		
de ploegers	130: —	
nog 3. gemee-		
hineesen	270: —	

Rds:

Dit waaren 't bedraagen der onkosten van de geheele Plantagie in dien tyd Rds: 1870: —

En waar voor een Planter zo veel Zuikerriet had geplant en opgekweekt, dat hy 'er 5. maanden van konde maalen, gelyk zulks te besluiten is, uit 't geene dat door de onkosten van zo veele maanden maalingen is voorgedragen.

VERGELYKING DER

Aan de Buffelwagters Rds:	60:	—
Staale Pannen . . .	30:	—
Buffels die crepeeren .	150:	—
Zuikerpotten	50:	—
Reparatie van den Molen .	40:	—
Yzerwerken voor den Molen	30:	—
Transport van het Product	120:	—
Oly en Kaarssen . .	60:	—

Transporteere Rds: 2410: —

Dus blykt dat wanneer de omgelden eener aanplanting met die der voorige zal gereguleerd worden of kunnen worden, dezelve aan de tegenwoordige Planters te ſtaan komt op . . . Rds: 2

ANDERE OMGELDEN.

De Buffels worden teegenswoordig voor niet minder gehoed en bewaakt dan . . . . . Rds
Staale Pannen . .
Verlies van Buffels die crepeeren. . . . .
Voor Zuikerpotten .
Reparatie van den Molen
Yzerwerken voor den Molen . . . . .
Transport van het Product . . . . . .
Oly en Kaarsſen . .

Transporteere Rds:

Per Transport Rds	2410:
Maalders, Vuursteekers, &ca: .	600:
2. Zuikerkokers in 5. Maalmaanden	150:
De Modderboer of Raffinadeur, .	70:
Denkelyk hebben de voorige Modderboeren zelv den Modder moeten haalen, daar dit thans door des Planters particulier volk geschied, en dit zal de reede zyn, dat deeze post te vooren meer gekost heeft dan thans.	
Canassers en Embalagie . . .	50:
Kalk voor de Zuiker . . .	20:
NB: 'T is zeeker dat de slegte Zuiker meer Kalk vereischt dan de goede, en dewyl ik de bereekening der onkosten op een slegten Molen maak, zoo is 't ook, dat deeze post op nevenstaande zyde veel meerder bedraagt, dan in de voorige reekening der omgelden gesteld is.	
250. Vademen Brandhout voor 5. maanden maalens	500:
Transporteere Rds:	3800:

Per Transport Rds:

ders, &ca: dat wy thans aan-
teeden aan de Mandoor
rongs 180. Rds: per maand
ikerkokers in 5. maalmaan-
, ruim . . . . .
lodderboer . . . . .

sfers en Embalagie . . . .
ruim . . . . . .

randſtoffen kosten thans in
naand 270. Rds: dus 5. maan-
. . . .

Transporteere Rds:

Per Transport Rds	3800:	—
Een Jaar Intrest . . .	200:	—
Een Jaar Huur . . .	1000:	—

De omgelden van een Zuiker - Plantagie van 5. maanden maalens, kosten dus eertyds . . Rds: 5000: —

Het is waar dat de inkomsten van een Zuikermolen in voorige Jaaren zeer veel van het teegenswoordige verschilden.

De voormaalige inkomsten van 5. maanden maalens bedroegen . . Rds: 5333: —

Per Transport Rds:		6876
Een Jaar Intrest . .	ƨ	700
Een Jaar Huur . .	ƨ	1000

Teegenswoordig kosten dezelven . . Rds: 8576

En thans leevert een Zuikermolen van het product van 5. maanden maalens . . . . Rds: 6840

Dog daar by moet in aanmerkin noomen worden, dat de huishou der teegenwoordige Molens vry r bezwaard is dan de toenmaalige, van ik maar eenige ſtaaltjes zal brengen.

Een Karremaker, Een Kok, Mandoor Gabee, Twee Jentings, der onderhoud aan Paggers en H werken tot gereedſchappen, die tyds maar uit de naby zynde Bosſc konden gehaald wierden, en zeer nig kosteden.

Zo 't dan ter dier tyd geagt wierd, dat de prys van 4½. Rds: voor 't picol eerfte zoort, aan een Planter niet meer dan een fobere winst gaf; die evenwel verloopen kon, dog door wakkere vlyt en goed fucces kon verdubbelen, dan begrypt men zeer gemakkelyk, dat daar de onkosten thans byna verdubbeld zyn, en alle de particuliere voordeelen geen plaats meer hebben, dat een Planter ook volftrekt tegenswoordig met dien prys niet kan beftaan, want hoe goed de Zuikertuinen tegenswoordig ook mogen zyn, en meer Zuiker dan te vooren geeven, is dit niet in evenredigheid van de vermeerderde omgelden.

Eene teegenwerping zal ik nog moeten beantwoorden die men my zoude kunnen maaken, tegen de waarheid der door my opgegeeven lasten en omgelden van een Zuikermolen, naamenlyk hoe 't komt dat de onkosten van myne reekening op zeven maanden maalens komt te ftaan op een bedragen van Rds: 12142: —
daar dezelve in de opgegeevene lasten en omgelden van een Zuikermolen die 7. maanden maalt, niet meer bedraagt dan op zyn hoogfte Rds: 9030: — of na

Transporteere Rds: 12142: —

af-

Per Transport Rds:	1214
iftrek van 't geen een planter door vernuftig overleg en vlyig toezigt zomtyds zoude konnen bespaaren . . .	86c

En aldus door my te veel is opgebragt . . . . . Rds: 354

Gemelde opgaav is geschied doc Wel Eerwaarden Heer HOOYMAI geplaatst in 't eerste deel der verhan gen van het Batavia's Genootscha konsten en Weetenschappen op pag:

'T belge zyn Wel Eerwaarden ni ik dit stuk hier by brenge en voor 't geschied niet om zyn Wel Eerw: in 't minste te verkorten; dog dew werk publicq in druk is gegeeve door de specificatie der posten kragt druk aan de tegenwerping geeft, z ik genoodzaakt om die tegenwerping antwoorden, met zelv aan te toonen aldien de prysen van verscheidene goe en omgelden in dezelve gespecificeer zo hoog waaren als dezelve teegenw zyn, en zyn Wel Eerw: in die ree die posten hadde opgebragt, die in d

overgeslaagen zyn, en andere dingen nauwkeurig waaren gespecificeerd geworden, die zyn Wel Eerw: onder kleinigheeden gesteld heeft, en tot een vry minder som bepaald dan derzelver weezentlyke kosten bedraagen, als meede wanneer verscheide kleinigheeden gesteld wierden op te weegen, tegen eenige kleine winsten die de Planters zig konden maaken van de ryst &c., en die ik hier vooren aangetoond heb, niets of niet noemens waardig te zyn, of tegen andere lasten die in myn Reekening niet gebragt zyn meede optegaan, zo zal blyken dat zyn Wel Eerw:, opgaav van de myne niet veel verschilt: en om dit duidelyk te vertoonen, zal ik de posten van zyn Wel Eerw: reekening neevens de myne stellen, en 't verschil met de reede daar van bezyden dezelve voordraagen: en om dit juist te doen, zal ik eenige verandering in de orde der posten van myne reekening moeten maaken, en dezelve zo schikken dat 't in de order van zyn Wel Eerwaardens voorstelling koome, terwyl die reedenen agter de posten van 't verschil op neevenstaande bladzyde zullen komen.

En

Pr. Transport Rds. 7294: —

Het hout tot Karren en ploegen . . .	100: —
Het vernieuwen der fournuisen . . .	150: —
Het pakken der Zuiker in Kanassers .	80: —
Het Transport van Zuiker en Syroop .	300: —

m en Reede

— Door de a
maal in

Pr.

Nu volgen
die op
werken,
Reekeni
Wel E
HOOYM

De Mando
De Mand
Twee Zui
kers .
d°. voor
kooken
Syroop,
voor ha
geld

modde
raffineer

eſchryving die ik hier voren gedaan heb,
le poſt van een Mandoor Gabee al mede
aarſten is, waarom geen planter op 20
: min in 't Jaar ziet, om een bekwamen en
andoor Gabee te bekomen.

n 18 ſtuivers die op dit articul by myn
meer dan by die van den Heer HOOYMAN
, zal ik niet in de Reecq: van 't verſchil bren-
it dezelve omtrend ophaalen teegen 't gee-
Wel Eerw: van den Kok meer geſteld
wat 't meerdere aanbelangt waar voor ik
by myn Reecq: heb opgebragt, is, om dat
erkookers veronderſtel betaald te worden
dgeld, met hun een ropy voor ieder halv
geeven, en dat veeltyds geſchied, wan-
onbekende Zuikerkookers aanneemt, om
by het kookſel te betaalen, en wanneer ze
nter niet voldoen, dezelven als dan zonder
't geheele handgeld weg te zenden en an-
:unnen aanneemen; ook geſchied zulks,
:n planter te weinig te maalen heeft.
anbelang voor een planter een be-
yverige Modderboer te hebben.

En alzo vermeen ik volleedig te he aangetoond de overkostbaarheid der kerteelte, met 't daar aan verkno zo dat ligtelyk kan opgemaakt worde Indien de Planters met vry mi kosten niets meer dan een soberen hadden, en toen alreeds denzelvden er voor kreegen die 'er nu no staat, zy teegenwoordig zeeker scl lyden: 't is wel waar, dat 't product goede Moolens tegenwoordig meer afv dan bevoorens, dog zulks is niet in e reedigheid van de geaugmenteerde ko en hoe zullen die Moolens die minde ducten krygen 't dan stellen? ---

'T verlaaten der Zuiker-plantagiën veel te nadeeligen invloed op de algen welvaart, om 'er onverschillig en l geloos over te zyn. Want, wanneer nagaat wat 't product van 40 welmaa Moolens kan geeven, dan zal men all verschilligheid omtrend dezelve in ter zyde stellen, en zelve alle pog aanwenden tot der zelver bevord en herstelling

Een Moolen die 7 maanden geeft 600 Kanassers, dat is 2100

Zuiker; dus de 40. Moolens 84000. picculs, zo dat wanneer de planter voor 5 Rds: 't piccul Zuiker bekomd dan ſteld ſulks hem in ſtaat om in deeze Colonie te doen Circuleeren een ſom van, ... Rds: 420000:—

Aan Siroop is 't te zamen, 70000 Takkers à 150. Rds: de 102 Takkers dat is dan ruim . . . . . . Rds: 102940—

En alzoo te ſamen dat aan de Planters komt Een fraie zom van, . . . Rds: 522940—

En wanneer men aan merkt dat de Arak een voortbrengſel is van de Siroop, zo moet men dezelve brengen tot 't beſtaan der Zuikermoolens, en al 't geld dat daar van in 't land komt by de oorzaak ſtellen, te weeten by de Zuikermoolens, en die als den hoofdtak van dat voortbrengſel aan merkende, zo moet 't bedraagen van den Arak by de Som van de Zuiker geſteld worden, en zulks is voor ruim 6000 leggers die uit voormelde quantetiit Si-

Transporteere Rds: 420000—

roop

Per Transport Rds: 42

oop konnen gestookt worden,
. 42. Rds: ieder legger met
t fust is, . Rds 252000:—
n wanneer de-
zelve door Par-
ticulieren wor-
den gekogt, be-
taalen dezelve
nog voor tollen
aan den boom 5.
Rds: voor ider
legger, komd, . . 3000:

Zulk eene aanzienlyke Som verdient des te meer opletten-heid, om dat dezelve geheel en al uit eigen Land-producten ge-trokken word, en om de zelve te verkrygen, maar zeer wei-nig besteed word aan 't geen van buiten ingevoerd word, waar voor eevenwel 't geld moet afgaan, welks bedraagen Ik hier onder zal stellen.

Voor de 2 kisten Amphioen die op elken molen gesleeten worden, betaald d' E. Compa-gnie, zoals

Transporteere Rds:

Per Transport Rds: 702000: —

my gezegt is, voor ieder kist 400 rds. dus voor 80 kisten, zynde de consumptie op 40 molens . . Rds. 32000: —

3000. picols schaars, word Jaarlyks aan yzer op alle de 40. Molens en araksbranderyen tot hoepels voor de Tobben gebruikt; stelle dat voor 't picol dat hier aangebragt is betaald werde 7. Rds: is . . 21000: —

De Lywaaten die op de Zukker moolens en Araksbranderyen door omtrend 9000. Mensen gesleeten worden, 3. Rds: ieder man . . . 27000: —

Transporteere Rds: 80000: — 1702000: —

Tot

Per Transport Rds. 80000:

Tot de 6000. leggers Arak en Houtwerken, die zo wel daar, als op de Molens gebruikt worden, stelle. . . 15000:-

Om 24000. kanassers Zuiker te embaleeren, binden met rottings, en 't geen daar van en van de stroomatten zo wel op de Moolens als Araksbranderyen gebruikt word, beneevens poegtouw en versleeten kabeltouw . . 10000:-

De Chineesen die op de Molens werken verteeren 't grootste gedeelte van 't geen ze verdienen in deze Colonie; ik heb in een paar

Transporteere Rds. 105000:-

Per Transport Rds. 105000: — 702000: —

jaaren kunnen nagaan, dat 'er van ieder Moolen op zyn hoogst, voor 300. Rds. naar China verzonden word, 't zy dat ze daar gebragt worden door de Repatrieerenden, of door de blyvenden aan hunne Families gezonden, dus van 40. Moolens : 12000: —

Per Transport van Product van 40. Zuikermolens . . . . Rds. 702000: —

Per Transport van 't geem tot 't verkrygen van die groote Som aan buitenlandse waaren moet worden besteed, en wat 'er uit gesleept word door de Arbeiders op dezelven . . . . . Rds. 117000

Van de 140. Javaanen meer of min, die op een

Zui

Per Transport Rds. 117000:—

Zuikerplantagie en Moolen, en in de Houtkappery werken, zyn de helfte opgezeetene der Landeryen, die hunne verdiensten in de Colonie vertgeeten, terwyl een groot gedeelte der overigen weder naar Java keerd, die ieder, na dat ze alles betaald hebben, van 't geene ze op de naast geleegene basaaren en in de Warongs gekogt hebben, door elkanderen gereekend geen 10. Rds: naar Huis neemen; dog zulks al eens gesteld, en dat er van ieder Molen 60. weder naar Huis gaan, zo

Transporeere Rds. 117000:—

Per Transport Rds. 117000:—

fleepen de Boe-
jangers van 40.
Molens aan Con-
tanten uit deze
Colonie . . . 24000:—

Alzoo blykt, dat 't bedraagen van 't geen tot inwinning van't Zuiker-product uit deze Colonie buitenlands gaat Rds. 141000:—

En aldus nog ter handel in de Colonie blyft Eene Somma van . . . . . Rds: 561000:—

Zegge Vyf maal Hondert Een en Sestig Duizend Ryxdaalders, alzoo dat 't verschil van een Molen meer of minder in deze Colonie te hebben, dezelve bevoordeelt met, of berooft van Eene Somma van Rds: 14025:

En wie weet niet dat 't gemis van zo eene considerabele Som voor deze Collonie allerruineust is?

En al schoon dat de E: Compagnie geen voordeelen mogte verkrygen door, met des planters Producten zelve Koophandel te dryven; ('t welk ik maar alleen wil veronderstellen,) zo is 't voor dezelve nochtans van

van zeer veel aanbelang, om de Planters het onderhouden van zo eene 't L waar in ze gebezigd word, Schatten t brengende Culture aan te moedigen, te schermen, Ja zelv des Noods te onder nen.

Want zy alleen die 40. Zuikermol beheeren en Administreeren, brengen rect aan der Maatschappy's Inkomsten, J lyks toe een Somma van Rds. 77600: te weeten

a Winst op den Amphioen, waar van 80. Kisten op 40. Molens gebruikt worden, en waar op in deeze 3. à 4. laaste Jaaren door elkanderen genoomen, voor d'E: Compagnie alleen moet gewonnen zyn, (byaldien 't waar is dat men my gezegt heeft, dat de Compagnie de helft der Winsten trekt van 't geen de Societeit er op heeft by verkoop, dus 200. Rds. Winst voor de Compagnie, op elke Kist is. . . . Rds. 16000.

de 800. Coyangs Ryst en ruim

Transport Rds.	16000	—
de 200. die in de Branderyen, zo tot 't stooken van 90000 takkers Siroop tot 6000 Leggers Arak, als tot derselver Huishouding gesleeten worden, geeven voor tol by den invoer 4. Rds. pr. Coyang dus	4000:	
Indien 't yzer even zo veel tol by den invoer geeft als de andere goederen, te weeten 6. procento, dan is aan tol voor 3000. Pipols Plus minus	1000:	
De Lywaaten, stroomatten, en Bindrottings		
	21000:	—

Transporteere Rds.

Per Transport Rds.		21000: —
die op de Molens en in de Araks-brandetyen gebruikt worden, ruim		2000: —
'Er is verondersteld dat de Compagnie met des Planters Producten voor haar zelv geen Koopmanschap dryve; maar die aan een ieder met volle vryheid der koopers en verkoopers overlaate; als dan zullen de Planters geen zwaarigheid hebben voor elken Picol Zuiker te krygen, op zyn minst $5\frac{1}{2}$ Rds. zui-		

Transporteere Rds. 23000: —

Per Transport. Rds.	[illegible]3000
ver en dus zou 't Product van 40. welmaalende Molens die ruim 80000. Picols geeven, een Somma van Rds. 44000. opwerpen, waar voor 1. Procto: Waag-Geld zou betaald worden, dat is dan ruim	4000
de 80000. Picols, brengen by uitvoer 12. Stuiv: tol op pr. Picol, is dus	20000
Ieder Legger Arak betaald by uitvoer aan den Boom 5. Rds. dus voor 6000. Leggers	30000
Transporteere Rds.	77000

Al-

Alzo blykt dan, dat of schoon d' E Compagnie omtrent des Zuikerplanters Producten zig maar enkel vergenoegde met 'er tollen voor te laaten heffen, dit van aanbelang genoeg is om deezen handel niet te laten kwynen, want behalven die regtstreekse voordeelen zyn 'er nog zoo veele andere dingen, die door de Zuikermolens op een hoogen Prys blyven, en daar door aan d' E Compagnie ook meer tollen komen te geven.

Indien uit al 't geene wat toe, van zo een allezints voordee den Tak voorgedraagen is, gen bondig betoogd mogte worden ge dat het in geen opzigt, zo voor D Indise Maatschappy als voor deeze geraaden zy, den Zuiker-bouw vervallen; 't zy dat d' E Compagni ve Koophandel meede wille dry dien Tak geheel overlaaten voor ticulieren handel; 't zal als dan hoo dig zyn 'er eenige Middelen va in te stellen: en deeze zyn kort.

Middelen van Redres.

De opengelegde Staat-Reekening wyst die van zelv aan.

De prys voor 't Product moet geschikt zyn, om aan de bedoeling der onderneemers, of in 't geheel of ten deele te beantwoorden. De bedoeling der Planters is zeeker geen schaade, ook niet om 'er enkeld den Kost by te hebben; maar om 'er wat by te winnen; Reede en billykheid moet dit toestemmen, want wanneer men den Omslag nagaat, de gevaaren bedenkt, de kwellingen overweegt die aan den dienst van zo veele vrye Mensen verknogt is, beneevens 't Capitaal dat 'er moet toe besteed worden, Wie kan dan een Planter de hoogste winst die 'er op Een der Twee laaste Colommen staat, misgunnen? te meer wanneer men nagaat 't gevaar daar dezelve ook aan bloot staat, om even zo veel schaade te kunnen hebben. — Word hun dit vergunt, de vervallene Plantagien zullen wel weder hersteld, en zorge gedraagen worden dat ze blyven voortduuren, zonder dat men hoeft te vreezen dat 'er ligt nieuwe Molens zullen opgerigt worden, waar van ik hier na reedenen zal melden.

Te meer is 't noodzaakelyk dat de Planters zo veel voor hunne Producten krygen

gen, namentlyk 5. Rds. voor de e
zoort en 4½ voor de tweede zoort zui
of 5. Rds. zuiver zonder onderscheid
zoorten; dan wel indien de huisl
ding van de Compagnie niet toelaat,
de aftrekking der omgelden agterw
blyve, dat ze als dan de Planters,
't gemis van die omgelden met Amphi
onderstenne, zo als ik bevoorens ger
heb, dewyl 't geld thans moeilyk
verkreegen worden, en wanneer 't z
ook verkreegen word, zulks teegen
zwaare Intressen geschied.

Dit zou menige Planters aann
digen om hun best te doen, ter verl
ging van Javaanse Boejangers, (waar
thans de meeste Molens een groot gel
hebben,) en zelv om des noods Chinee
daar voorte gebruiken.

In welk geval 40 Moolens by
maatig Jaarsaisoen, 't voorgestelde proc
van 80000. picols Zuiker, iets meer of m
der zouden kunnen geeven, en de C
pagnie verzeekert zyn, (de buiten geme
drooge Jaaren 'er van uitgezonder
Jaarlyks van dezelve voorzien te word

De vrees voor 't afneemen der Zuikermoolens behoevd als dan geen plaats te hebben: want alle, die aanvankelyk brandstoffen ontbreeken, of 'er in 't vervolg voor bloot staan, zullen daar van kunnen voorzien worden, indien men hun teegen een reedelyke huur wilde laaten kappen, in de Bosfen op 's E: Compagnies landen *Sadeeng*, *Couripan*, *Jampan en Janglappa*: Tot een gemakkelyker en min kostbaarer afvoer der Brandstoffen zullen door de Planters wel middelen beraamt worden. Ondertusfen zou d'E: Compagnie 't woest leggende Grendengse gebied kunnen afstaan aan hun, die aannaamen aldaar Hout-bosfen aanteleggen, waartoe ik een Plan heb dat uitvoerlyk is, en misschien niet verworpelyk zal geagt worden, en daar van ik op myne eigen Landen met goed succes proeven genoomen heb, en daar in voortgaa; deze nieuwe aangeplante Bosfen, zouden in tyd- vervolg terwyle de boovenste Bosfen afgeloopen en uitgekapt zyn, kunnen dienen om brandstoffen aan de Zuikermoolens te geeven: Geen plaatzen vind ik gefchikter en gemakkelyker om Bosfen aan te leggen dat 't Grendengse, en dat van weegen de kaalheid en onbewoonbaarheid van dat Dis-

triet-

trict; 'Er zyn geene Buffels nog Koebee
die weiden, en die moeten 'er ook volſt
niet zyn zal men met goed ſucces Bo
aanleggen.

Bosſen aanteleggen in de Nabyheid
Moolens is uitvoerelyker en raadzaar
en heeft minder voeten in de aarde
Moolens in de nabyheid der Bosſen aa
leggen. De reedenen zyn deeze; B
ven de buiten-gemeen groote onko
die daar toe moeten worden beſteed
dient men te weeten, dat een grond w
nieuw geopend word en met Zuiker
beplant, in de tien of vyftien eerſte Ja
zulks met wit riet moet geſchieden, waa
teegenwoordig moeielyk zo veel plant-
ten te bekomen zyn, als 'er tot 't bepla
voor een halven Moolen vereiſt word.
geſchied dit zelv, dan is 'er nogthans
twee of drie eerſte Jaaren byna geen
ker van 't geplante te krygen; alleen
zulks verkreegen worden, van 't
dat op de afgekapte ſtoelen word aa
kweekt, en zulks kan geen derde der
kosten goed maaken, en zelv na verloo
twintig Jaaren is 't eerst, dat die g
met root riet kan worden beplant, dat
binnen de tien Jaaren genoegz
quantiteid goede Zuiker kan afwer

zoodanig dat 't den onderneemer eenige winsten konne geeven ; intusſen zyn de Bosſen in de nabyheid verteert, en die Moolens in dien ſtaat gebragt, waar de teegenwoordige brand-ontbeerende Moolens, in zyn ; getuigen daar van, zyn de Moolens op *Kadauons* overzyde, die in 't Jaar 1756. zyn opgeregt, en tegenwoordig nog maar onder de middelmaatige zoort van Zuiker-geevende Moolens geſteld worden ; de Moolens op *Salapadjans* overzyde, waar van de gronden ook tot Zuikertuinen voor *Kadauon* zyn gebruikt geweest, zyn mede nog in denzelvden ſtaat, ook getuigen zulks de na voorſchreven tyd opgeregte Moolens van *Palajangan*, *Pancallang*, en *Campon Limon*, &c. *Lailap* of *Dadap*, die nog maar zeer weinig goede Zuiker geeven; Dus is daar uit te beſluiten dat 't niemant te raaden zy, nieuwe Moolens aanteleggen, in de nabyheid der Bosſen; buiten 't ongemak dat Moolenaars zouden hebben om 't product aftevoeren; want ik veronderſtelle dat nieuwe Moolens in de nabyheid der Bosſen aanteleggen, al zeer hoog in de Booveniandén zou moeten geſchieden, waar de Rivieren onbevaarbaar

zyn

zyn, Beneeden, in de laage landen b
vaarbaare Rivieren, zyn dog geene
ſen dan alleen die, die ten dienste
de thans aanweezende Moolens kunne
bruikt worden.

Omtrend 't beezigen van wit riet to
aanplantig, zoude zulks wel niet hoeve
geſchieden in roode gronden, dog wie
niet dat herhaalde proeven, dezelven ge
en al hebben doen afkeuren en verwer

Dus is het eenigſte middel om de M
lens alhier te behouden, Bosſen
derzelver nabyheid te brengen, en z
zegge ik nogmaals, is uitvoerlyk en
makkelyk in 't grendengſe diſtrict.

Tot 't behouden van een goed aa
Moolens, zouden aan eenige in wee
zynde Moolens, die brandſtoffen gen
hebben, dog waar by goede gronden
breeken, zulke gronden van d'E. C
pagnie kunnen worden afgeſtaan, die d
de herhaalde bebouwing van andere la
producten genoegzaam uitgemergeld z
om zelv in 't eerſte Jaar goede Zuike
geven. En daar toe zyn de gronden i
Grendengſe teegen over *Priang* beſt
ſchikt, waar op een Moolen van *Lin*
kan worden overgebragt, en nog
anderen bygevoegt, of geheel met t
O 3 ni

nieuwe Moolens voorzien worden. De geleegenheid van andere Moolens, zal 'er ook een gemakkelyke verkryging van Plantlooten veroorzaaken, en dus ook een min kostbaare aanplanting geeven.

Een Moolen op *Tjekokol* mede weg moetende van wegens de flegte gefteldheid der gronden, zoude kunnen blyven, als die aangevuld wierd met de Zuikertuinen van de Moolens op *Babakan*, dog dan zoude deze moeten geholpen worden met een ftuk gronds, dat aan d'E: Compagnie hoort en onder de Veldfchans *Tangerang* forteerd; en naar maate van 't aftefiaane beftek, zoude op *Babakan* zelv nog een Moolen by de aanweezend zynde twee kunnen worden opgeregt: Voormelde gronden onder 't Fort *Tangerang*, zyn ook door den Landbouw reeds genoeg uitgemergeld, om in 't eerfte Jaar zelv beste Zuiker te geeven.

In hoe verre het van aanbelang is, voor d'E: Compagnie om zulke gronden af te ftaan tot 't aanleggen van Zuiker-plantagien, is 't beft den-zulken bekend, die in 't beftuur zyn van haare belangens.

Wanneer voorfchreeven Gronden afgeftaan wierden, en tot Zuiker-plantagien aangelegt, zouden 'e boven de Veldfchans

van

van *Tangerang* 8 Moolens zyn die go
Zuiker geeven en brandstoffen gen
hebben.

Als de

1. Oude Moolen op *Linkon*.
2. Nieuw aan te leggene tegen over *Pria*
3. Op *Tjikokol* met de van *Babakan* v
een Moolen aan te vullene goede Z
ker-tuinen.
4. Op *Babakan* met voor twee Mool
afrestaane gronden, naast 't land
d'E: JOSEPH DAT, sorteerende
der de Veldschans *Tangerang*.

De overige Moolens, beneeden deze
langs de Rivier *Tjidanie* kunnen
behouden worden, met eene vergunn
om in 's E: Compagnies Bossen van
deeng, *Curipan*, *Jampan* en *Jangla*
te kappen, aan zulken die geb
hebben aan brandstoffen, en die nad
hand konden voorzien worden, met
nieuw aan teleggene Bossen in 't Gr
dengse. als.

3. op *Parangkoeda*.
2. op *Kadauon* deze, en
2. op *Kadauon* gene zyde
2. op *Salapadjan*.
1. op *Boedjon Riengiet* zullen moeten w

Transporteere 21

Per Transport 21. --

den gesloopt, of iets benedenwaarts verlegt daar de Rivier vaarbaar is

1. op *Tolknaga* zullen beide kunnen blyven, wanneer zy brandstoffen van boven kunnen krygen; in welk geval als dan een klein bestek gronds dat thans tot buffelweide dient, tot Zuikertuinen kan genoomen worden, en de weide gezogt worden uit de kreupel-bossen,

1. op *Pacajangan.*
2. op *Campon Malayo.*
2. op *Pancallan*
1. op *Campon Limon* en
2. op *Tagal Augus.*

---

29. Moolens aan de Rivier *Tjeedanie.*

By strand leggen.

1. Moolen op *Dadap.*
2. Moolens op *Camal.*
1. Moolen op *Capok.*

---

83. Moolens te zaamen die brandstoffen genoeg hebben, of 'er van zouden kunnen worden voorzien.

Wat de twee Moolens op *Ankee* en *Capok* aanbelangt, voor dezelven is geen

---

Transporteere 33. --

be-

Per Transport 33.

Behoud, 't en zy dat die zig van br
voorzien uit de Stad of uit de Bos
van *Pondok Poetjong*, of *Pancaul*
Jatie en *Jangeere*; dog zulks zo
te hoog in geld loopen, zo dat
zelve op losse schraagen staan; 't
waare dat het Land *Pasir Poetie*
die van JOOST SLINGERLAND daar v
gehuurd wierden, welk als dan der
ver behoud zoude verzeekeren.

Om het Oost zyn teegenwoordig nog
volgende Moolens in weezen,
hoe 't met de brandstoffen al
gesteld is, en hoe verre 't gebrek
van aantevullen is, is niet tot m
kennis gekomen

1. op *Tolk boejong*.
2. op *Tana doea Ratoes*.
2. op *Tolk ansana*.
2. op *Tolk Poetjon*.
2. op *Kabalan*.
2. op *Pangielangan Baroe*.
1. op *Dedjon Mentung*.

ongerekend de Eene op *Tan*
West, zyn 'er om het Oost 15.
ker-Moolens, en dus in 't geheel
de aan te leggen Moolens

48. stuks. Deeze 48 zouden Jaarlyk

een matig goed Jaarsaisoen het product van 40. welmaalende Moolens kunnen geeven; want men kan nimmer veronderstellen dat alle de Moolens begunstigd met een goed Jaar, ieder derzelver volle producten zouden kunnen geeven, doordien verscheide toevallen zulks niet wel toelaaten, te weeten gebrek aan geld by zommige Planters, gebrek aan Boejangers of arbeids-Volk, en 't geene dat door verzuim en andere toevallen ter vermindering zoude kunnen toebrengen.

Dus heb ik alles ontvouwd, wat tot de Culture, Fabricq, en Trafik van de Zuiker dient: Eenlyk blyvt nog over, dat ik mogelyk en by een volgende geleegenheid zal voordragen, te weeten wat eigenlyk het Twede zoort van Zuiker is, en wat daar van in den Koophandel voor of nadeelig is, als mede een ontwerp om Bossen in 't Grendense gebied aan te leggen.

Wat 't opregten van Zuiker-Moolens op Java aanbelangt, en in hoe verre dat met de belangens van deze hoofd-plaats overeenkomt, of strydig is, laat ik aan de zulken over, die in 't staatkundig sistema bedreeven zyn; nogthans zal ik my misschien onderstaan, iets daar van meede by

een

een volgende geleegenheid te melden, ook in hoe verre zulks met de belan van DE: Compagnie gepaart gaat of r als meede wat dat zou toebrengen of afnemen van het Credit der Jacc se Zuiker.

Batavia den 24 Augustus 178

ANDRIES TEISSEIR

